T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
İslâm Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBNU'R-RİF'A, HAYATI VE ESERLERİ

Firdevs AYGEN
15911006

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR

Diyarbakır 2019

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
İslâm Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İBNU'R-RİF'A, HAYATI VE ESERLERİ

Firdevs AYGEN
15911006

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR

Diyarbakır 2019

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İbnu'r-Rif'a, Hayatı ve Eserleri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

08.04.2019

Firdevs AYGEN

T.C.

DİCLE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

DİYARBAKIR

Firdevs AYGEN tarafından yapılan "İbnu'r-Rif'A, Hayatı Ve Eserleri" konulu bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesinin

Ünvanı Adı Soyadı

Başkan: Doç. Dr. Muhammed Tayyip KILIÇ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yusuf EŞİT

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 03/05/2019

Yukarıdaki bilgilerin doruluğunu onaylarım.

..../.../20…

Prof. Dr. Nazım HASIRCI

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

ÖNSÖZ

Fıkıh ilmi bir müslümanın yaşamını çevreleyen her tür şart ve ortamda dinini nasıl yaşaması gerektiğine dair ipuçları içeren bir ilimdir. Bu bağlamda Hz Âdem'den günümüze değin Allah tarafından gönderilen tüm peygamberler, insanların Tevhid dinini yaşayabilecekleri yol reçetesi sunmuşlardır. Yazılı olsun olmasın gönderilen tüm İlahi mesajlar, kutsal kitap ve sahifeler bu amaca hizmet etmektedir. İlahi vahyin beşeri boyutta yaşama nasıl karşılık geldiğini peygamberler yaşantılarıyla ve sözleriyle tefsir etmişlerdir. Son gönderilen Peygamberin (s.a.v) aracılık ettiği ilahi mesajın insan hayatı sona erinceye kadar hükmünü koruyacağı gerçeğinden hareketle Hz Muhammed'in (s.a.v) vefatının ardından Kur'an ve Sünnetin inceliklerine hâkim olan Müslüman âlimler İlahi mesajın yorumlanması istenen ilgili bölümleri ele alarak ilimde derinleşemeyen Müslüman toplumlara gündelik yaşamda el kitabı niteliğinde açıklamalar getirmişlerdir. Bu yönüyle fıkıh ilmi, İslam Hukukunun pratize edilmiş şeklidir, denilebilir. Müslümanın sorumluluklarını şer'i hükümlerden istinbat ederek tafsilatlı olarak açıklayan fıkıh ilmi, İmam Ebû Hanife'nin tanımıyla, kişinin leh ve aleyhinde olan şeyleri bilmesidir.

Memlûkler dönemi (648/1250-923/1517) İslâmî ilimlerin gelişimi açısından; çokça fakîh yetişmiş ve mühim eserler telif edilmiş olması yönüyle önemli bir dönemdir. İslam medeniyetinin tahribatına yol açan haçlı seferlerinin yoğunluğunu hissettirdiği çağda hüküm süren Memlûkler Devleti, haçlı ordularını karşılaştıkları tüm savaşlarda yenerek Müslüman toplumlar için bir kalkan görevi görmüştür.

'Fakîh' lakabıyla bilinen İbnu'r-Rif'a, Memlûklu Devleti'nin kuruluş döneminde yaşamış âlimlerden biridir. Müslümanın yol rehberi olan fıkıh ilmiyle iştigal eden ve verdiği dersler, yazdığı eserler, icra ettiği meslekler ile İbnu'r-Rif'a'nın hukukçu yönü ağır basmaktadır. Te'lif ettiği bilinen iki eseri hariç eserlerinin tamamı İslam Hukuku başlığı altında ele alınmaktadır. Birçok önemli eser

te'lif etmiş olan İbnu'r-Rif'a, Ebu İshak Şirazî'nin *et-Tenbih fî Fıkhî'l 'ala Mezhebi İmam Şafi'î* adlı eserine yaptığı şerh olan *el-Kifâyetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbîh* adlı eseriyle adından çokça bahsettirmiştir. Yaşadığı dönemde kadılık yapan İbnu'r-Rif'a'nın gayr-i müslimlerle ilgili verdiği fetva da çokça mevzûbahis olmuştur.

Ülkemizde İbnu'r-Rif'a ile ilgili müstakil bir akademik çalışmanın yapılmamış olmasından hareketle biz de fıkıh alanında önemli bir yeri olan İbnu'r-Rif'a'nın hayatı ve eserlerini tez konusu olarak belirledik.

Çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri geçen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mesut BAYAR'a teşekkürlerimi sunmayı ifâ edilmesi gereken bir borç olarak görüyorum. Konu seçiminde ve çalışmanın ilerleyen aşamalarında yardımcı olan hocalarım Doç. Dr. Muhammed Tayyib KILIÇ'a, Prof. Dr. Metin Bozan'a, Doç. Dr. Aydın TAŞ'a, Doç. Dr. Metin YİĞİT'e, hiçbir zaman yardımını esirgemeyen Arş. Görevlisi Masum ASLAN'a ve yetişmemizde emeği geçen bütün hocalarıma şükranlarımı arz ediyorum. Bilhassa tez çalışması boyunca desteğini eksik etmeyen değerli aileme, eşime ve oğluma teşekkür etmek istiyorum.

Çalışmam esnasında Almanca kaynakların tercümesinde bilgisinden istifade ettiğim kardeşim Gülillah SAÇAKLIDIR'a, Farsça kaynakların tercümesinde bilgisinden istifade ettiğim arkadaşım Narin ÖZER'e ve tezimin Türkçe dil kritiğini yapan kardeşim Fatma Zehra SAÇAKLIDIR'a ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Tezimizi proje kapsamında destekleyen ve gerekli araştırmaları yapmamız için maddi destek sağlayan Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'ne (DÜBAP) katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmamız sırasında bize tez konumuzla ilgili gerekli kaynaklara ulaşma hususunda yardımlarını esirgemeyen İSAM'a (İslamî Araştırmalar Merkezi) ve tez konumuzun aslî kaynaklarından olan yazma eserlere ulaşma ve görselinden faydalanma imkânı tanıyan Topkapı Sarayı III. Ahmet Kütüphane Müdürlüğüne, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphane Müdürlüğüne, Beyazıt Yazma Eser Kütüphane Müdürlüğüne şükranlarımı sunuyorum.

Firdevs AYGEN

Diyarbakır 2019

ÖZET

Memlûklu Devleti'nin kuruluş yıllarına tekabül eden dönemde Mısır'da yaşayan İbnu'r-Rif'a, fıkhî yönüyle temayüz ettiği için 'Fakîh' adıyla lakaplanmıştır. Yaşadığı dönemde Şâfi'î mezhebinde otorite kabul edilen şahsiyetlerden biri olan İbnu'r-Rif'a'nın eserlerinin her biri incelemeye değerdir. İbnu'r-Rif'a'nın eserlerinden dördü, yazma eser kütüphanelerinin tozlu raflarından gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Araştırmamız esnasında elde mevcut olan eserlerinin yanısıra bu yazma eserlerden de istifade etmeye çalışarak İbnu'r-Rif'a'nın hayatı, eserleri ve ilmî kişiliğini ortaya koymaya çalıştık.

Araştırmamız bir giriş, iki bölüm, sonuç ve kaynakçadan meydana gelmektedir. Birinci bölümde, İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı dönem olan Memlûklu Devleti hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra İbnu'r-Rif'a'nın hayatı ve eserleriyle beraber onu etkileyen şahsiyetleri, yetiştirdiği öğrencilerini ve onunla ilgili yapılan çalışmaları ele aldık. İbnu'r-Rif'a'nın ilmî kişiliğine ve bazı fetvalarına yer verdik. İkinci bölümde, İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini ele aldık.

Anahtar Kelimeler

İbnu'r-Rif'a, fıkıh, Kifâyetu'n-Nebih, muhtesip, el-Matlab, ölçü, en-Nefais fî Hedmi'l-Kenais

ABSTRACT

In our research, we studied the life, works and scientific personality of Fakîh Ibna'r-Rifʿa. In the period corresponding to the establishment years of the Mameluke State, he was nicknamed 'Fakîh' because he had depicted Ibna'r-Rifʿa in Egypt with his fiqh. The life and works of Ibna'r-Rifʿa, who was one of the individuals who were accepted as an authority in the Shafi'i sect during his lifetime, have never been the subject of an academic study as a whole. Four of the works of Ibna'r-Rifʿa eseraındans works, each of which is worthy of examination, are waiting to be liberated from the dusty shelves of manuscript libraries. In addition to the works that are available during our research, we tried to make use of these writings and tried to reveal the life, works and scientific personality of Ibna'r-Rifʿa.

Our research consists of an introduction, two sections, results and bibliography. In the first part, after giving a brief information about the Mamlûklu state, which was the period of Ibna'r-Rifʿa, We studied Ibna'r-Rifʿa's life. After we worked the Ibna'r-Rifʿa's personalities and we We investigated that affected him and the students he raised, and we searched the studies made about him. We have placed Ibna'r-Rifʿa's scientific personality and some of his fetishes. In the second chapter, I reviewed his books the works of Ibna'r-Rifʿa.

Keywords

Ibna'r-Rifʿa, fıqh, Kifâyatu'n-Nabîh, muhtasib, Matlab, measure, Nefais fî Hedmi'l-Kenais

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **VIII**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU **1**
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI **1**
III. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI **2**
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **3**
V. BAŞVURULAN KAYNAKLARIN ANALİZİ **4**
VI. İBNU'R-RİF'A VE ESERLERİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR **5**

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RİF'A'NIN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. İBNU'R-RİF'A'NIN YAŞADIĞI DÖNEM **8**
1.1.1. Siyasi Durum 8
1.1.2. Ekonomik ve Sosyo-kültürel Durum 11
1.1.3. İlmî ve Adlî Durum 13
1.2. İBNÜ'R-RİF'A'NIN HAYATI **17**
1.2.1. Adı ve Künyesi 17
1.2.1.1. Adı 17
1.2.1.2. Künyesi 19
1.2.1.3. Lakabı 19
1.2.1.4. Nisbesi 20

1.2.2. Doğum Yeri ve Tarihi 21
1.2.3. Gençliği ve Yetişmesi 21
1.2.4. Hocaları ve Öğrencileri 24
1.2.5. Çağdaşı Olduğu Âlimler 31
1.2.6. Vefat Yeri ve Tarihi 32
1.3. İBNÜ'R-RİF'A'NIN İLMÎ KİŞİLİĞİ 34
1.3.1. Hukukçu Kimliği 35
1.3.1.1. Fetvaları 41
1.3.1.2. İbnu'r-Rif'a'nın Fıkıhçılığı Hakkında Âlimlerin Görüşleri 44
1.3.2. İbn'ur-Rif'a'nın İslamî İlimlere Katkısı 46

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RİF'A'NIN ESERLERİ

2.1. EL-KİFÂYETÜ'N-NEBİH FÎ ŞERHİ'T-TENBÎH(كفاية النبيه في شرح التنبيه) 48
2.1.1. Eserin Mezhepteki Yeri 48
2.1.2. Eserin Kaynakları 53
2.1.3. Eserin Konuları Ele Alış Tarzı ve Muhtevası 55
2.2. EL-MATLABU'L 'ALİ FÎ ŞERHİ'L-VASÎTİ'L İMAM EL-GAZZÂLÎ (المطلب العالى في شرح وسيط الغزالى) 58
2.2.1. Eserin Mezhepteki Yeri 58
2.2.2. Eserin Konuları Ele Alış Tarzı 61
2.2.3. Eserin Kaynakları 63
2.3. EN-NEFÂİS FÎ HEDMİ'L-KENÂİS (النفائس في هدم الكنائس) 92
2.3.1. Eserin Kaynakları 93
2.3.2. Eserin Yazılma Nedeni 95
2.3.3. Eserin Muhtevası 98
2.4. EL-ÎZÂH VE'T-TİBYÂN FÎ MA'RİFETİ'L-MİKYÂL VE'L-MÎZÂN (الايضاح و التبيان في معرفة المكيال و الميزان) 102
2.4.1. Eserin Önemi ve Muhtevası 104
2.4.2. Eserin Kaynakları 105

2.5. BEZLÜ'N-NESAÎHİ'Ş-ŞER'İYYE FÎMÂ 'ALE'S-SULTÂN VE VÜLÂTİ'L-ÜMÛR VE SÂÎRİ'R-RA'İYYE (بذل النصائح الشرعية فيما على السلطان و ولاة الامور و ساير الراعية) 106

2.5.1. Eserin Muhtevası 107

2.5.2. Eserin Kaynakları 110

2.6. ER-RÜTBE Fİ'L-HİSBE (الرتب فى الحسبة) 111

2.7. RİSALETU'L-KENAİS VE'L-BİYE' (رسالة الكنائس و البيع) 114

2.8. HADÎKATÜ'L-EFRAH Lİ İZALETİ'L-ETRAH (حديقة الافراح لازالة الاتراح) 115

2.9. RİSALE FÎ ADEMÎ CEVAZÎ 117

SONUÇ 120

KAYNAKÇA 123

KISALTMALAR

b.	Bin (oğul/oğlu)
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c.	Celle Celâluhû
Çev.	Çeviren/ler
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
Doç.	Doçent
m.	Milâdî
No.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radiyallâhû anh / anha
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı
s.a.s.	Sallallâhu aleyhi vesellem
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.	Sayı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
ty.	Tarih yok
vr.	Varak
Yay.	Yayınları
DÜBAP.	Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi
y.y.	Yayın yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusu, ismi pek duyulmamış, eserlerinin şöhreti kendi adının önüne geçmiş olan Fakîh İbnu'r-Rif'a'nın hayatı, eserleri ve ilmî kişiliğidir.

İbnu'r-Rif'a'nın hayatı ve eserleriyle beraber onu etkileyen şahsiyetleri, yetiştirdiği öğrencileri ve onunla ilgili yapılan çalışmaları ele almaya çalışacağız. İbnu'r-Rif'a'nın eserlerine ve yaşadığı dönemdeki ilmi seviyeye yer vereceğiz.

İbnu'r-Rif'a, müderrislik ve kadılık vazifesinin yanısıra dönemin önemli mesleklerinden biri olan muhtesiplik de yapmıştır. Görev aldığı her konuda görevini hakkıyla ifa etme sorumluluğunda olduğunu gösteren eserler te'lif etmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

İbnu'r-Rif'a, "Fakîh" ve "Necmüddin" gibi lakaplarla tanınmıştır. Bazı âlimler tarafından asrın müctehidi olarak nitelendirilmiştir.[1] Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de bir ansiklopedi maddesi dışında bu âlim hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Arap ülkelerinde, tespit edebildiğimiz kadarıyla, İbnu'r-Rif'a ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar eserlerinin tahkîki şeklindedir. İbnu'r-Rif'a'nın matbû olmayan "*El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali*" adlı kırk ciltten oluşan eserinin, kısmî tahkik çalışmaları Medine İslam Üniversitesi'nde çalışılmıştır. İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin bazı bölümlerinin kısmi şerhleri ise Ümmü'l-Kura Üniversitesi'nde çalışılmıştır.

---

[1] Yusuf İbn-i Tağriberdî el-Atabekî Cemaleddin Ebu'l-Mehasin, **Menhelü's-Safî ve'l-Müstevfî Ba'de'l-Vafî**, thk. Muhammed Muhammed Emin, Said Abdulfettah 'Aşûr, trc. Ahmed b. Ali b. Muhammed, Akdoğan b. Abdullah, Hey'etü'l-Mısriyyetî'l-'Ammet-i li'l-Kitab, Kahire 1984, c. 2, s. 82-83.

Ancak İbnu’r-Rif‘a’nın hayatı ve eserlerini bütün olarak ele alan bir akademik çalışmaya Arap dünyasında da rastlayamadık.

Yapacağımız çalışmanın bu eksikliği giderme adına bir adım olacağı ve yeni çalışmalara kapı aralayacağı kanaatindeyiz. Yaptığımız çalışmada İbnu’r-Rif‘a’nın yalnızca matbû olan eserleri değil matbû olmayan eserlerine de imkânlar ölçüsünde ulaşmaya çalıştık. Matbû olmayan bu eserler Mısır, Almanya ve İstanbul'daki (Beyazıt, III. Ahmet ve Süleymaniye) yazma eser kütüphanelerinde dağınık bir halde bulunmaktadır. Müellifimize ait olan ve matbû olmayan bu yazma eserlere ayrı ayrı ulaşmaya gayret ederek özgün bir çalışma ortaya koymayı hedefledik.

İbnu’r-Rif‘a'nın fıkıh ilmi alanında yazdığı eserleri dışında ömrünün son demlerine kadar yürüttüğü muhtesiplik vazifesi ve bu görevi ile alakalı iki eser vermiş olması İslam Hukuku açısından çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Özellikle gayri müslimlerle ilgili verdiği fetvaların o dönemde büyük ses getirmesi ve yaşadığımız dönemde orjinalliğini koruması bakımından da çalışmaya değerdir. İbnu’r-Rif‘a'nın her bir eseriyle ilgili mustakil tezler; “*El-Kifâyetu’n- Nebih Fî Şerhi’t-Tenbîh*” ve “el-*Matlabu’l-Âlî fî Şerhi’l-Vasît-i İmam Gazalî”* adlı eserleri ise onlarca akademik tezler yazılabilecek malzemeye haizdir.

Bu nedenle tezimizde Şâfi‘î mezhebinin müteahirrîn dönemi önemli âlimlerinden olan İbnu’r-Rif‘a'nın hayatını ve eserlerini ele almamız hem Şâfi‘î mezhebine mensup olan halkımız hem de ülkemiz adına anlamlı bir çalışma olacağı, genelde İslam Hukuku, özelde ise Şâfi‘î mezhebinin fıkhî çalışmalarına olumlu katkılar sunacağı kanaatindeyiz.

III. ARAŞTIRMANIN SINIRLANDIRILMASI

İbnu’r-Rif‘a'nın hayatını ve bütün çalışmalarını detaylı bir şekilde ele almamız şüphesiz bir yüksek lisans tez çalışması için çok fazla olacaktır. Üstelik İbnu’r-Rif‘a'nın sekiz değerli eserinden dördü matbû değildir. İbnu'r-Rif‘a’nın matbû olan eserlerinden yalnızca biri ülkemizde bulunmaktadır. Ayrıca bu eseri de oldukça hacimli ve on dokuz ciltten oluşmaktadır. Bu eserin sadece füru konulardan İbadet ile ilgili bölümü yedi cildi geçmektedir.

Matbû olmayan eserlerine gelince bu eserleri de Mısır, İstanbul, Almanya, Kudüs ve Kuveyt yazma eser kütüphanelerinde elyazması şeklindedir. Matbû olmayan eserlerinden biri olan "*El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali*" adlı eseri bir görüşe göre 44 diğer görüşe göre 66 cilttir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın giriş bölümünde bu çalışmayı yapmamızın amacına ve önemine değindik. Birinci bölümde tarihi kaynaklardan ve tabakat kitaplarından yararlanarak İbnu'r-Rif'a'nın hayatını ele aldık. İkinci bölümde İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini inceledik. Son bölümde ise tabakat kitapları, Şâfi'î fıkıh kitapları ve tarihi kaynaklardan yararlanarak İbnu'r-Rif'a'nın genel olarak İslamî ilimlere özelde ise İslam Hukukuna katkılarını irdelemeye çalıştık.

Tezimizin en önemli materyalleri hiç kuşkusuz İmam İbnu'r-Rif'a'nın eserleridir. "*el-Kifâyetü'n-Nebih fi Şerhi't-Tenbih*" adlı eseri ve bu eseri üzerine yazılmış tahkik çalışmalarını inceledik.

El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali adlı eserin Mısır Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye'de ve İstanbul III. Ahmet Kütüphanesinde bulunan yazma nüshalarına ulaşmaya çalıştık. Eser üzerine yazılmış kısmî tahkik çalışmalarını inceledik.

Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye fîmâ 'ale's-Sultân ve Vülâti'l-Ümûr ve Sâîri'r-Ra'iyye adlı Almanya Gotha Kütüphanesi'nde yazma eserler bölümünde bulunan eseri inceleyip genel hatlarıyla tanıttık.

El-İzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân adlı eseri ve İstanbul Beyazıt Devlet Kutuphanesi'nde ve Mısır Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunan *er-Rütbe fi'l-Hisbe* adlı eseri ve *en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is* adlı eseri tezimizin önemli kaynakları arasındadır.

Konuyla ilgili eserlerin büyük bölümü Arapça'dır. İngilizce, Almanca ve Farsça kaynaklar da az değildir. İngilizce ve Almanca kaynakların doğru incelenip değerlendirilmesi için gerekli durumlarda uzman yardımına başvurduk.

Kaynaklardan matbû olup ülkemizde bulunan tek eseri *El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh* adlı eserden istifade edebilmek için çalışma süresince öncelikle Dicle Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ile Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesine müracaat ettik. Bununla beraber Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, İstanbul İslam Araştırmaları Merkezi'ne (İSAM) imkânlar ölçüsünde müracaat ederek gerekli kaynaklardan yararlandık.

V. BAŞVURULAN KAYNAKLARIN ANALİZİ

Konumuzu hazırlarken en önemli ve birincil kaynaklarımız müellifimiz İbnu'r-Rif'a'nın kendi eserleri olmuştur. Buna göre ona ait eserlerle ilgili olarak;

*Arap dünyasında müellifimizin eserlerinden "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" ; "*El-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân*"; "*en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is*" adlı üç eserinin bütüncül tahkiki yapılmıştır. Matbû olan bu tahkik çalışmalarından sadece "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" ülkemizde bulunmaktadır.

*"*El-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân*" ve "*en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is*" adlı eserlerinin tahkikli çalışmasına online ortamda ulaştık.

*Matbû olmayan eserleri " *er-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe*"; *"Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye"; "El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali"* ve "*Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah*" adlı eserlerine yazma eser kütüphanelerinden ulaştık.

*"*El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali*" adlı yazma eserin III. Ahmed kütüphanesinde bulunan 26 cüzlük bölümlerine ulaştık. Gerekli değerlendirmeleri yaptık.

*"*el-Kenâ'is ve'l-Biye'*" adlı eseri ise günümüze ulaşamamıştır.

İkincil kaynağımız olan tabakat kitaplarında ise müellifimizin doğum yeri, doğum tarihi, hocaları, öğrencileri, ders verdiği medreseler, icra ettiği vazifeler ve vefat tarihinden kısaca bahsedilmiştir. Müderris olmadan önceki hayatı hakkında

fazla bir bilgiye yer verilmemiştir. Tabakat kitaplarının tarzı itibariyle konu, mübalağa sanatı kullanılarak övgü cümleleriyle ele alınmıştır. Konumuzu en geniş ele alan tabakat kitabı Tacuddin es-Sübkî'nin "*Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra*" adlı eserinde ise farklı olarak İbnu'r-Rif'a'nın verdiği bazı fetvalardan bahsedilmektedir.

Tabakat kitapları arasında hiç kuşkusuz en önemli kaynaklarımız Tacuddin es-Sübkî'nin "*Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra*" adlı eseri ile Cemaleddin Abdurrahim el-İsnevî'nin(h. 704-772) "*Tabakatu'ş-Şafi'îyye*" adlı eseridir. Nitekim bu iki eser, İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı döneme en yakın dönemde kaleme alınmıştır.[2]

Üçüncül kaynağımız ise tarih kitaplarıdır. Tarih kitaplarından bir kısmı konuyu tabakat kitabı uslubunda ele alırken bir kısmı da çok kısa bilgi vermekle yetinmiştir.

Ülkemizde Şâfi'î mezhebiyle ilgili yapılan çalışmalarda İbnu'r-Rif'a'nın adı ya hiç geçmemiştir ya da bir iki cümleyle yetinildiği tespit edilmiştir. Şafiî mezhebini çalışan birçok araştırmacının İbnu'r-Rif'a'dan bahsetmemiş olması çalışmamızda kaynak sınırlılığımızı gösteren ayrı bir sorundur. Çalışmamız süresince İbnu'r-Rif'a'nın Şâfi'î mezhebindeki yerini tespit etmemiz bu sebeple zorlaşmıştır.

VI. İBNU'R-RİF'A VE ESERLERİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar:

1. Diyanet İslam Ansiklopedisi "*İbnu'r-Rif'a*" maddesi, İbnu'r-Rif'a'nin hayatı ve eserleri hakkında özlü bilgi veren bir ansiklopedi maddesidir. Cengiz KALLEK tarafından hazırlanmıştır.[3]

2. İslam Âlimleri Ansiklopedisi "*İbnu'r-Rif'a*" adlı maddede genel hatlarıyla kendisinden bahsedilmiştir.[4]

---

[2] Saffet Köse, "İsnevi", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 23, s. 160-161.

[3] Cengiz Kallek, "İbnu'r-Rif'a", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 21, s. 184-186.

3. Hayrettin Karaman'ın "*İslam Hukuk Tarihi*" adlı eserinde 'Başlıca Fıkıh Bilginleri ve Eserleri' başlığı altında yedinci sırada İbnu'r-Rif'a'ya yer verilmiş. Kendisiyle alakalı kısa bir bilgi verilmiştir.[5]

4. Ekrem Buğra Ekinci tarafında kaleme alınan *İslam Hukuku Tarihi* adlı eserde yine İbnu'r-Rif'a ile ilgili bir paragraflık bilgiye yer verilmiştir.[6]

5. Muhittin Özdemir'in, "Müzenî'den Nevevî'ye Şâfiî Mezhebi'nin Panoraması" adlı yazısında İbnu'r-Rif'a'nın Şafiî Mezhebindeki yeri belirtilmiştir.[7]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu çalışmalar dışında ülkemizde İbnu'r-Rif'a ile ilgili başka bir çalışma yapılmamıştır.

Arap Ülkelerinde Yapılmış Çalışmalar:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbnu'r-Rif'a ve eserlerini bütün halinde ele alan bir çalışmaya Arap dünyasında rastlayamadık. Yapılan çalışmalar daha çok İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini tahkik etme yönündedir. Arap Ülkelerinde İbnu'r-Rif'a'nın eserleri ile ilgili yapılmış kısmî tahkik çalışmaları vardır. "*el-Kifaye"* ve "*el-Matlab"* adlı eserler üzerine özellikle de "*el-Matlab"* adlı altmış altı cilde yakın olan eserin bölüm bölüm tahkikleri "el-Camiatü'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere"de yükseklisans tezleri şeklinde hazırlanmıştır. Hazırlanan bu tahkik çalışmaları eserin tanıtılmasını ve istifadesini sağlamıştır. Üçüncü bölümde İbnu'r-Rif'a'nın eserlerinden bahsederken hazırlanmış bu tahkik çalışmalarına ayrıca değineceğiz. Ancak burada sadece bütün halinde eserlerini tahkik eden çalışmalara yer vereceğiz:

1. Dr. Mejdi Muhammed Surur Basallom, İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin tamamının tahkikli şerhini Daru'l-Kutubu'l İlmiyye'de neşre hazırlamıştır.[8]

---

[4] Komisyon, "İbn-i Rif'a", **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1984, c. 9, s.23.

[5] Hayrettin Karaman, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 264.

[6] Ekrem Buğra Ekinci, **İslam Hukuku Tarihi**, Seçkin Yayınları, İstanbul 2015, s. 215.

[7] Muhittin Özdemir, "Müzenî'den Nevevî'ye Şâfiî Mezhebi'nin Panoraması". **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi** 18 (2011): 185-199.

2. M. Ahmed İsmail el-Haruf, İbnu'r-Rifʿa'nın "*El-Îzâh Ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân*" adlı eserini tahkik etmiştir. Ülkemizde yalnızca online olarak ulaşabildiğimiz bu çalışma Arap dünyasında kitap olarak basılmıştır.[9]

3. Said 'İmad Saiduddin el-Kaʻkî, İbnu'r-Rifʿa'nın "*en-Nefâ'is fî Edilleti Hedmi'l-Kenâ'is*" adlı eserini tahkik etmiştir. Bu tahkik çalışmasına online ulaşmak mümkündür.[10]

[8] İbnu'r-Rifʿa', **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, thk. Dr. Mejdi Muhammed Surur Basallom (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, 2009), 1: 48-61.

[9] İbnu'r-Rifʿa, **Kitabu'l-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan**, thk. Muhammed Ahmed İsmail el-Haruf, el-Camiat-u Melik Abdulaziz Merkezu'l-Bahsi'l-'İlmî ve İhya-u Turasi'l-İslamî, Dımaşk 1400/1980, s. 4..

[10] http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showpo...90&postcount=2 (03.12.2017, 21:55)

BİRİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RİF'A'NIN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. İBNU'R-RİF'A'NIN YAŞADIĞI DÖNEM

İbnu'r-Rif'a, 647/1245-710/1310 yılları arasında, Memlûklu Devleti'nin ilk devresi olan Bahrî Memlûkluları döneminde yaşamış bir âlimdir. Biz de özel olarak İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı bu döneme değinecek, genel olarak ise Memlûklu Devleti döneminde siyasi, sosyal, ekonomik ve ilmî vaziyeti irdeleyeceğiz.

1.1.1. Siyasi Durum

İbnu'r-Rif'a'nın doğduğu yılı (hicrî 647) müteakip sene Memlûklu Devleti'nin kuruluş yılıdır. İbnu'r-Rif'a vefat ettiğinde Mısır'da yine Memlûklu Devleti hükümranlığını sürdürmekteydi. Bu sebeple öncelikle Memlûklu Devleti dönemine değinmek, İbnu'r-Rif'a'nın hayatını ve çalışmalarını anlamak bakımından önemlidir.

Memlûklu Devleti, 648/1250- 922/1515 yılları arasında hüküm sürmüş olup Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Kıbrıs, Sudan ve Türkiye'nin güneyindeki Toroslara kadar uzanan bir coğrafyaya yayılmıştır.[11] En parlak dönemlerinde devletin sınırlarının Cezayir, Habeşistan, Yemen, Hicaz ve Fırat Nehrine kadar Anadolu hatta İran'a kadar genişlediği de olmuştur.[12]

---

[11] Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, **Mevsuatu'l-Hurubi'l-Salebiyye- el-Moğol, et-Tatar Beyne'l-İntişar ve'l- İnkisar**, Daru'l-İbnu'l-Kesir, Dımaşk/Beyrut h. 1433 m. 2012, c. 5, s 355-560; İsmail Yiğit,"Memlükler", **DİA**, (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları Ankara 2004, XIX, s. 90-91.

[12] Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005, c V, s 346; Mesut AĞIR, Kürşat SOLAK, "Memlûk Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasî Faaliyetleri", (**Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**-11), Bahar 2013, Sayı: 14, ss. 107-130.

Kelime anlamı köle, kul, malik olunan şey, demek olan[13] memlûk kelimesi "mlk" fiil kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Bu kelime Eyyûbî Devleti döneminde özel bir anlam kazanarak esir veya köleler arasından seçilip özel eğitimden geçirildikten sonra hükümdarın muhafız birliğine alınan ve zamanla aristokrat bir sınıf oluşturan ücretli askerlere verilen ad olmuştur.[14] Nitekim Memlûklu Devleti'ni ele alan son dönem Türkçe eserlerde devletin kurucu faktörü olan bu memlûklar için "Kölemenler" ifadesi kullanılmıştır.[15]

Eyyûbî Devleti hükümdarlarından el-Melikü's-Sâlih'in, Moğol istilası sonucunda Eyyûbî Devleti'ne satılan ve çoğunluğu Arap olmayan Çerkez, Kürt, Rum, Türk, Rus ve Gürcü asıllı Müslüman esirlerden oluşturduğu ordu, zamanla iktidarda etkili bir nüfuza sahip olmuş, büyük bir güç haline gelmiştir.[16] Öyle ki bu askerler özellikle de kumandanlar, Eyyûbî Devleti sultanlarından dilediklerini azledip yerlerine dilediklerini atayabilen pozisyona gelmişlerdir.[17] Hatta durum zamanla öyle bir hal almıştır ki artık Memlûklu Devleti döneminde sultanlar, generaller arasından seçilir olmuş.[18]

Memlûklularda yönetim her nekadar veraset sistemi şeklinde değilse de özellikle Bahriye Memlukluları döneminde yönetim aynı ailede kalmıştır.[19]

Memlûklu Devleti iki dönemde ele alınmaktadır. İlk dönem 647/1250'den 783/1382'ye devam eden dönemdir ki bu dönemde hüküm süren Memlûk sultanları Nil Nehri'nin kenarına kurulmuş Ravza Kışlalarında ikamet ettiği için bu döneme 'Bahrî Memlukluları' denmiştir. İkinci dönem ise 783/1382'den 922/1517'ye kadar devam eden dönemdir ki bu döneme hükümdarlarının ikamet ettikleri kalelerin burçlarına nispetle 'Burciyye Memlûkluları' denmektedir.[20]

---

[13] Es-Sallâbî, **Mevsuatu'l-Hurubi'l-Salebiyye**, s 355.
[14] Süleyman Kızıltoprak, "Memlük", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004, c. 29, s. 87-90.
[15] Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, s 346.
[16] Yiğit,"Memlükler**",** s. 90.
[17] Kızıltoprak, "Memlük" s. 88.
[18] Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, s 349.
[19] Süleyman Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar 'Sultanı Öldüren Sultan Olur'". **Tarih Araştırmaları Dergisi** 32/53 (2013): **s.** 165.
[20] Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, s 345-354.

Memlûkluların ilk hükümdarı olan İzzüddîn Aybeg'in yedi yıl süren hükümranlığı esnasında Müslümanlar için büyük tehlike ihtiva eden ve Mısır'a yönelen VII. Haçlı seferini geri püskürtmesi (Mansûre Savaşı) önemli bir başarı olmuştur. [21] Memlûklu Devleti hükümdarlarından I.Baybars, Doğu Akdenizi egemenliği altına almıştır. Memlûklu Devleti hükümdarlarından Kutuz ise Moğol tehlikesini bertaraf ederek (Ayncalut) hâkimiyetini güçlendirmiştir.[22]

Kutuz'un I. Baybars tarafından öldürmesi ile sultanlığa geçen I. Baybars, hükümranlığını kabullenmeyenleri de ikna etmek adına Abbâsî hanedanından Ahmed b. Zâhir Biemrilllah'ı (660/1261) Mısır'a getirip halifelik makamının Mısır'da Memlûkluların hâkimiyetinde devam etmesini sağlayarak Müslümanlar nezdinde prestijini arttırır.[23] Ayrıca Mekke şehrini hâkimiyeti altına alıp emniyetini sağlar. Böylece sünnî İslam âleminin merkezi haline gelen Memlûklu Devleti hükümdarları, hükümranlıklarının meşrûiyetini bu halifelerin verdiği menşurelere dayandırırlar. Ancak Memlûklu devletinde idâme edilmeye çalışılan hilafet makamı siyasi ve idari hiçbir yetkisi olamayan sembolik bir hüvviyyetten öteye geçemez. Hatta Halife hükümdara bağlı bir memur gibi davranmak zorunda bırakılır. Yavuz Sultan Selim 1537 yılında Mısır'a yaptığı seferle Memlûklu Devleti'ne son vererek halifelik makamını Osmanlı Devleti'ne alıncaya kadar bu makam Memlûklu devletinde kalır.[24]

Memlûklu Devleti hakkında genel bilgiler verdikten sonra İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı dönem olan Memlûklu Devleti kuruluş döneminden İbnu'r-Rif'a vefat edinceye değin hükümdarlık yapmış olan Memlûklu Devleti sultanlarının kim olduğunu ifade etmek İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı süreci anlamak bakımından önemlidir. Buna göre İbnu'r-Rif'a (h.645/710) vefat edinceye değin başa gelen Memlûklu sultanları şunlardır:

---

[21] Ağır, Solak, "Memlûk Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasî Faaliyetleri" ss. 108-111; Cengiz Tomar, "Şecerüddür", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 404-405.

[22] Es-Sallâbî, **Mevsuatu'l-Hurubi'l-Salebiyye**, s 355-560; Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, s 346; Ağır, Solak, "Memlûk Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasî Faaliyetleri", s. 107-130.

[23] Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları", s. 158.

[24] Yiğit, "Memlükler", s. 96. ; Kızıltoprak, "Memlük", s. 89; Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları" s. 158.

el-Melikü'l-Muiz İzzeddin Aybek(648/1250)

el-Melikü'l-Mansûr Nûreddin Ali(655/1257)

el-Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz(657/1259)

el-Melikü'z-Zâhir Rükneddin I. Baybars(658/1260)

el-Melikü's-Saîd Bereke(676/1277)

el-Melikü'l-Âdil Bedreddin Sulamış(678/1279)

el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun(678/1279)

el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun(689/1290)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (birinci saltanatı)(693/1293)

el-Melikü'l-Âdil Zeyneddin Ketboğa(694/1294)

el-Melikü'l-Mansûr Hüsâmeddin Lâçin(696/1296)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (ikinci saltanatı)(698/1299)

el-Melikü'l-Muzaffer Baybars el-Çaşnigîr(709/1309)

el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun (üçüncü saltanatı)(709/1310)[25]

1.1.2. Ekonomik ve Sosyo-kültürel Durum

Ekonomisi ticarete dayalı olan Memlûklular devletinde sosyal tabaka ayrışmıştır. Toplumun en üst tabakası hükümdar ve emirleri olan yönetici kesim ve hemen bir altında bulunan "Harbiye" veya "Ricâlü's-süyûf" adı verilen tabakadır. Bu tabakadaki yöneticiler ve onlara bağlı gruplar varlıklı kesimden oluşmaktadır. Bu kesim halkın arasına karışmaz hatta evlilikler dahi soy karışımı yaşanmaması

[25] Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih min Evveli Babi'l-Fürûdi'l-Vudû' ve Sünenih İlâ Ahiri Babi'l-İstitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2008/1429), 47-48; Yiğit, "Memlükler", s. 96.

amacıyla aynı sınıf içinde gerçekleşir. Yönetici kesiminin Türkçe bilmesi ve konuşması zorunludur.

İkinci tabaka ise idari ve adli görevlilerin bulunduğu tabakadır. Bu görevliler daha çok "Ehlü'l-imâme/sarık ehli" diye nam salan din görevlilerinden oluşmaktadır. Bu din görevlileri divan, eğitim-öğretim ve yargı vazifelerinde yer alır. Hem idareciler hem de halk nezdinde saygı duyulan bu tabakadaki insanlar, halk ve yöneticiler arasında köprü vazifesi görür. Yöneticiler çoğu zaman kendi iktidarlarının meşruiyeti ve bekâsı için bazı din adamlarının konumlarını kullanmıştır. Kimi âlimlerin sultanlar üzerinde etkisi dahi olmuştur. Kimi sultanlar ise açık sözlü âlimlerden hazetmemiş ve onları cezalandırmıştır. Fakîh, edip, âlim ve kâtiplerden oluşan bu mevkidaşlar başkadılık, kadılık ve adlî vazifelerde de bulunmuştur. "Ehlü'l-kalem" diye adlandırılan tüccarlar da çoğunlukla bu sınıftan sayılmıştır.

Üçüncü tabaka ise diğer iki sınıfın dışında kalan ve halkın çoğunluğunu oluşturan kesimdir ki bunlar daha çok sanat erbabı, işçiler ve çiftçilerden oluşmaktadır. O dönemde sosyal hayatı olumsuz yönde etkileyen insanlar arası sınıf farkının ve gelirin âdil bir şekilde dağıtılmamasının sebebiyet verdiği aşırı yoksuluğun yanısıra sıklıkla yaşanan salgın hastalıklar ve kıtlık dönemlerinde yaşanan ahlakî yozlaşmanın artmasına sebebiyet vermiştir.[26]

Halkının çoğu Müslüman olan Memlûklu Devleti, halkın dini hizmetlerini yürütmesi için bir divan oluşturmuştur. Memlûklerde dini kurumları inşa etmekte önemli bir yer ihtiva eden "Dîvânü'l-ahbâsi'l-mebrûra" adlı divan; cami, ribât, zâviye, hangâh ve medrese gibi hayır müesseselerinin yapımı, onarımı ve bu müesseselerle ilgili işlemlerin yürütülmesi için kurulmuştur. Memlûklular döneminde inşa edilen bu dini yapılardan günümüze kadar varlığını koruyabilmiş tarihî yapılar vardır.[27]

---

[26] Yiğit, "Memlükler", s. 96

[27] Kâzım Yaşar Kopraman, "Memlükler'de Divan*"* **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 9, s. 383.

1.1.3. İlmî ve Adlî Durum

Bir medeniyetin gelişmişliği kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve bakıma muhtaç kimselerin konumu ile ölçülebilir. Memlûklular döneminde, insan terbiye etme yönüyle daha özel bir konumda olan kadınları ele alacak olursak birçok Müslüman topluma nazaran kadının yeri farklıdır. Yani kadınlar sosyal hayatın bizzat içerisinde ve de özellikle ilmi sahada önemli bir yerdedir. İlmin birçok dalında mutahassıs kadınlar olmakla birlikte kadınlardan önemli hadisçiler yetişmiştir. Memluklular dönemi bu yönüyle de batılı araştırmacıların dikkatini çekmiştir.[28]

Memlûklu Devleti'nde adlî durumu ele alırken öncelikle kadı ve kâdi'l-kudât makamından bahsetmek gerekir. Eyyûbî Devlet yönetiminde Şâfi'î mezheb mensubu kâdi'l-kudât, her dört mezhebe niyabeten davalara bakar. Memlûklu Devlet yönetiminde ise bu durum Sultan Baybars'a kadar devam eder. Baybars ise her dört sünnî mezheb için ayrı ayrı kâdi'l-kudâtlar tayin eder. Diğer kadılar kâdi'l-kudâtlara bağlıdırlar. Atama işlerine kâdi'l-kudât bakar. Ayrıca Memlûklu Devleti hâkimiyet alanlarından biri olan Dımaşk valiliğinde de yine merkezdeki bu sistem uygulanır. Memlûklu Devleti'nde Baybars ile başlayan bu gelenek böylece devam eder.

Memlûklu Devleti'nde Mâlikî, Hanefî, Şâfi'î mezhebinden seçilen kazaskerler ve onların atadıkları dârüladl müftüleri fetva merciîdir. Ayrıca beytülmal vekili de daruladl'e bağlı olarak çalışır. Sultanın ve devlet memurlarının yargılanması davalarına da mezalim mahkemesi bakar. Hisbe teşkilatı ise adli vazifelere bakar genel ahlâk kurallarına uyulmasını temin eder.[29]

Haçlı saldırılarından muvaffâkiyetler elde eden Memlûklu Devleti, Müslümanların çekim merkezi haline gelir. Birçok âlim Memlûklu Devleti'ne sığınır. İlmî hayata canlılık katan bu âlimler zengin kütüphanelere sahip medreselerde yetişir. Medreselere vakıflar tahsis edilir ayrıca tekke ve zaviyelerde okul hükmünde öğrenci yetiştirilir. Memlûklularda camilerin yerini alan ve külliye tarzı yapıların ilk örneklerinden olan medrese kültürü gelişir. O dönemde inşa edilmiş ve günümüze

[28] İsmail Yiğit, "Memlükler Zamanında (1250-1517) Kadın", (**Diyanet İlmi Dergi**), c 40, ss 2, s 131-144.
[29] Yiğit, "Memlükler", s. 94.

ulaşmış yapıların varlığı da Memlûklularda mimari ve sanatsal gelşimin medrese bileşkesinde gelişmişliğini göstermektedir. [30] Ayrıca ülkede tasavvufi düşünce akımlarının halk nezdinde önemli bir yeri vardır. Bu tasavvufi tarikatların ülkede en yaygın olanları ise Bedeviyye, Desûkiyye, Şazeliyye ve Rifa'iyye tarikatlarıdır. [31]

İbn Fazlullah el-Ömerî, Nüveyrî ve Kalkaşendî'nin ansiklopedileriyle "ansiklopediler çağı" da denen Memlûklular döneminde kıraat, fıkıh, hadis, tefsir, dil alanlarında önemli şahsiyetler yetişmiştir.[32]

Şerh ve haşiye dönemi diye tavsif edilen Memlûklu Devleti döneminde[33] yaşamış olan İbnu'r-Rif'a, döneminin rengine uygun çalışmalar içerisinde bulunmuştur. Şâfi'î mezhebi fıkhı üzerine yazılan "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh"* ve "*El-Matlabu'l- âli fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî"* adlı eserleri İbnu'r-Rif'a'ya değin oluşan Şâfi'î fıkıh birikimini yansıtan şerhler şeklindedir. Bu hacimli iki şerh türü eserinin cilt sayıları toplamda yüz cilde yakındır. Şerh ettiği eserleri kendilerinden ders aldığı hocaları ve kendilerine ders verdiği öğrencileri tarafından da şerh edildiği dikkate alınırsa bu şerh işleminin o dönemde gelenek halini aldığı anlaşılır.

---

[30] A. Fulya Eruz, "Memlüklerde Sanat", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004, c 29, s. 97-100.

[31] Yiğit, "Memlükler", s. 90-97.

[32] İbnu'l-Cezeri, Ceraidî, Caberî ve Burhaneddin el-Kerekî, Ebû Hayyan el-Endelûsî, Kurtubî, İbn-i Kesir, Celalleddin es-Suyutî, Celaleddin el-Mahallî, Dîrînî, İbnü'l-Müneyyir, el-Makdisî, İbnü'l-Bârizî, Bikâî, İbnü'n-Nakib, Davûdî, Nevevî, İbn Dakikul'îd, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzi, Abdülmü'min ed-Dimyatî, Alaeddin bintü't-Türkmani, Moğultay b. Kılıç, İbn Receb, Hafız el-lrakî, Heysemî, İbni Hacer el-Askalan'i, Zehebî, Şemseddin es-Sehavî, Bedreddin el-Aynî, Ahmed b. Muhammed el-Kastallanî ve Zekeriyya el-Ensarî, İbn Kayyim el-Cevziyye, Şehabeddin el-Karafi ve Burhaneddin İbn Ferhûn, İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye, İbnü'l-Hümam ve İbn Kutluboğa, İbn Malik et-Taî, İbnü'n-Nehhas el-Halebî, Hayyan, İbn Hişam en-Nahvî, İbn Nübate el-Mısrî, Bahaeddin İbn Akil, İbn Ammar, İbn Manzûr, Demâmînî, Halid el-Ezherî, Muhyiddin el-Kafiyeci, Sûyûtî, Safedî. İbn Tağrîberdî, Bedreddin el-Aynî, İbnü l-Hümam, Kafiyeci, Diyarbekirli Şerîfî, İbn Hallikan, Şemseddin es-Sehavî, Ebü'I-Fida, İbn Fazlullah el-Ömerî, Kalkaşendî, Necmeddin İbn Fehd, İzzeddin, Semhûdî, Uleymî, İzzeddin b. Şeddad, Makrizi ve İbnü l-Cey'an, İbn Şahin ez-Zahiri, İbn Abdüzzahir, Baybars ed-Devadar, İbnü'd-Devadarî. Ebü'l-Fida, Zeynüddin İbnü'l-Verdi, Nasırüddin İbnü'l-Furat. Takıyyüddin İbn Kadi Şühbe, İbn Habib el-Halebi, Mufaddal b. Ebü'l-Fezail, Yüninî. Yûsufî, İbn Dokmak, İbn Kesir, Ebü'l-Velid İbnü'ş-Şıhne ve oğlu Ebü'l-Fazl İbnü'ş-Şıhne, İbnü'l-Cey'an, Şehabeddin İbn Arabşah ve Makrizi ve Hasan b. Abdullah el-Abbasî ve İbn İyas o dönemde yetişmiş önemli şahsiyetlerdendir. İsmail Yiğit,"Memlükler", **DİA**, (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları Ankara 2004, XIX, s. 94-95.

[33] Yiğit, "Memlükler", s. 90-97.

Şâfi‘î âlim İbnu’r-Rif‘a’nın yaşadığı dönemde Şâfi‘î mezhebinin kısa bir tarihçesinden bahsetmek faydalı olacaktır.

Şâfi‘î mezhebi istikrar dönemi âlimlerinden ola[34] İbnu’r-Rif‘a’nın yaşantısını sağlıklı olarak değerlendirmek için Şâfi‘î mezhebinin İbnu’r-Rif‘a’ya kadar olan dönemki gelişim seyrini ve İbnu’r-Rif‘a ile çağdaşlarının Şâfi‘î mezhebine katkılarının ne olduğunu bilmek ve genel hatlarıyla Şâfi‘î mezhebinden bahsetmek durumundayız.

Şâfi‘î mezhebi gelişim tarihini genel bir şema halinde ifade etmek yerinde olacaktır. Böylece İbnu’r-Rif‘a’nın mezhepteki yeri daha net anlaşılmış olacaktır. Bu maksatla mezhebin ilk nüvelerini attığı dönemden bugüne değin nasıl bir gelişim içinde olduğunu Ekrem Yusuf Ömer El-Kavasimî’nin[35] taksimatıyla ele almak istiyoruz. Mezhebin gelişim seyrini altı evrede ele almak mümkündür:

1.Evre: İmam Şâfi‘î *Fıkhının Ve Eserlerinin Ortaya Çıktığı Dönem*

Bu dönem hicrî 195 senesinden Reb’i b. Süleyman el-Muradî’nin hicrî 270 senesindeki vefatına kadar devam eder. Bu süreç üç merhaleyi içerir:

İlk Merhale: İmam Şâfi‘î mezhebinde kadim görüşün ortaya çıktığı, hicrî 195 senesinden hicrî 199 senesine kadar olan dönemdir.

İkinci Merhale: İmam Şâfi‘î’nin mezhepte yeni görüşünün ortaya çıktığı, hicrî 199 senesinden İmam Şâfi‘î’in hicrî 204 senesindeki vefatına kadar sürer.

Üçüncü Merhale: Mısırlı öğrencilerinin İmam Şâfi‘î vefat ederken üzerinde olduğu fikirlerine geçişi ve mezhebin bu yeni fikirleri üzerinde öğrencilerinin çokça tasnifatlar yaptığı süreç olan hicrî 204 senesinden İmam Şâfi‘î’nin yaşça diğer öğrencilerinden daha uzun ömürlü olan ve İmam Şâfi‘î’nin kitaplarını en iyi ezberleyen Mısırlı son öğrencisi Rebi’ el-Muradî’nin hicrî 270 senesindeki vefatına kadar olan süreçtir.

---

[34] Ekrem Yusuf Ömer El-Kavasimî, **el-Medhal ilâ Mezhebi’l-İmâmi’ş-Şâfi‘î,** Daru’n-Nefais, Ürdün 1423/ 2003, s. 297.

[35] El-Kavasimî, **el-Medhal ilâ Mezhebi’l-İmâmi’ş-Şâfi‘î**, s. 296-297.

2.Evre: Şâfi'î Mezhebinin Doğuşu Ve Kurumsallaşması:

Bu dönem hicrî 270 senesinden İmam Gazzâlî'nin vefat tarihi olan hicrî 505 yılına kadar olan süreçtir. Bu dönem iki merhaleden oluşur:

İlk Merhale: Şâfi'î mezhebinde fıkıhçıların, kadıların ve müelliflerin bağımsız bir hüvviyet kazandığı, İslam coğrafyasında mezhebin yayıldığı, hicrî 270 senesinden el-İmam Ebu Tayyib Sehl b. Ebi Sehl Muhammed es-Sa'lûkî'nin hicrî 404 senesindeki vefatına kadar olan süreçtir.

İkinci Merhale: Şâfi'î mezhebinin İslam ülkelerinde geniş bir coğrafi alana ulaştığı ve bu dönemi takip eden asırlarda mezhebin etkisinin silinemeyeceği güçlülükte ve karalılıkta bir istikrar bulduğu dönemdir. Hicrî 404 senesinden el-İmam Ebu Hamid el-Gazali'nin hicrî 505 senesindeki vefatına kadar olan süreçtir.

3.Evre: Mezhepte Birinci Tenkih Dönemi

Bu dönem hicrî 505 senesinden İmam Ebu Zekeriyya en-Nevevî'nin hicrî 676 senesindeki vefatına kadar olan süreçtir. Bu dönem İmam Rafi'î ve ardından İmam Nevevî'nin atılımıyla, mezhebi toparlama ve mezheb doktrinini gözden geçirme yönüyle önemlidir.

4.Evre: Mezhepte İkinci Tenkih Dönemi

Bu dönem hicrî 676 senesinden hicrî 1004 senesine, İmam eş-Şemseddin er-Remlî'nin vefatına kadar olan süreçtir. Bu dönem iki merhalede ele alınır:

İlk Merhale: Bu dönem hicrî 676 senesinden hicrî 926 senesindeki eş-Şeyh Zekeriyya el-Ensarî'nin vefatına kadar olan süreçtir. İmam eş-Şemseddin er-Remlî ve İbn-î Hacer el-Haytemî'nin çalışmaları mezhepte ikinci tenkih dönemine damga vurmuştur. Ancak bu dönemde çalışmalarıyla ve değerli tasnifatlarıyla öne çıkan diğer âlimler ise şunlardır: Sübkî ailesi, İbnu'r-Rif'a, Cemaleddin el-İsnevî vd.

İkinci Merhale: Bu dönem hicrî 926 senesinden hicrî 1004 senesinde İmam eş-Şemseddin er-Remlî'nin vefatına kadar olan süreçtir. Bu dönemde de yine ilk merhalede olduğu gibi mezhebin revize edildiği sürecin devamı niteliğindedir.

5. Evre: Birinci Ve İkinci Tenkih Dönemi Tasnifatların Elden Geçirildiği Dönem

Bu dönem hicrî 1004 senesinden Allame Seyyid Ûlvî Ahmet b. Es-Sekafî eş-Şafi'î el-Mekkî'nin hicrî 1335 senesindeki vefatına kadar olan dönemi kapsar.

6. Evre: Şâfi'î Mezhebi Çalışmalarının Zayıfladığı Dönem

Bu dönem hicrî 1335 senesinden günümüze kadar gelinen dönemi kapsar. Mezhepte yapılan çalışmaların yok olmaya yüz tuttuğu dönemdir.[36]

Sonuç olarak taksimattan da görüleceği üzere İbnu'r-Rif'a, Şâfi'î mezhebinde ikinci tenkih döneminin birinci merhalesinde yer alan âlimlerdendir. Kendisi İmam Rafi'î ve çağdaşı İmam Nevevî kadar mezhepte meşhur olmasada gerek te'lif ettiği eserler gerek şerh ettiği eserlerden yola çıkarak onun mezhebin bilgi birikimine vukûfiyetini görmekteyiz. Vâkıf olduğu konularda cesaretle ilmini ortaya koyduğu gibi cesur fetvalar da vermiştir. Mezhepte temel nitelikli bir eser te'lif etmemiştir. Ancak temel nitelikli eserlerden olan "*et-Tenbih fî fıkhî'l-'ala mezheb-i İmam eş-Şâfi'î"* ve "*el-Vasît fi'l-Mezhep"* adlı eserleri şerhetmiştir.

1.2. İBNÜ'R-RİF'A'NIN HAYATI

1.2.1. Adı ve Künyesi

1.2.1.1. Adı

İsmi, Ebu Yahya[37] Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Mürtefi'[38] bin Hazm[39] bin İbrahim bin Abbas[40] el-Ensarî[41], el-Buharî[42], el-Mısrî[43], eş- *Şâfi'î*,[44] el-Fakîh[45],

---

[36] El-Kavasimî, **el-Medhel fî Mezhebi İmam Şâfi'î**, s. 296-297.

[37] Ebûbekir Hidâyetullah el-Huseynî, Tabakatu'ş-Şafiîyye, thk. Adil Neva Nuheyd, Daru'l Afaki'l-Cedîde, Beyrut ty, s. 229.

[38] Murtefi' adlı atası bazı kaynaklarda el-Rif'a şeklinde geçmektedir. bk. Heinrich Suter, **Die Mathematiker Und Astronomen Der Araber Und Ihre Werke**, New York 1972, s. 158.

[39] Bu atasıyla ilgii olarak tüm kaynaklarda 'Hazm' diye geçerken Tacuddin es-Subki'nin *Tabakatu'ş-Şafiiyye* adlı eserinin tahkikinde 'Sarm' diye geçmektedir. Arapçada noktalama işaretlerinin kullanılmamasıyla alakalı bir problem olarak görünmektedir. Ayrıca 'ha' harfinin yazım türünden ötürü 'sad' harfine dönüşmüş olabileceği kanısındayız. Ayrıca ze harfi noktasız yazıldığında ra harfiyle ayırd edilememektedir. bk. Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, thk. Mahmut Muhammed et-Tanahî, Abdulfettah Muhammed el-Hulu, Dar-u İhya-i Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire 1968, c. 7, ss 1298, s 24)

Necmuddin[46] ve ikinci atasına nispetle (Murtefi‘[47]) İbnu’r-Rif‘a’dır.[48] Asıl ismi Ahmed b. Muhammed’dir.

Tacuddin es-Subki’nin *Tabakatu’ş- Şâfi’îyyeti’l-Kubra* adlı eserinde İbnu’r-Rif‘a’nın Murtefi‘ adlı atasından önce üçüncü atası olarak ‘Sarim’den[49] bahsetmektedir. Bu isme başka hiçbir kaynakta rastlamadık. Birçok kaynakta Murtefi‘ adlı atasından sonra ‘Hazm’ adlı atasından bahsedilmektedir.[50] Arapçanın noktasız yazılımından kaynaklı böyle bir karışıklığın olduğunu düşünmekteyiz. (bkz

---

[40] İbn-i Hacer el-Askelanî, **Dureru’l-Kamine fî E’yanî Mietî’s-Samine**, thk. Muhammed Abdu’l-Muid Dan, Daru’l-Ceyr, Sadrabad/Hindistan 1972, s. 284; Muhammed b. Ali eş-Şevkanî, **Bedru’t-Talî**, thk. Muhammed b. Muhammed b. Yahya ez-Zubare el-Yemenî, Daru’l Ma’rife, Beyrut 1348, c. 1, s. 115-117; Komisyon, “İbn-i Rif’a”**, İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1984, c. 9 s. 23.

[41] Cemaleddin Abdurrahim el-İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi‘îyye**, thk. Abdullah el-Cubûrî, Daru’l-‘Ulum, Kahire 1981, c. 1, s. 601; Hafız Celaleddin Abdurrahman es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara fî Tarihi’l-Mısır ve’l-Kahire**, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Daru’l-İhyaî’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Halep 1967 c. 1, s.320; İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim el-Babanî, **İżâhu’l-meknûn fî’z-Zeyli ‘ala Keşfi’z-Zünûn**, Daru’l-İhyaî et-Turasi’l-İslamî, Beyrut 1945, c. I, s. 158, 549.

[42] Hamid b. Ubeyd b. Abdullah Eş-Şerif, “**Kifayetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih min Evvel-i Babi’l-‘İddeh İlâ Ahir-i Babi’l-Hıdane**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiat-û Ümmi’l-Kura, Mekke 2013/1434), s. 30.

[43] İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine** s. 284; el-Babanî, **İżâhu’l-meknûn,** c. I, s. 158, 549; Wilhelm Pertsch, **Dıe Arabischen Handschriften Der Herzoglichen Bibliothek Zu Gotha**, Enstitüt Für Geschichte der Arabisch- İslamischen Wissenschaften an der Johan Wolfgang Goethe-Üniversitat, Frankfurt 1987, s 410; Carl Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, E. J. Brıll, Leıden 1949, s 165-166.

[44] İbnu’r-Rif‘a, **Kitabu’l-Îzâh ve’t-Tibyân fî Ma’rifeti’l-Mikyâl ve’l-Mîzan**, s. 4; El-Hasan b. Ömer b. El-Hasan b. Ömer b. Habîb, **Tezkiretu’n-Nebih fî Eyyami’l-Mensûr ve-Benih**, thk. Muhammed Muhammed Zeyn, Said Abdulfettah ‘Aşûr, Hey’etî Mısriyyeti’l-‘Ammetî’l-Kitab, Kahire 1982, c 2, s 33-34; Selaheddin Halil b.Aybek es-Sâfedî, **Vafî’l-Vefeyât**, thk: Ahmed b. Tayyib b. Halef, Ahmed b. Muhammed b. Şera’e, Daru’s-Sadr, Beyrut 1991/1411 c.7, s. 395; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165; İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine** s. 284.

[45] El-İmam Ebu Muhammed Abdullah b. Es’ed b. Ali b. Süleyman el-Yafî el-Yemenî el-Mekkî, **Mir’atu’l-Cinan ve ‘İbretu’l-Yekzan -fî Ma’rifeti ma Yu’teberu min Hevadisi’z-Zeman-**, Müessesetu’l-A’la li’l Metbû’at, Beyrut 1339, c IV, s 249.

[46] İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine**, s. 284. es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara**, s.320;el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan,** s 249; Suter, **Die Mathematiker** s. 158; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165; Wilhelm pertsch, **Die Arabischen Handschriften**, s 410.

[47] es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s 24; el-İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi‘îyye**, s. 601; es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara**, s.320; Wilhelm pertsch, **Die Arabischen Handschriften**, s 410.

[48] es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara**, s.320; el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan,** s 249; el-Babanî, **İżâhu’l-meknûn** s. 158, 549; Suter, **Die Mathematiker** s. 158; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165.

[49] es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s 24.

[50] İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine** s. 284.

dipnot 39). Üçüncü atası olan ‘Hazm’dan önce dördüncü atası olarak ‘İbrahim’ ve beşinci atası olan ‘Abbas’tan bahsedilmektedir.[51]

1.2.1.2. Künyesi

Tabakat kitaplarının biri hariç tamamı İbnu’r-Rif‘a’yı, ‘Ebu’l- Abbas’[52] diye künyelemiştir. Ebubekir Hidayetullah el-Huseynî ise İbnu’r-Rif‘a’yı ‘Ebu Yahya’[53] diye künyelemiştir. İbnu’r-Rif‘a’yı ‘Ebû Abbas’ ya da ‘Ebû Yahya’ diye künyeleyen kaynaklardan hiçbiri onun ‘Abbas’ yahut ‘Yahya’ adında oğlunun oluşundan bahsetmemiştir.[54]

1.2.1.3. Lakabı

‘El-İmam’ diye de çağrılan[55] İbnu’r-Rif‘a ‘fakîh’ adıyla lakaplanmıştır. Çünkü fıkıh onun seciyesi haline gelmiştir. Öyle ki Hafız İbni Hacer İbnu’r-Rif‘a için, “İbnu’r-Rif‘a fıkhıyla bilinir ve fıkhıyla örnek gösterilir hale geldi. Zamanında eşi yoktu, fakîh lakabı ondan başkasına verilmeyen bir isim haline geldi,” demiştir.[56]

Yafiî’nin ifadesine göre İbnu’r-Rif‘a’nın yaşadığı dönemde fıkıh ilmiyle meşgul olan tüm âlimlerin bunun gibi lakaplarla çağrılması adettendi.[57]

Eş-Şeyh İbnu’r-Rif‘a, fıkıhtaki vukûfiyeti sebebiyle ‘fakîh’ diye lakaplandılıp bu adla meşhur olmasının yanı sıra ‘Şeyhulislam’ ve ‘Necmuddin’ diye de çağrılmıştır.[58]

---

[51] İmam Şihabuddin Ebu’l-Fellah Abdu’l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-‘Akeriyyî İbnu’l-‘İmad, **Şezeratu’z-Zeheb fî Ahbarî men Zeheb**, thk: Mahmud el-Arnavut, Daru İbnî Kesir, Beyrut, 1413/1992, c. 8, s. 41-42; İbn-i Tağriberdî, **Menhelü’s-Safî**, c. 2, s. 82-83; İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine** s. 284; eş-Şevkanî, **Bedru’t-Talî**, s. 116.

[52] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s 24; el-İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi’îyye**, s. 601; es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara**, s.320; A. J. Arberry, **The Chester Beatty Library-A Handlist of the Arabic Manuscripts**, Dublin 1955, c.VI, s. 50; Suter, **Die Mathematiker**, s. 158.

[53] Ebûbekir Hidâyetullah el-Huseynî, **Tabakatu’ş-Şafiîyye**, thk. Adil Neva Nuheyd, Daru’l Afaki’l-Cedîde, Beyrut ty, s. 229.

[54] Hamdan b. Hamid, “**Tahkîku’l-Kifayetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih**” s. 47-48.

[55] es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s 24; es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara**, s.320.

[56] İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi‘îyye**, s. 601; İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine** s. 284.

[57] Yafî, **Mir’atu’l-Cinan** s 249; Hamdan b. Hamid, “**Tahkiku’l-Kifayetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih**” s. 47-48.

[58] es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s 24; İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi‘îyye**, s. 601; Suter, **Die Mathematiker** s. 158; el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan,** s 249; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165.

1.2.1.4. Nisbesi[59]

İbnu'r-Rif'a'nın hayatını ele alan tüm kaynaklarda atası Murtefi'e nispetle kendisine İbnu'r-Rif'a dendiği geçmektedir[60] Şevkani'nin Bedru't-Tali' adlı eserinde bu dedesinin adı Murebi' şeklinde kayda geçmiştir.[61] Başka hiçbir eserde böyle geçmediğinden bu ismin yazım hatası sebebiyle böyle geçmiş olması muhtemeldir.

El-Mısrî nisbesi ise İbnu'r-Rif'a'ya memleketi Mısır'dan ötürü verilmiştir.[62]

El-Buharî nitelemesi "*El-Kifâyetu'n- Nebih fî şerhi't-Tenbîh*" eserinin tümünü tahkik eden Mejdi Muhammed Surur Basallom[63] ve İbn-i Tağriberdi[64] hariç eserlerini tahkik eden diğer muhakkikler tarafından kullanılan bir ifadedir. DİA "İbnu'r-Rif'a" maddesinde Cengiz Kallek konuyla alakalı olarak bu karışıklığın Arapçadaki noktalama işaretlerinden kaynaklı bir hatadan ileri gelmiş olabileceğini ifade etmektedir. Buna göre Ensarî nisbesinden hareketle Ben-î Neccâr'a mensup olduğu ve 'Neccarî' nisbesinin [65] bir hata sebebiyle 'Buhârî' şeklinde okunduğundan[66] bahsedilmektedir. Nitekim Menhelü's-Safi'de 'en-Neccarî' nisbesi geçmektedir.[67]

---

[59] Casim Avcı, "Nisbe", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 33, s. 142-144.

[60] İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601; es-Suyutî, **Husnu'l-Muhadara**, s.320; el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan,** s 249; el-Babanî, **Îżâĥu'l-meknûn** s. 158, 549; Suter, **Die Mathematiker** s. 158; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165.

[61] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.

[62] el-Babanî, **Îżâĥu'l-meknûn** s. 158, 549; Abdullah b. Said b. Mansur el-'Ubnek, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Kavlih: ve min Hereketi'l-Kiblet-i Şuhûtuh ilâ Nihayet-i Babi'l-İ'tikaf**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2013/1434), 86; Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed er-Rubey'an, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Min Evveli Bab-i Kısmi'l-Fey' ve'l Ğanime ilâ Nihayetî Zikr-i Bab-i Haddi'l-Heram min Bab-i 'Akdi'z-Zimme ve Darbi'l-Cizye**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2010/1431), 54.

[63] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, thk. Dr. Mejdi Muhammed Surur Basallom, Daru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut 2009, c. 1 s. 48.

[64] İbn-i Tağriberdî, **Menhelü's-Safî,** s. 82-83.

[65] Zehebî, **el-'İber fî haberi men Ğaber**, Daru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut ty, c. IV, s. 25. (Şamile versiyon: 3.61)

[66] Kallek, "İbnu'r-Rif'a", s. 184.

[67] İbn-i Tağriberdî, **Menhelü's-Safî** s. 82-83.

1.2.2. Doğum Yeri ve Tarihi

İmam İbnu'r-Rif'a hicrî 645[68] senesinde miladî 1247/1248 senesinde Mısır'ın başkenti Kahire'nin eski adı olan Füstat[69] şehrinde doğdu.[70] Onun biyografisini yazan eski ve yeni tüm kaynaklar doğum yılı ve yeri hakkında ittifak etmişlerdir. Bazı kaynaklarda Füstat yerine Kahire'de doğduğu yazar.[71] Kastedilen şehir aynıdır.

İbnu'r-Rif'a'nın doğduğu tarih olan 645 yılı Mısır'a yapılan son Haçlı seferinden (h. 646) öncedir. İbnu'r-Rif'a'nın hayatını ele alan kaynakların hepsinin ifadesiyle bilinmektedir ki bu tarih, otuz yıl devam eden ve hicri 648 yılında başlayan Memlûkler Devleti'nin kıyamından öncedir.[72]

1.2.3. Gençliği ve Yetişmesi

İbnu'r-Rif'a'nın biyografisini ele alan tarih kaynaklarına baktığımızda onun ilk yetişme dönemiyle alakalı ve de içerisinde yaşadığı aile ile ilgili olarak net bir bilgi mevcut değildir. Anne-babasıyla ve ailesiyle ilgili bir bilgiden bahsedilmemiştir.

İbnu'r-Rif'a'nın öğrencilik döneminde bir ara ailesi maddi sıkıntı yaşar. Hatta İbnu'r-Rif'a'yı okutma masraflarını karşılayamaz durumdadır. Bunun üzerine İbnu'r-Rif'a, kendi ihtiyaçları ve ailesinin masraflarını karşılamak maksatlı bazı girişimlerde bulunmuştur. Kaynaklarda geçtiği üzere bir ara şeker üretim imalathanesi açmıştır.[73] Bu durum bazen onun dersten kopmasına sebep olmuş ve uzun süre devam etmiştir. Ardından hocası Takiyuddin bin Saiğ onun dersten kopmasına gönlü razı olmadığından İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı sıkıntıları aktarıp bir çözüm bulması ümidiyle dönemin kâdi'l-kudâtı olan hocasına götürür. İbnû Saiğ'in hocası ona bazı sorular sorar. Biraz sohbet ettikten sonra onun ilmi seviyesine şaşırır. İbnu'r-Rif'a'ya kendi derslerine katılmasını söyler. Kadının dersine katılan İbnu'r-Rif'a, derslere devam ettikten sonra onun yetkinliğinden emin olan kâdi'l-kudât,

---

[68] Yafî, **Mir'atu'l-Cinan** s.249.
[69] Süheyl Zekar, **El-Mevsuatu'l-Şamile fî Tarihi'l-Hurûbi's-Salebiyye**, Daru'l-Fikr, Dımaşk 1995/ 1415, c. 36, s. 300-303; https://www.britannica.com/place/Al-Fustat-historical-city-Egypt (19.09.2018 14:00).
[70] Suter, **Die Mathematiker** s. 158.
[71] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 164; Suter, **Die Mathematiker**, s. 158.
[72] Hamdan b. Hamid, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**" s. 53.
[73] Hamdan b. Hamid, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**" s. 53.

İbnu'r-Rif'a'yı Vahat'ın kadılığına tâyin eder. Böylece İbnu'r-Rif'a ilim meclisinden kopmadığı gibi kendisinin ve ailesinin nafakasını temin etmiş olur. [74]

Halkın içinden çıkmış bir âlim olan İbnu'r-Rif'a'nın sahip olduğu ilim öğrenme ve tahsil etme yolundaki çabasına devam eder. Hatta ömür boyu öğrenme ve öğretme azmini yitirmez.[75] Erken yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberler. Hem kalben hem şeklen ilme bağlanır. Âlimlerin derslerine katılır.[76]

Şevkâni "*Bedru't-Tâli*" adlı eserinde bu konu hakkında şöyle demiştir: "Başlarda İbnu'r-Rif'a yoksulluk ve sıkıntı çekti. Kendisine layık olmayan birçok meslekte çalıştı. Ta ki Şeyh Takiyuddin b. Saiğ onu ayıpladı. İbnu'r-Rif'a ona zaruretten ötürü çalıştığına dair mazeretini dile getirdi. Ve Takiyuddin b. Saiğ onun için kadıyla konuştu. İbnu'r-Rif'a'yı kadının dersine getirdi. Kadı onun düşüncelerini öğrenince çok hoşuna gitti. Kadı ona derse devam et, dedi. O da öyle yaptı. Onu vergiler kadısı(muhtesib) olarak tayin etti. Böylece İbnu'r-Rif'a'nın maddi durumu düzeldi.[77]

Bu verilerden hareketle İmam İbnu'r Rif'a'nın hayatının ilk dönemlerinde yoksul olduğu açıklığa kavuşmaktadır. İbnu'r-Rif'a maddi durumu iyileştikten sonra da hiçbir zaman servet sahibi kimseler gibi mal biriktirmemiştir. [78] İlerde de bahsedeceğimiz üzere malını Allah yolunda sarfetmiştir. İbnu'r-Rif'a yoksulluk çektiği dönemlerde eğitim masraflarını karşılayamadığı günlerini hiçbir zaman unutmamış hatta öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamak hususunda çok fedakârlık yapmış ve çok fazla çaba sarfetmiştir.[79]

İbnu'r-Rif'a hakkında yaşadığı dönemde 'Kesîru'n-nakl' olduğuna dair söylenti çıkar. Onun dersine bizzat katılan fakihlerin anlatımından işin aslının söylenenler gibi olmadığını, derste çok değerli bilgileriyle İbnu'r-Rif'a'dan istifade

---

[74] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 286-287.
[75] Hamdan b. Hamid, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**" s. 54.
[76] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, thk. Said 'İmad Saiduddin el-Ka'kî, Beynûne Yayınları, Riyad 1434/2013, s 23..
[77] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî,** s. 116.
[78] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, s. 48-61.
[79] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.

ettikleri anlaşılmaktadır.[80] Fıkha dair yazdığı eserlerde nakillerin çokluğu dikkat çekmektedir. Ancak bu nakiller günümüz araştırmacıları için elimize ulaşmamış eserleri ve muhtevasını bilmenin yanısıra adı duyulmamış âlimleri ve görüşlerini bilme açısından fayda sağlamıştır.

Kadı Ebu Tahir es-Saktî İbnu'r-Rif'a'nın insanların işini görmek ve insanlara yardımcı olmak için çok çaba sarfettiğini İbnu'r-Rif'a ile olan iki anısını anlatarak bahseder. Hayırsever bir insan olan İbnu'r-Rif'a, öğrencilerine maddi-manevi destek sunmanın yanında insanların hizmetine sunmak maksatlı hayrat yaptırma hususunda da hassasiyet gösterir.[81]

İbnu'r-Rif'a kadı vekilliğine atanmadan önce Muiziyye ve Taybersiyye Medresesi'nde ders verir. O dönemde Şafiî mezhebi talebelerinin önemli bir kısmı kendisinden ders alır. Tacuddin Subkî ve Zehebî başta olmak üzere bir grup fakîh de kendisinden fıkıh dersi alır. Yine kendisine danışan kişilere birçok konuda fetva verir.[82]

Çoğu kaynaklar İbn-i Teymiye'nin Mısır'a geldiği sırada bir ara İbnu'r-Rif'a ile münazaraya tutuşması olayından bahseder. Şevkanî dışında diğer müellifler bu münazarayı İbnu'r-Rif'a'nın yetkinliğine yorar. Şevkanî ise bu münazara hakkında İbnu'r-Rif'a'yı eleştirir. İbnu'r-Rif'a ile İbn-i Teymiyye'nin münazaraya tutuşmak için denk olmadıklarını ifade ederek İbnu'r-Rif'a'daki bu davranışı cahil cesareti olarak niteler. Müctehid ile mukallid arasında yapılan bir münazaraya benzetir. İbnu'r-Rif'a'nın bu münazarada yenilmesini kaçınılmaz bularak İbn-i Teymiye'nin her konuda kendini yetiştirmiş bir âlim olduğunu, ilminin bir derya misali büyük olduğunu ifade eder. İbnu'r-Rif'a'yı haddini bilmemekle suçlar. Bu eleştirinin haksız bir eleştiri olduğunu düşünmekteyiz. Nitekim Şevkanî'nin kendisi dahi İbnu'r-Rif'a'nın fıkıhtaki üstünlüğünü kabul etmiş olsa gerek ki sadece Şâfi'î fıkhı üzerine ikisinin münazara edebileceğini söylemiştir.[83] Ayrıca bu münazara zoraki yapılmış bir münazara değildir. Belki de İbn-i Teymiye, İbnu'r-Rif'a'nın bilgisini ölçmek için

[80] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285-288.
[81] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.
[82] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115.
[83] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.

bu münazaraya girmiştir. Nitekim tarihte münazaraların bazısı bu amaçla yapılmıştır. Münazaranın sonunda İbn-i Teymiye'nin İbnu'r-Rif'a'yı övüp "Sakalından Şâfi'î fıkhının fürûu damlıyor," demesi dahi Şevkanî'nin eleştirisini yersiz kılmaktadır.[84] Aynı zamanda İbn-i Teymiye'nin bu sözü İbnu'r-Rif'a'nın Şâfi'î fıkhına hâkim olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Şevkanî aynı eserinde İbnu'l-Dakîku'l-'Îd ve Sübkî'nin İbnu'r-Rif'a'yı çok övdüğünden ve onların İbnu'r-Rif'a'yı, 'el-Bahr' yazarı Ruvyanî'den daha fakîh olduğunu söylediklerinden de bahseder. Şevkani yine aynı eserinde Kemal Ca'fer'in de onu, fıkıhta parladığı ve zamanının Şâfi'î mezhebi otoritesi olduğunu, naklettiğini söyler.[85]

1.2.4. Hocaları ve Öğrencileri

İbnu'r-Rif'a'nın ilminden istifade ettiği, bilgilerinden yararlandığı, kendilerinden etkilendiği bilinen hocaları şunlardır:

1. İmam Ahmed b. İdris Abdurrahman es-Sanhacî, Şihabuddin *el-Karafî*, el-Mısrî (ö.674): Yaşadığı dönemin Malikî mezhebinden sorumlu kişisidir. '*ez-Zahîre*' ve '*el-Furuk*' adlı eserler dışında da eserleri de vardır. İbnu'r-Rif'a'nın diğer bir hocası olan İbnu'l-Binti'l-E'az da ondan ders almış önemli âlimlerdendir.[86]

2. Cafer b. Muhammed b. Şerif Abdurrahim, Ziyauddin Ebu'l Fadl el-Huseynî el-Kebabî el Mısrî: (619-676) *İbnu Abdu'r-Rahim* adıyla bilinmektedir. Buhauddin Kafatî, Mecduddin Kuşeyrî, İbn-i Abdisselam ve Abdulhamid el-Hasru Şahî adlı âlimlerden ders alır. Meşhede'l-Huseyni Medresesi'nde ders verir. Beytülmal vekilliği yapar. Mezhebinin usûlünü ve literatürünü iyi bilen İbnu Abdu'r-Rahim mezhebe hâkim, fetvalarında isabetli biridir.[87]

---

[84] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117
[85] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.
[86] H. Yunus Apaydın, "Şehâbeddin Karâfî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2001, c. 24, s. 394-401.
[87] İbnu'r-Rif'a', **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, s. 49; eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.

3. Şeyh Abdurrahim b. Abdulmun'im el-Mısrî, Muhyiddin *ed-Demirî*[88], el-İmam el-Fadıl ez-Zahid [89](ö.695): İbn'ul- Mufassal, İbn'ul-Hadid ve diğerlerinden ders alır. Hadis ilminde büyük âlimlerdendir.[90]

4. Eş-Şeyh eş-Şerif 'İmaduddin *el-Abbasî*[91]: Fürû fıkıhta mahirdir. Nasıriyye Medresesinde ders verir. "*El-Matlabu'l-'Ali fi Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî*" ve "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserlerinde İbnu'r-Rif'a ondan nakiller yapmıştır, görüşlerine yer vermiştir.[92]

5. Osman bin Abdulkerim bin Muhammed bin Halife es-Sanhacî eş-Şeyh, el-İmam, *Sedîduddin* Ebu Ömer et-Tezmenetî[93] (605- 674): Fıkıh ilmini Şeyh İzzeddin b. Abdisselam ve diğerlerinden almıştır. Kahire'de kadı vekilliği yapar. Fadıliyye Medresesi'nde hocalık yapar. Mezhepte çokça derinleşmiş meşhur bir imamdır. Şâfi'î mezhebini bilmede ve fıkhî çıkarsamalarda İbnu'r-Rif'a üzerinde büyük etkisi vardır.[94]

Tacuddin es-Subkî'nin '*Tabakâtu'l-Şafiîyyeti'l-Kubra'* adlı eserinde İbnu'r-Rif'a'nın es-Sedit et-Tezmenetî, ez-Zahir et-Tezmenetî ve eş-Şerif el-Abbasî hocalarından fıkıh dersi aldığını yazar.[95] İsnevi de Subkî'den naklen bu hocalarından bahseder.[96]

6. Cafer b. Yahya b. Cafer el-Mahzumî, İmam *Zahîruddin et-Tezmenetî*[97] (ö.682): İbn-î Cumeyzî'den ve İbn-î Abdîsselam'dan istifade eder. Kutbiye Medresesi'nde ders verir ve o medreseyi Şâfi'î Medresesi'ne çevirir. Mısır'da meşhur Şafiî hocalarındandır. İbnu'r-Rif'a ve Sadreddin es-Subkî ondan ders alır. Bazı tarihçiler onun hakkında, fetvaları sözlü idi; yazılmasına karşı çıkardı, demiştir.

---

[88] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s 26.
[89] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 284.
[90] İbn-i Tağriberdî, **Menhelü's-Safî,** s. 83.
[91]Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s 26; el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601.
[92] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s 26.
[93] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s 26; el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601; İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 284; eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.
[94] Hamdan b. Hamid, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**", s.47-48.
[95] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s 26.
[96] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602.
[97]es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s 26; el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602; İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 284.

et-Tezmenetî, İmam Gazzalî'nin '*el-Vasit fi'l-Mezheb*' adlı eserinin anlamı zor anlaşılan kısımlarını şerheder.[98] Hocasının yazdığı bu şerh daha sonra *el-Vasît* adlı eser üzerine şerh yazması hususunda İbnu'r Rif'a'yı etkilemiş olabilir.

7. Abdulvahab b. Halef b. Bedru'l-'Alamî Kadı'l-Kudat Tacuddîn '*Îbn-i Binti'l-E'az*[99] (604-665): İbnu'r-Rif'a'nın kendisinden ders gördüğü bir diğer önemli isim olan Îbn-i Binti'l-E'az, Vezir el-Kamil b. el-Adil'in vezirliğini yapmıştır. Divan Nazırlığı, Salihiyye Şafiî Medresesi eğitim sorumluluğu, hocaları yetiştirme vazifesi, Şeyhülislam vazifesi, Hatiplik vazifesini üstlendiği gibi Şeyh İzeddin b. Abdisselam'ın atamasıyla Mısır diyarının kâdi'l-kudâtlığını da yapmıştır. Daha öncesinde bunca görevin tek bir kişiye verildiği görülmemiştir.

Îbn-i Binti'l-E'az, Şeyh Zekiyüddin Münzerî ile Ebu Davut'un '*Sünen*' adlı eserini mütalaa etmiştir. Başkalarından da hadis dinlemiş ve rivayet etmiştir. Hükümlerde isabetli, görevlendirmelerinde ehilliğe önem veren, şüpheli tanıklığı kabul etmeyen bir insan olmanın yanısıra engin bilgiye sahip, ileri görüşlü biridir.

Îbn-i Binti'l-E'az mezheb dışı hüküm vermez, verenleri de hoş karşılamaz. Bundan ötürüdür ki güzel bir şekilde hüküm verilebilmesi için her bir mezhepte bir kâdi'l-kudâta vekâlet verilmesi gerektiğini düşünür. Böylece her mezhebin işleri güzel bir şekilde idare edilir. Müslüman ülkelerde bu sistem Eyyûbiler Devleti'nin son dönemlerinde başlar. Mısır'da Memlûklar döneminde 663 yılında; Memlûklu Devleti idaresindeki Şam'da ise 664 yılında uygulanır. Bu uygulama Memlûklar devletinde Îbn-i Binti'l-E'az'in kâdi'l-kudâtlık yaptığı döneme rast gelir. Îbn-i Binti'l-E'az kadı sayısını dörde çıkarır. O dönemden sonra her bir mezhep için müstakil bir kadı atanır.[100]

8. Muhammed bin Ali b. Vehb b. Mutiy' b. Ebi et-Ta'e, el-Kuşeyrî, eş-Şeyh, el-İmam, Şeyhulislam Takiyuddin Ebu'l Feth İbnu'l Şeyhu'l Kudveti'l-'Âlem Mecdu'd Din el-Menfelûtî el-Mısrî *İbn-u Dakiyku'l-'îd* (h.625-702)

---

[98] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, s. 48-61.
[99] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine,** s. 284; eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115.
[100] İbnu'r-Rif'a', **El-Kifâyetu'n-Nebih fî şerhi't-Tenbîh**, s. 50-51;

Fıkıh öğrenimini Malikî mezhebinden olan babasından alır. Şeyh İzzeddin İbn-i Abdisselam'dan Şâfi'î mezhep fıkhını öğrenir. Böylece iki mezhepte derinleşir. Bir grup âlimden hadis dinledikten sonra Mısır'ın kadılığına getirilir. Şâfi'î Medresesi'nde, Kamuliyye Hadis Yurdu'nda ve daha birçok yerde ders verir.

İbnu Dakîku'l-'Îd'in usul ve hadis ilmiyle ile ilgili çokça eserleri vardır. '*İktirah fî İhtisar*'; '*Ulumu İbn-î Salah*'; '*el-Erbe'iyne fi'r-rîvayetî an Rabbî'l-Alemîn ve Fevaîdû Hadîsû Berîyre*'; '*Karîbun min Mietey Faîde*'; '*Şerhu Muhtasarî İbnu'l- Hacip fî Fıkhî'l Malîkîye*'; '*Ta'lîkî Şerhin 'âlâ muhtasarî Tebrîzî*'; '*Şerhun 'alâ Muhtasarî Ebi Şûca*'; '*Dîvan*' ona ait kitaplardır.[101]

9. Nureddin Ali b. Nasrullah b. Ömer el-Kureşî el-Mısrî, *İbnu's-Savaf* eş-Şafiî: Nesaî'nin '*Sünen*' adlı eserinin birçok bölümünü İbn-i Beka'dan işitme yoluyla rivayet eden kişidir. Ondan rivayet eden tek insan olduğu için bununla meşhur olmuştur. Ca'fer el Hemedanî'den hadis dinlemiştir ve İbn es-Sâbûnî'nin ilminden istifade etmiştir. Ebi'l Vefa Mahmud b. Mundeh b. Esbehanî'den icazet almıştır.

10. Muhammed b. El-Huseyin b. Rezîn b. Musa b. İsa b. Musa b. Nasrullah, Kâdi'l-kudât Takiyuddin Ebu Abdullah el-Amiri *el-Hamevi* (ö.603-680): Aslen Hama'lıdır. Küçükken Şirazî'nin '*et-Tenbih*' adlı eserini; Gazzalî'nin '*el-Vasit*' ve '*el-Mustasfa*' adlı eserlerini; İbn-i Hacip'in '*Usul*' ve '*Nahv*' eserlerini ezberler.

Eğitimini tamamlamak için Haleb'e göç eder. Muvaffukiddin b. Yaiş onu yetiştirir. Şam'a geçtiğinde ise Ebu'l-Hasan es-Sehavî'den kıraat dersi alır. İbnu's-Salah'a refakat eder. Fıkıh, usul, nahv, tefsir, hadis, beyan, mantık derslerini okur. Henüz on sekiz yaşındayken ders okutma ve fetva vermede öne çıkar. Mısır'dayken Mısır kadılığına atanır. Ed-Dimyatî, İbnu'l-Cemaa ve İbnu'r-Rif'a gibi âlimlere ders verir. İbnu'r-Rif'a onun fıkhını çokça över, ona, İslam şeyhlerinin şeyhi, der. Şeyh Muhyiddin en-Nevevi'nin vefatının el-Hamevi'den önce olmasına rağmen ondan usul ve kaideleri nakletmesi de değerinin büyüklüğünü gösteren durumlardandır.

[101] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 284; Ahmet Özel, **"**İbn Dakîkul'Îd", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1999, c. 19, s. 407-409.

11. Hasan b. El-Haris b. El-Hasan b. Halife b. Neca b. Hasan b. Muhammed b. Muskîn, el-Kureşî ez-Zeherî eş-Şeyh İzzeddin (ö.710): *İbnu Muskîn* diye bilinir. İmam Şâfi‘î’nin çağdaşı olan Malikî mezhebinden El-Haris b. Muskîn’in çocuklarındandır. Şâfi‘î mezhebindendir. Şâfi‘îyye Medresesi’nde ders verir. İbnu’r-Rif‘a bir yazısının altında onun hakkında şu notu düşmüştür: “Cevabım, efendim ve hocamın cevabı gibidir.”[102]

12. Eş-Şeyh Diyauddin Cafer b. Muhammed b. Abdurrahim, Ebu’l Fadl *el-Kanavî* (ö.696): Edebiyatta iyi olan el-Kanavî Şâfi‘î İmamlardandır ve aynı zamanda din usulcüsüdür.

13. El-İmam Muhammed b. İbrahim b. Muhammed Ebu Abdullah b. En-Nehhas, *el-Halebî* (ö.697)

14. Muhyiddin Abdurrahîm b. Abdulmun’im el-Mısrî: El-Hafız Ali b. El-Mufaddal ve Ebû Talib b. Hedîde’den ders almıştır. En çokta Fahru’l-Farisî’den ders almıştır. Dini açıdan seçkin bir imamdır.

Öğrencileri

İlim talebelerinin birçoğu İbnu’r-Rif‘a’nın ilminden faydalanır. O talebelerden en meşhur olanlar şunlardır:

1-Ali b. Abdulkafi b. Ali b. Temam b. Yusuf b. Musa b. Temam el-Ensarî el-Hazrecî: Şeyhulislam kâdi’l-kudât Takiyuddîn Ebu’l Hasen b. El-Kadî Zeynuddîn Ebî Muhammed *es-Subkî* (h.683-756):[103]

İlk eğitimini babasından alır. Necmuddin İbnu’r-Rif‘a dışında İbn-u Binti’l-E‘az, İbn Dakîkul’-‘Îd, Caberî, Alemuddin el-Irâkî, Takıyyüddin İbnü’s-Sâiğ, Abdülmü’min b. Halef ed-Dimyâtî, Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Ebû Hayyân el-Endelüsî ve İbn Atâullah el-İskenderî gibi önemli hocalardan ders alır. Özellikle fıkha vukûfiyetiyle nam salar. Hadis ve kelam üzerine de çalışır. İbn Tolun Camii

[102] İbnu’r-Rif‘a, **El-Kifâyetu’n-Nebih fî şerhi’t-Tenbîh**, s. 48-61.
[103] İbnu’r-Rif‘a, **El-Kifâyetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbîh**, s. 53-54.

gibi birçok önemli cami ve medresede meşihat olarak tayin edilir. Cemâleddin el-İsnevî, Ebu'l-Beka, İbnu'n-Nakib, Şehâbeddin Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, Alâeddin es-Safedî, Halîl b. Keykeldî el-Alâî, Zeynüddin el-Irâkî, Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, amcasının oğlu İbn Abdülber es-Sübkî, Hâlid b. Îsâ el-Belevî, kendi oğulları Muhammed, Bahâeddin Ahmed, Cemâleddin Hüseyin ve Tâceddin Abdülvehhâb ve Takiyuddin Ebu'l-Feth gibi birçok ilim talebesine ders verir. Şam'a kadı olarak tayin edilir. Şam Emeviyye Camiî'nde hatiplik yapar. Uzun süre kâdi'l-kudât olarak vazifelendirilir.[104]

'*ed-Durru'n-Nazîm fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-'Azim*' ; '*el-İbtihac fî Şerhî'l-Mînhac*': (Nevevî'nin *Minhacu't-Talibin* adlı eserine yazdığı şerhidir. Sekizinci ciltte talak konusuna yetişmiştir. Eserini tamamlayamamıştır.) ; '*Tekmile Şerhu'l-Muhezzeb*' (Mühezzeb adlı eserin eksik kalan şerhini tamamlamıştır.); *Fetâva's-Sübkî*; (Kitabın içeriğinin bir kısmı risale şeklindedir.) el-İbhâc fî şerḥi'l-Minhâc: Kādî Beyzâvî'nin '*Minhâcü'l-vüṣûl ilâ ʿİlmi'l-uṣûl*' adlı eserine yazdığı şerhidir. (Tamamlayamadan vefat ettiğinden oğlu Tacuddin es-Sübkî tamamlamıştır) ; '*Keşfü'd-Desâʾis fî Hedmi'l-Kenâʾis*'; '*er-Resâilü's-Sübkiyye fi'r-red ʿalâ İbn Teymiyye ve Tilmîzihî İbn Kayyim el-Cevziyye*' eserlerinden bazılarıdır. Bunların dışında faydalı başka eserleri de vardır.[105]

İbnu'r-Rif'a Takiyuddin es-Subkî'ye fıkıh dersi vermiştir. İbnu'r-Rif'a'nın önemli öğrencilerindendir.[106] Tacuddin es-Sübkî, babası Takiyuddin es-Subkî'nin İbnu'r-Rif'a'yı methettiğini, fıkha vukûfiyeti hususunda er-Ruvyanî'den daha fakih olduğunu ve İbnu'r-Rif'a'dan ders aldığını, söylediğinden bahseder.[107]

2-Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Murtaza, eş-Şeyh İmaduddin *el-Belbisî* el-Mısrî: Fıkıh ilmini İbnu'r-Rif'a, Zahîru't-Tîrmizî, el-Cemalu'l Vecîzî ve diğer bazı âlimlerden alır. Ed-Dîmyatî ve diğer âlimlerden hadis dinler. İskenderiye kadılığına atanır. Aksunker Camii'nde Malikî mezhebine göre ders verir.

---

[104] Bilal Aybakan, "Takıyyüddin Sübkî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 14-15.
[105] Aybakan, "Takıyyüddin Sübkî", s. 14-15.
[106] Ebubekir Hidayetullah, **Tabakatu'ş-Şafiîyye**, s 229; Aybakan, "Takıyyüddin Sübkî", s. 14-15.
[107] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 24.

3- Muhammed b. İbrahim b. Abdurrahman, el-Kadî el-İmam Diyauddin, *el-Munavî* (655): Munyetulkaid'te doğar. Bir grup âlimden hadis dinler. İbnu'r-Rif'a ve çağdaşlarından fıkıh dersi alır. Bahauddin b. Nuhhas'ın yanında nahiv okur. El-İsfehanî ve el-Irakî den usul dersi alır. Şafiî mezhebi ve diğer mezheplere göre ders verir. Beytülmal vekilliğine atanır. Ayrıca Kahire'de idari vekillik yapar. İsnevî'de nakledildiğine göre Şirazî'nin '*etTenbîh*' adlı esere tafsilatlı bir şerh yazar.

4-Muhammed b. Ahmed b. Abdulmü'min, el-İmam el-Allame Şemsuddin b. *El-Lubban* el-Mısrî:(685-749) Şam'da ve Kahire'de bir grup âlimden hadis dinler. İbnu'r-Rif'a kendisine fıkıh dersi verir. Hadis ilimleri ve nahiv üzerine eser yazar. Sufiyane bir uslupla yazdığı '*Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde müteşabihler*' eseri ile '*Tertîbû'l Umm li'ş-Şâfi'î*' adlı eseri kaleme alır. '*Ravza*' adlı esere muhtasar yazar. Bu eser, lafızlarının kapalılığından dolayı meşhur olmaz. Tamamlayamadığı bir tefsir kitabı vardır. 749 yılında şehit edilir.[108]

5- Ali b. Yakub b. Cibril eş-Şeyh Nureddin *el- Bekrî*, Ebu'l Hasen el-Mısrî: Mejdi Muhammed Surur Basallom bu âlimin çağdaşı olduğu âlimlerin arasında zikrederken Saîd 'İmaduddin el-Ka'kî ise el- Bekrî'yi öğrencileri arasında zikreder.

6- ez-Zehebî: Ebubekir Hidayetullah, Zehebî'nin de İbnu'r-Rif'a'nın öğrencilerinden olduğunu ve ondan fıkıh dersi aldığını nakleder. İbnu'r-Rif'a'nın bahsi geçen öğrencileri dışında da öğrencileri vardır ancak adı geçen bu öğrencileri ilim dünyasında öne çıkmıştır. [109]

Tam bir ilim erbabı İbnu'r-Rif'a, ilimde derinleşen talebelerine sadece manevi destekte bulunmamış aynı zamanda talebelerinin ihtiyaçları doğrultusunda maddi destekten de geri durmamıştır. Ayrıca hayırsever yönü ağır basan İbnu'r-Rif'a'nın Süveyş Kanalı yakınlarında hacıların geçtiği yol güzergâhı üzerinde yaptırdığı vakıf, o dönem hacıların istifadesine sunulan mekânlardan biridir.

---

[108] İbnu'r-Rif'a', **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, s 55.
[109] Ebubekir Hidayetullah, **Tabakatu'ş-Şafiîyye**, s 229

1.2.5. Çağdaşı Olduğu Âlimler

Hicrî VII. yy.da yaşamış olan İbnu'r-Rif'a'nın çağdaşı olduğu çok sayıda âlim vardır. Bu âlimlerden bazıları şunlardır:

1. Ahmet b. Muhammed b. Mekki b. Yasin el-Kureşî el-Mahzumî eş-Şeyh: (h.727) Necmuddin Ebu'l-Abbas *el-Kamûlî* diye meşhur olmuştur. Fıkıhtaki büyüklüğünün yanı sıra nahv ve tefsiri de iyi bilir. Kavs kadılığına atanır. İhmim'de, Esyut'ta ve Minya gibi ülkenin çeşitli yerlerinde kadılık yapar. Kahire'de yargı vekilliğine atanır. Yukarı Mısır'a muhtesip olarak atanır. Kahire-Fahriyye'de ve Faiziyye de ders verir.

İbnu'r-Rif'a kırk cilde yakın olan '*el-Matlab*' adlı eserini tamamlayamadığından vefat etmeden önce öğrencisi Şeyh Nureddin el-Bekrî'ye eseri tamamlamasını vasiyet eder. Ancak bu öğrencisi bu vasiyeti yerine getiremez. Bunun üzerine el-Kamulî, füru konularının çoğunu İbnu'r-Rif'a'nın '*Matlab*' adlı eserinden esinlenerek '*el-Matlab'* adlı eserin şerhini tamamlar. Eserini de "*Bahru'l-Muhît fi Şerhi'l-Vasît*" adıyla isimlendirir. Yalnız tamamlamak amacıyla yazdığı bu şerh tamamen farklı bir tarzda ele alınan müstakil bir esere dönüşür.[110] Daha rahat istifade edilebilir olması maksadıyla el-Kamûlî bu eserdeki hükümlerin bir özetini çıkarır. Bu özeti de '*Cevahiru'l-Bahr*' adıyla isimlendirir. İbnu Hacip'in '*Mukaddime*'adlı eserinin nahvi açıdan tafsilatlı bir şerhini yazar. El-Kamûlî, ayrıca el-İmam Fahreddin er-Razi'nin tefsirini tamamlar.

2. Ahmed b.Yahya b. İsmail b. Tahir b. Nasrullah b. Cehbel eş-Şeyh Âlim Şihabuddin Ebu'l-Abbas el-Halebi el-Asli ed-Dımeşki: (h.670-733) *İbn-i Cehbel* diye bilinir.

3. Ali b. Ya'kup b. Cibril b. Abdulmuhsin b. Yahya b. El-Hasan b. Musa eş-Şeyh el-İmam Nureddin Ebu'l-Hasan *el-Bekrî*: (h.673-724) Hz Ebubekir'in (ra) oğlu Abdurrahman'ın torunlarındandır.

---

[110] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602.

İbnu'r-Rif'a '*el-Vasît fi'l-Mezheb*' adlı esere yazdığı şerh olan '*el-Matlabu'l-'Âli fî Şerhi'l- Vasîti'l- İmam el-Gazzalî*' adlı eserini tamamlamasını ona vasiyet eder. Ancak o bu vasiyeti yerine getiremez. Onun yerine el-Kamûlî bu görevi yerine getirir.

el-Bekrî'nin dürüst ve açık sözlü bir insan olduğundan bahsedilir. Hatta bir defasında Melik en-Nasır'a ağır bir sözle karşı çıkar. Bunun üzerine Melik onun dilinin kesilmesi yönünde emir verir. Nihayet Melik en-Nasır'ın nezdinde sözü geçer insanlar araya girer o da bu cezadan kurtulur.

4. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim b. Yusuf, eş-Şeyh ez-Zahid Veliyuddin Ebu Abdullah el-Osmanî ed-Dibacî: (713-774) *İbnu'l-Menfelûtî* diye bilinir. Bir grup âlimden hadis dinler. Fıkıh dersi alır. İlmi alanlarda ustalaşır.[111]

1.2.6. Vefat Yeri ve Tarihi

Büyük âlim el-İmam Necmuddin İbnu'r-Rif'a, kitap tasnifi, ilmi ve fıkhi ders yolculuğunun ardından hicri 707 yılında hac vazifesini yerine getirir.[112] Hicri 710 senesinin[113] Recep ayının[114] on sekizi, Cuma günü Mısır'da[115] vefat eder. Miladi olarak vefat tarihini Brockelmann 12.12.1310 şeklinde kayda düşer.[116] Karafe kabristanına defnedilir.[117] Zehebî, İbnu'r-Rif'a vefat ettiğinde altmış küsür yaşındaydı, der.[118] Bazı kaynaklar İbnu'r-Rif'a'nın vefat tarihini 715, 716[119] veya 717 olarak göstermektedir. İbnu'r-Rif'a'nın vefat tarihi olan 710 yılı miladi olarak 1310 yılına tekabül etmektedir. Safedi ise 56 yıl yaşadığından bahsetmiştir. Ancak

---

[111] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh**, s 57.
[112] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.
[113] el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan**, s. 249; el-Babanî, **İżâĥu'l-meknûn** s. 158, 549; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165.
[114] Suter, **Die Mathematiker** s. 158; İbn Hibban, **Tezkiretu'n-Nebih**, s. 33-34.
[115] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 26; Zehebî, **el-'İber**, s. 25.
[116] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s 165.
[117] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n- Nebih fi şerhi't-Tenbîh**, s 61.
[118] Zehebî, **el-'İber** s. 25.
[119] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn 'an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun**, Mektebetu'l-İslamiyye ve'l-Ca'feriyye Tebrizîyye, Tahran 1967, c. I. s. 491.

bir tarih vermemiştir.[120] 735 yılında vefat ettiğine dair sadece bir kaynak var. O kaynağın tahkikli çalışmasında bu rakam 710 şeklinde dipnotla düzeltilmiştir.[121]

[120] Selaheddin Halil b.Aybek es-Safedî, **Vafî'l-Vefeyat**, Muhakkik: Ahmed b. Tayyib b. Halef-Ahmed b. Muhammed b. Şera'e, Daru's-Sadir, Beyrut 1991 c.7, s. 395.
[121] Ebubekir Hidayetullah, **Tabakatu'ş-Şafiîyye**, s 229.

1.3. İBNÜ'R-RİF'A'NIN İLMÎ KİŞİLİĞİ

Memlûkler Devleti'nin kuruluş yıllarında yaşamış olan İbnu'r-Rif'a döneminin Şâfi'î mezhebi otoritesiydi.[122] Mezhep büyüklerindendi.[123] Memlûkler Devleti'nin kuruluş dönemine rastgelen çalkantılı yıllarda yaşamış olup kendini tamamen ilme adamış bir isim olan İbnu'r-Rif'a, dönemin Memlûklu sultanı tarafından fetva konusunda danışılan âlimlerin arasındadır.[124] Nitekim "*en-Nefais fi Hedmi'l-Kenais"* adlı eserini bu vesileyle yazmıştır.[125] Gayri-müslimlerle ilgili olan bu eserin dışında "*Risaletu'l-el-Kenais ve'l Biye'"* adlı eserini kaleme almıştır.[126]

Kadılıktan istifa ettikten sonra vefat edinceye değin Mısır'ın muhtesipliğini yapan İbnu'r-Rif'a, görevini hakkıyla eda etme duyarlılığıyla "*er-Rütbe fi'l-Hisbe"* adlı eserini yazmıştır.[127] Aynı zamanda Mısır'da bir dönem Daru'l-'İyar'ı denetleyen İbnu'r-Rif'a [128] "*el-Îzâĥ ve't-Tibyân fi Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân"* adlı eserini yazmıştır. Bu şekilde ölçüler ve ölçü aletleri ile ilgili değerli bir eser vermiştir. Alanında başvurulan bir eser ortaya çıkmıştır.[129] Şâfi'î mezhebi furuû hakkında *"el-Kifâyetu'n-Nebih fi şerĥi't-Tenbîh"* ; *"el-Matlabu'l-Âlî fi şerĥi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazzalî"* adlı eserleri kaleme almıştır. Bu eserlerden '*el-Kifâye'* yirmi cilde yakınken, el'*Matlab'* adlı eseri ise bir rivayete göre kırk cilt iken diğer bir rivayete göre altmış cilttir. Ayrıca İbnu'r-Rif'a sultanlara, emir sahiplerine, yöneticilere, idari makamda oturanlara önerilerini, nasihatlerini ve düşüncelerini ihtiva eden *"Beźlü'n-neśâiĥi'ş-şer'iyye fîmâ 'ale's-sultân ve vülâti'l-ümûr* ve *sâ'iri'r-ra'iyye* adlı hacimli eserini yazmıştır.[130] İbnu'r-Rif'a'yı kaleme alan hiçbir eserde rastlamadığımız ancak yazma eser taraması esnasında karşılaştığımız bir başka eseri olan "*Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah*" da biyografik tarzda bir eser olup tarihî açıdan önem arzetmektedir.

---

[122] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 24-26; el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602.
[123] İbn Hibban, **Tezkiretu'n-Nebih**, s. 33-34.
[124] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 23.
[125] Takiyuddin Ahmed b. Ali El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk li Ma'rifeti'l- Düveli'l- Müluk**, Matbaat-u Lecnetu't- Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr, Kahire 1970, c. I, s. 911-912.
[126] Kâtip Çelebî, Haci Halife, **Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun**, Mektebetu'l-İslamiyye ve'l-Ca'feriyye Tebrizîyye, Tahran 1967, c. I. s. 886-887.
[127] el-Babanî, **Îżâĥu'l-meknûn** s. 549.
[128] Kallek, "**İbnu'r-Rif'a",** s. 185-186.
[129] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 602.
[130] Hayreddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî ed-Dımeşkî, **el-İ'lam**, Daru'l-İlmi li'l-Malayin, 2002 Beyrut, c I, s 222.

1.3.1. Hukukçu Kimliği

İbnu'r-Rif'a'nın sahip olduğu fâkih duruşuyla, yazdığı eserlerle ve de atıldığı vazifelerle hukukçu kimliği ağır basmaktadır.

İbnu'r-Rif'a, Mısır'da öncelikle Vahat'ın kadılığına atanır. Bir müddet burada kadılık yapar. Daha sonra Kahire'ye kadı yardımcısı olarak atanır. Kadılık vazifesinden ayrıldıktan sonra ise Kahire'nin muhtesipliği vazifesini üstlenir.[131] Bazı kaynaklarda geçtiği üzere bir ara Kahire'de idari makamda vekâleten görev yapar.[132]

Şâfi'î âlim İbnu'r-Rif'a'nın kadılık, kadı yardımcılığı, Kahire kadılığı, muhtesiplik, daru'l-emane sorumluluğu, daru'l-'iyarı denetleme sorumluluğu gibi vazifeleri icra etmiş olması; hakkın yerini bulması, hakkın hak sahibine verilmesi yönündeki hukukî hassasiyetinin bir sonucudur. Ayrıca hak ihlallerinin önüne geçilmesi yönündeki arzusunu eserlerine de işlemiştir.

Fıkıhta derinleşen İbnu'r-Rif'a, Mısır'da 'Fakîh' lakabıyla bilinmiştir. Bu konuda Yafi şöyle der: "Bazı fukahayı böyle kelimelerle lakaplandırmak örf haline gelmiştir. Nitekim Yemen'in bazı şehirlerinde İbn-i 'Ecil diye bilinen meşhur veli Ahmed b. Musa da 'Şemsuddin' ve 'büyük fakîh' olarak tanındı. Lakabının onun özel adı olması gibi bu 'Fakîh' lakabı da İbnu'r-Rif'a'yı gösteren onun özel adı haline geldi."[133] İbn Hacer el-Askalanî de fâkih adıyla çağrılması konusunda; "Bu onun için çağdaşlarına verilmeyen bir özel isim oldu." demektedir.[134]

Hafız Celaleddin Abdurrahman es-Suyutî, İbnu'r-Rif'a'nın mezhepteki tercihlerine itimad noktasında İmam Rafi'î ve İmam Nevevî'den sonra üçüncü sırada yer aldığını söyler.[135]

İbnu'r-Rif'a Mısır'da fıkıh dersi vermiştir. Takıyuddin es-Subki gibi önemli âlimlerde zamanının Şâfi'î âlimi olan İbnu'r-Rif'a'dan fıkıh dersi almıştır.[136] Bu

---

[131] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166.
[132] İbnu'r-Rif'a, **Kitabu'l-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan**, s.20.
[133] el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan** s 249.
[134] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285.
[135] es-Suyutî, **Husnu'l-Muhadara**, s.320.
[136] Aybakan, "Takıyyüddin SÜBKÎ", s. 14-15.

konuda Tacuddin Subki şunları demiştir: "Babam (Allah rahmet etsin) ondan fıkıh dersi aldı. Onu 'Bana göre o, el-Bahr sahibi olan er-Ruvyanî'[137]den daha fâkihdir.' derken işittim."[138]

Fıkıh alanında yazdığı eserler de İbnu'r-Rif'a'nın fıkhî birikimini göstermektedir. Şâfi'î mezhebi furuû ile ilgili Şâfi'î mezhebinde temel beş eser arasında yer alan Ebu İshak Şirazî'nin *et-Tenbih fî Fıkhî'l 'ala Mezhebi İmam Şâfi'î* adlı eserine yazmış olduğu şerh olan"*el-Kifâyetu'n-Nebih fî şerĥi't-Tenbîh*" [139] adlı eseri ile İmam Gazzalî'nin "*el-Vasît fi'l-Mezheb*" adlı eserine yazmış olduğu şerh olan "*el-Matlab fî şerĥi'l-Vasît*" [140] adlı iki önemli eseri şerhetmiştir.

"Bezlü'n-nesâihi'ş-şer'iyye fîmâ 'ale's-sultân ve vülâti'l-ümûr ve sâ'iri'r-ra'iyye" adlı eserinde İbnu'r-Rif'a, idarî hukukun ilkelerinden ve kaynak olarak beslendiği ayet ve hadislerden yola çıkarak giriş yapar. Eserde emir sahiplerine, yöneticilere, meslek gruplarına sorumluluklarını ve haklarını hatırlatır. Toplumdaki her meslek grubunun haklarına ve sorumluluklarına değinmiş olması onun hakkaniyetini gösterir. Ayrıca diğer bir eseri olan *er-Rütbe fi'l-Hisbe* ve *en-Nefais fî Hedmi'l-Kenais* adlı eserlerinde de sosyal alanlarda yaşanan problemlerin bir kısmına değinmiştir.

Memlûkler döneminde daru'l-adl'e bağlı olarak görev yapan ve asıl olarak idari bir makam olan ancak kazayî yönü de olan hisbe teşkilatından bahsetmek çalışma konumuz olan İbnu'r-Rif'a'nın hukukî yönünü göstermesi bakımından ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Kadılık vazifesinden sonra hayatının geri kalan kısmını hisbe teşkilatında geçiren İbnu'r-Rif'a'nın, "*er-Rütbe fi Talebi'l-Hisbe*" adlı eserini de muhtesiplik vazifesini icra ederken yazmış olması önemlidir. Ayrıca hisbe teşkilatının mahiyeti hakkında bilgi sahibi olan fıkıhçılardan biri olan İbnu'r-Rif'a'nın, olaya dışardan

---

[137] Ali Bakkal, "Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 275.
[138] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 24-26.
[139] Bilal Aybakan , "et-Tenbîh", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 447-449.
[140] Bilal Aybakan , "el-Vasît", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2012, c. 42, s. 551-552.

bakan bir gözle değil bizzat olayın içinde olan bir insanın vukufiyetiyle hazırlamış olması incelemeye değerdir.

İslam hukukçuları, Kur'an-ı Kerim'de yer alan "*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"[141] Ayetine dayanarak, muhtesibliği, dînî mükellefiyetlerden saymışlardır.[142] Mesleğin hassasiyet gerektirmesi hasebiyle bazı âlimler muhtesibin sahip olması gereken vasıflarının arasına müctehidlik şartını da eklemişlerdir.[143]

İlk nüvelerini Hz Muhammed (sav) döneminde görmekte olduğumuz[144] hisbe vazifesi Müslümanlar için farzı kifaye hükmündedir. Ancak kamu düzenini sağlayan siyasi otorite tarafından atanıp bu vazifeden ötürü maaş alması hasebiyle bu vazifeyi icra etmek, muhtesibin (hisbe kurumunda görevli kimselere denir) kendisi için farzı ayndır. Sorumluluğu ağır mesleklerden biri olan muhtesibin icra ettiği mesleğin, o dönemde, popüler mesleklerden olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim devlet protokolünde Kahire muhtesibi beşinci sırada yer almaktadır.[145]

İlk dönem Memlûkler Devleti'nde divanda sultanın sağ tarafında dört mezhebin baş kadıları oturur, onların alt yanında beytülmâl vekili ve Kahire muhtesibi yer alır. Ancak sonraları bu düzen değişir ve sultanın sağ tarafına Şâfi'î ve Mâlikî kadılar, Mâlikî kadılarının alt yanına Şâfi'î, Mâlikî ve Hanefî kazaskerleri, onların aşağısına bu üç mezhebin dârüladl müftüleri ve hepsinden sonra da beytülmâl vekili ile hisbeyi temsilen Kahire muhtesibi oturur. Memlûkler döneminde Kahire ve Fustat muhtesibleri bizzat sultan tarafından tayin edilir. Ayrıca Memlûkler'de Kahire, Fustat ve İskenderiye muhtesibliklerine daha sonraları Dımaşk muhtesibliği eklenir. Kazasker ve dârüladl müftüsünden sonra üçüncü sırada gelen Dımaşk muhtesibi;

---

[141] Ali-İmran 104,110, 114; Tevbe 71, 112; Hacc 41, Lokman 17.
[142] Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 10, s. 533-539.
[143] Cengiz Kallek, "Hisbe", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 133-143.
[144] Ahmed b. Şihabüddin Abdülhalim b. Mecdüddin Abdusselam b. Teymiye, **Hisbe**, Tevhid Yayınları, İstanbul 1996, s. 7-14.
[145] Kallek, "Hisbe", s. 137.

Halep, Trablus, Hama, Safed, Ba'lebek gibi taşra şehirlerine nâib tayin edebilmektedir.[146]

Memlûkler döneminde muhtesibin kadılık makamına vekâlet etmesi [147] muhtesibin konumunu göstermesi açısından önemlidir. Günümüz belediye hizmetinin önemli bir kısmı vazifeleri arasında yer alan muhtesibin; bir yönüyle hâkim, bir yönüyle mezâlim mahkemesi başkanı (nâzırü'l-mezâlim), bir yönüyle müftü, bir yönüyle şahit, bir yönüyle hakem, bir yönüyle icra amiri, bir yönüyle zabıta amiri ve de memuru, bir yönüyle polis memuru, bir yönüyle savcının vazifelerinin bir kısmını içine alan bütün bu vazifelerden sorumlu tutulmuş olması, hukukî açıdan da ele alınmak durumundadır.

Ölçü alet ve birimlerinde başvurulan hileler, her türlü iktisadî aldatmalar, kamu düzenini bozmaya yönelik ahlâkî yozlaşmalar, komşuluk hak ihlalleri gibi konular muhtesibin görev alanına giren durumlardır. Muhtesib lokantaları denetler, deniz taşıtlarına ve hayvanlara fazla yük yüklenmesine engel olur, sakaların su tanklarını örtülü tutmasını sağlar, Öğretmenleri çocuklara sert davranmamaları, yüzme hocalarını da talebelerinin can güvenliğini temin etmeleri hususunda uyarır, dârulıyârı denetler, bilhassa kuraklığın hüküm sürdüğü yıllarda muhtesibin en önemli görevi tahıl, un ve ekmek arzının ve fiyatlarının denetimidir. [148]

Muhtesip hiyerarşik bakımdan kadının astıdır. Ancak kadının yetkili olmadığı bazı konularda yetkilidir. Kadı davaya bakarken getirilen deliller ve şahitler haricinde olayın takibini yapmaz, muhtesip ise gizli olmamak kaydıyla olayın araştırmasını yapabilir ve münkeri ortadan kaldırmak için cebri müdahalede bulunabilir ayrıca borçlunun kabullendiği borçlarının ödenmesi için icbarda bulunabilir. Muhtesibin kadıdan farklı olarak muhakeme usulü açısından dava açma yetkisi yoktur. Dava açmaksızın yargılar. Yahut yargılamaksızın ceza infaz eder. Muhtesip had ve kısas cezalarına giren konularda yetkili değildir. Taraflardan delil

[146] Kallek, "Hisbe", s. 138.
[147] Kallek, "Hisbe", s. 138; Yiğit, "Memlükler", s. 94.
[148] Cengiz Kallek, "Hisbe", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 133-143.

isteyemez. Onlara yemin teklifinde bulunamaz. Muhtesip yalnız suçun itiraf edildiği hususlara bakabilir.

Hiyerarşik bakımdan kadının üssü olan mezalim (İslâm devletlerinde en yüksek idarî-adlî yargı ve denetleme kurumu[149]) nazırı ile muhtesibin, cebri bir şekilde yetkileri alanına giren hususlarda müdahalede bulunma ve yine suç duyurusu olmaksızın kamu hak ihlallerine direk müdahalede bulunma hususlarında benzer vazifeleri vardır.

Muhtesip ile müftü arasındaki benzerliğe gelince her ikisi de halkı dini konularda bilgilendirir ve uygulamaya teşvik eder.

Yaşanan anlaşmazlıkları bertaraf edip olayın çözümüne yönelik adım atma yönüyle muhtesip ile hakem arasında benzerlik vardır. Bu vesileyle birçok anlaşmazlık kadıya intikal etmeden çözülmüş olmaktadır.

Muhtesip ile savcı arasındaki benzerlik ise insiyatiflerini aşan konularda olayı kadıya bildirmeleri ve suç duyurusunda bulunmaları yönüyledir.

Muhtesip ile şahit arasındaki benzerlik; gördükleri mevzuları şüpheye yer vermeyecek şekilde ortaya koyup hakkın iadesinin sağlanması yönündedir. Şahit, şahit olduğu mevzuları direk kadıya iletirken muhtesip insayatifindeki meseleleri bizzat çözer. İnsiyatifininin dışında kalan meseleleri kadıya havale eder.

Muhtesip günümüz icra memuru gibi borçlunun borçlarının ödenmesi için icbarda bulunabilir. Ancak Muhtesip borçlunun kabullendiği borçlara bakar.

Muhtesib, toplumsal suçlarla ilgili olarak caydırıcı bir rol oynaması; gerekli durumlarda fiili müdahalede bulunması yönüyle polis memuruna benzemektedir. Muhtesib görevini icra ederken polis memuru ile dayanışma ve yardımlaşma münasebeti içindedir; hatta bazen polis memurları muhtesibin emrine verilir.

---

[149] Celal Yeniçeri, "Mezâlim", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004, c. 29, s. 515-518.

Çarşı pazarda yaşanan hak ihlallerinin önüne geçme ve müdahil olma yönüyle zabıta memuruna benzemektedir. [150]

Hukukun işlevselliğini hızlandıran ve dava açılmasını gerektirmeyen tüm meseleler muhtesip aracılığıyla çözüme kavuşmuş olur.

Mısır diyarının muhtesipliğine atanmış olan İbnu'r-Rif'a [151] kaynakların çoğuna göre ömrünün sonuna kadar bu görevinde devam etmiştir. Bazı kaynaklarda bir süreliğine bu görevi icra ettiği söylenmektedir[152] Galiba burdaki fark şu: Bir süreliğine Kahire muhtesibi olarak atanır. [153] Bu vaziyet Mısır diyarının tamamının muhtesipliği demektir. Nitekim Kahire muhtesipliği tüm muhtesiplerin üstünde ve temsilcisi hükmündedir. [154] Böylece Mısır ülkesinin muhtesibliğini üstlendiği bu dönem içerisinde bir süreliğine kadıya niyabet etmiştir.[155] Sonra kadılık makamından istifa etmiş ve ömrünün sonuna kadar hisbe teşkilatında devam etmiştir.[156]

Muhtesibin, ölçü tartı aletleriyle sikkeler için belirlenen standartların tebliğ ve kontrolü, bunlara uymayanların cezalandırılması sorumluluğundan bahsedilmektedir. Bu konu hakkında da eser yazmış olan İbnu'r-Rif'a'nın "*el-Îżâĥ ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân"* adlı eserinde İbnu'r-Rif'a, alışveriş hukukuna dair genel bir bakış açısı kazandırdıktan sonra ölçü ve tartı aletlerinin sayısal değerinin ne olduğunu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu konuyu ele alırken Mısır'da kullanılan ölçü aletlerinin yanı sıra Asrı Saadetten o güne değin Müslüman ülkelerde kullanılan ölçü aletlerine değinmiş olması ve hatta ekonomik ilişkiler içerisinde olunan Müslüman olmayan toplumların kullandığı ölçü aletlerine de yeri geldiğince değinmiş olması hak ihlallerinin önüne geçmek hassasiyetindendir.

---

[150] Kallek, "Hisbe"**,** s. 133-143.
[151] el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan** s 249.
[152] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 284; es-Safedî, **Vafî'l-Vefeyat**, s. 395.
[153] es-Safedî, **Vafî'l-Vefeyat**, s. 395.
[154] Kallek, "Hisbe", s. 138.
[155] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 285.
[156] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 285, 287.

1.3.1.1. Fetvaları

İbnu'r-Rif'a'nın fetvaları çokça ses getirmiştir. Özellikle kiliselerin yıkımına dair verdiği fetva çok konuşulmuştur. İbnu'r-Rif'a'nın icmadan ayrılarak verdiği fetvalar şunlardır:

"Zina suçunu işleyen zihinsel engelliye de zina cezası uygulanması gerektiği," fetvası:

İbnu'r-Rif'a'ya göre zina suçuna uygulanan cezanın dayandığı illet akıl baliğ olma değil, zina suçunu işlerkenki cinsi tatmindir. Cezaî yaptırım sebebi olan bu illet, zihinsel engellilerde de gerçekleşeceği için onlara da zina yaptıkları takdirde bu cezanın uygulanması gerekir. İbnu'r-Rif'a bu görüşünde yalnız kalmıştır. Yani Şafi mezhebi mensubu âlimlerden bu görüşüyle ayrılmaktadır.

"Kahire'nin süslendiği gün süslenmiş alanlara gitmek ve seyretmek haramdır," fetvası:

Duyarlı bir Müslüman âlim olarak zamanının gerek siyasi gerek ictimaî sorunlarıyla ilgilenen İbnu'r-Rif'a[157], bir Müslümanın günün siyasetine karşı nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği hususunda âlimler başta olmak üzere tüm Müslümanlara örnek olmuştur. Nitekim inandığı düşünceyi yaşayan bir insan olarak etrafındaki insanları da bu doğrultuda etkilemiştir. Buna dair onun hayatından bir örnek sunmak istiyoruz:

Resmi bir tören yahut propaganda için zamanın yöneticilerinin Kahire'nin Cadde ve sokaklarının süslenmesini emretmesi üzerine İbnu'r-Rif'a bir fetva çıkararak, Kahire'de hicrî 702 yılında bahse mevzu olan gün her kim süslenen yerlere gidip seyrederse haram işlemiş olur, demektedir.[158] Burada Kahire'de siyasi olarak amaçlanan her ne ise bize ulaşmamıştır. Yalnızca yönetimi elinde bulunduran ricalin Memlûk sultanları ve onlara bağlı olan valiler olduğunu biliyoruz.

---

[157] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk**, s. 910-913.
[158] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 27.

Siyasi amaçlarla yapılan büyük toplantılarda kamu malından (hazineden) sağlanmak üzere çok büyük masraflar yapılmaktadır. Bir Müslüman olarak o ortamda bulunmanın dahi sorumluluğu olduğunu bildiren İbnu'r-Rif'a bir nevi protesto amaçlı o ortamda bulunmamak, o vebale ortak olmamak gerektiğini belirtmiştir. Yaşanan olaylara kayıtsız kalmanın Müslüman ahlâkına uymayacağı gerçeğini bu fetvasında da görmekteyiz. Adam kayırmanın gayrî-hukukî olduğunu ve böyle davranmanın yanlışlığını fetvalarıyla da göstermiştir.

Çıkardığı fetvayı başta kendi uygulayarak çevresindeki insanları da bilinçlendirmiştir. Yaşanan olaylara üstünkörü bakmayıp hesaba çekilme bilinciyle hareket eder. Müslümanların gayri İslami düzenlemelere seyirci kalmak ve İslam'ın karşı durduğu israftan şiddetle sakındırmak isteyerek böyle bir fetva vermiştir. Bir Müslümanın dinini yaşayacağı mekânın sadece hane içi yahut mescitler olmadığı gerçeğini bir kez daha Müslümanlara hatırlatmıştır. Bilinçli Müslümanın nefes alıp verdiği her yerde inancına uygun bir yaşam tarzı benimsemesi gerektiğini biz İbnu'r-Rif'a örneğinde görmekteyiz.

"**Hz Ömer'in Halifeliği döneminden sonra Mısır'da inşa edilen kilise ve sinegogların yıkılmasının cevazı**" na dair verdiği fetva;

Fetvada mevzu bahis olan kiliseler ve sinegoglar Mısır'daki tüm kiliseler değildir. Mısır Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra inşa edilenler ve yeni inşa edilmek istenenler içindir. Fetva yıkma emri içermemektedir ancak kamu yararı gözetilerek yıkılması istenen kiliselerin yıkılmasına dair bir cevazdır.

Kiliselerin yıkılmasına dair verdiği fetvada onun hangi şartlarda olursa olsun doğru bildiğinden ödün vermediğini, hukukî sınırlar dışına çıkmadığını delilleriyle ortaya koyduğu risalesinden anlamaktayız. Eserleri bölümünde ele aldığımız bu risalesi ile ilgili bilgi edinilebilir. Ancak burada mevzu bahis olan durum İbnu'r-Rif'a'nın dönemin âlimlerine muhalefetle verdiği fetvalar yahut yalnız kaldığı fetvalar olduğu için burada bu yönüyle ele almak istedik.

İbnu'r-Rif'a'nın bu fetvayı verdiği dönem olan Memlûklar döneminde Hristiyan ve Yahudiler sınırsız özgürlüğe sahiptir. Hatta yönetimle bağlarını kuran

nazırlarını dahi din adamları arasından kendi iradeleriyle seçerler, eğitim –öğretim kurumları da olan gayri müslimler vakıf kurabilir, divanlarda görevlendirilir. Özellikle muhasebe işlerinde kendilerinden istifade edilir.[159]

Peygamberimiz (sav) döneminden bu yana Müslüman toplumlarda özgürce yaşayan ve insana yakışır hayat şartları sunulan gayr-i müslimlere, Memlûklular döneminde tam bir inanç özgürlüğünün olduğu ortamda verilen kiliselerle ilgili bu fetvanın o dönemde Müslüman toplum nezdinde dahi büyük bir ses getirmesi doğal bir durumdur. Bu sebeple bu fetva çokça konuşulmuş ve hatta fetvaya dayanarak halktan bazı insanlar bazı kiliseleri tahrip etmişlerdir. Hatta dönemin sultanı tarafından belli bir dönem işlerlik kazanan bu fetvaya dayanarak bu fetva metni, Memlûklu devletinin Şam valisine de gönderilir. Gereğinin yapılması istenir. Bu fetvaya dayanarak işi bir ileri boyuta götüren emirler, sarık uygulaması getirir. Buna göre her din mensubu belirlenen renklerde sarıklar takarak Müslüman toplum içerisinde bir ayrıştırmaya gidilir.

Kiliselerle ilgili verdiği fetvada ayrıca İbnu'r-Rif'a'nın muhakeme gücünü de görmekteyiz. İbnu'r-Rif'a kiliseler ve gayri müslümlerle ilişkiler fürû örneğinden hareketle fetvasına konu olan hükmün delillerini de sunmuştur.[160]

"**Yaralanmaların kısasında yaralanma bir kerede gerçekleşmişse kısasın da bir kereden uygulanması, yaralanma tedrîcî olarak gerçekleşmişse kısasında tedrîcî olarak uygulanması gerektiği**"ne dair verdiği fetvası.

İmam Rafi'î'nin yaralama bir anda ya da tedrîcî de gerçekleşse uygulanacak kısasta en kolay olan şeklin baz alınacağı görüşüne göre İmam Rafi'î, yaralama ister tedrîcî gerçekleşsin ister bir defada gerçekleşsin kısasın bir defada uygulanması gerektiğini söyler. İmam İbnu'r-Rif'a ise bu görüşün hilafına hareket ederek kısasın mantığı gereği kısasın gerçekleşme şeklinin de mukabil olması gerektiğini söyler.[161]

---

[159] Yiğit, "Memlûkler", s. 95-97.
[160] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 23-49.
[161] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şâfi'îyyeti'l-Kubra**, c. 7, ss 1298, s. 26.

"**Müslüman yakını vefat eden mürted bir insanın tekrar Müslüman olması durumunda vefat eden yakınına varis olabileceği**" ne dair fetvası,

Öğrencisi Takiyuddin es-Subkî, bu mesele de icmadan ayrıldığı gerekçesiyle hocası İbnu'r-Rif'a'nın bu görüşüne katılmaz.[162]

1.3.1.2. İbnu'r-Rif'a'nın Fıkıhçılığı Hakkında Âlimlerin Görüşleri

İbnu'r-Rif'a birçok ilim dalında âlim konumdaydı. Tek bir âlim değil onun döneminde yaşayan âlimler ve fâkihler onu övmüşlerdir. İbnu'r-Rif'a'nın biyografisini yazanlar onun ilimdeki yeri ve ayırıcı vasfından; mezhebin usulü ve füruu hakkındaki kapsamlı bilgisinden ve onun ilmi değerinin büyüklüğünü pekiştiren tercih kabiliyetinden bahsetmişlerdir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

Tacuddin es-Subkî, '*Tabakâtu'l-Şafiîyyeti'l-Kubra*' adlı eserinde İbnu'r-Rif'a hakkında şunları söyler: "Mısır ülkesi İbnu'l-Haddad'tan sonra onun bir benzerini çıkarmadı. Onun yaşadığı çeyrek yüzyılda Mısır'da ondan daha revaçta kimse yoktu. Onun döneminde yaşayan birçok âlim ve imam olmuştur. Etrafı âlimlerle kuşatılmıştır. Ancak bu âlimlerin hepsi ona uymuştur. İbnu's-Sabbağ[163] onu görse, "..Allah'tan daha güzel boyası olan kimdir.."[164] Ayetine dayanarak İbnu'r-Rif'a, âlim olarak yetişip Allah'ın boyasıyla renklenmiştir, der.

Tacuddin es-Subkî aynı eserinde İbnu'r-Rif'a'ya methiyeler dizerken şiirane bir dil kullanarak şunları ifade etmiştir: "Mısır'ın doğusunda da batısında da onun adı etkili olmuştur. Namı duyulmuştur. En önemli şehirlerde, köylerde, çöllerde ve metruk arazilerde şanı yayılmıştır. Öyleki Zühre (çoban yıldızı) ona: "Sen güzel bir zühre yıldızısın"; semak yıldızı ise: "Sen ne güzel bir semak yıldızısın" diyordu. Allah'a yemin ederim ki şayet İmam Şâfi'î bu açmamış çiçeği (İbnu'r-Rif'a) görseydi, öneminden ötürü onunla iftihar eder, onu çağdaşlarına tercih ederdi ve onunla aynı çağda yaşamak isterdi. Şayet el-Müzeni onu görseydi onun ailesinden

---

[162] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şâfi'îyyeti'l-Kubra**, c. 7, ss 1298, s. 27.

[163] El-İmam Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Siyre İ'lami'n-Nübela**, thk. Muhyi Hilal Serhan, Beşşar 'Evvad Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1401/1981, c. 22 (1-25), s. 58.

[164] "Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz (deyin)" (Bakara 138).

olduğuna şahitlik eder ve derdi ki: "Kabına sığmayan ay! Benzerinin ona yetişmediği Nil! Onun gibisi onun yerine gelmeyen kişi!" El-Buveytî onunla biraraya gelseydi derdi ki: "Yukarı Mısır bizden sonra onun gibisini çıkarmadı. Aynı şekilde Nil'in içinden geçtiği ülkeler de bu vefa-i said gibisini çıkarmadı. Ve ancak bayram günlerindeki iyiliklerle geldi. Ve bayram gülleri esenliğinde geldi. Şayet er-Rebî' bizzat onu görmüş olsaydı derdi ki: "Bu, erken saatlerde çiçeğin üzerinde oluşan taze çiyleriyle bostandan daha güzeldir. Çok hoş karakteriyle şarabın etkisiyle sarhoş olmuş yahut efsun bir esintiyle dalları heyecanlandıran bir hareketlilikten daha incedir."

Aynı şekilde İbnu's-Subkî onun hakkında der ki: "Babam (Allah rahmet etsin) ondan fıkıh dersi aldı. Babamı, 'bana göre İbnu'r-Rif'a, el-Bahr sahibi olan er-Rûyanî'den daha fakîhtir.' derken işittim."[165]

Ez-Zehebî '*el-İber*' adlı eserinde onun hakkında "Şâfi'î mezhebi şeyhi, Şeyh Necmuddin, Mısır'da vefat etti, diyerek ona iltifat etmiştir. İbni Kadî Şubhe onu şöyle tanımlamıştır: 'Âlim, büyük üstad, şeyhülislam, kendi döneminde Şâfi'î mezhebi bayrağının taşıyıcısı, dinin parlayan yıldızı(necmuddin)", der[166]

Eş-Şevkanî '*el-Bedru't-Tali*' adlı eserinde der ki: "İbnu't-Teymiye'ye İbnu'r-Rif'a hakkında soruldu. O da onun hakkında, 'Sakalından Şâfi'î mezhebinin furuû damlayan bir şeyh (üstad)gördüm,' dedi.[167]

El-İsnevi onun hakkında şöyle dedi: "Zamanının İmam Şâfi'î'si gibiydi. Gerek ilmi gerek hilmi meselelerde ve fıkıhtaki derinliği ile kendi döneminde otorite idi. Mısır ve birçok bölgenin imamıydı. O dönemdeki birçok memleketin fâkihiydi. Mısır coğrafyası İbnu'l-Haddad'tan sonra onun dengi birini çıkarmadı. Şâfi'î mezhebinde er-Rafi'î'den sonra ona tam anlamıyla denk birini bilmiyoruz. Özellikle hiç umulmayan yerde Şâfi'î âlimlerinin yorumlarında harikulâde biriydi. Ve yine

[165] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 24.
[166] Zehebî, **el-'İber fî haberi men Ğaber**, s. 25.
[167] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117.

İmam Şâfi‘î’nin ictihadlarını bilmesi müthiş bir şeydi. Talebe göre hayra ve iyiliğe dönük tahric gücü yine şaşılacak düzeydeydi.[168]

İbn Hacer el-Askalanî onun hakkında şunları der: “Tane tane konuşan, akıllı ve çok iyi bir insandı. Öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için elinden geleni ardına koymayan biriydi.” Ayrıca İbni Teymiye’nin kendisiyle münazaraya girdiği İbnu’r-Rif‘a’yı İbn-u Dakiyku’l-‘İyd ve Tacuddin es-Subkî’nin de övdüğünden bahseder.[169]

1.3.2. İbn’ur-Rif’a’nın İslamî İlimlere Katkısı

Fakîh İbnu’r-Rif‘a, yetiştirdiği güzide öğrenciler ve verdiği eserlerin yanı sıra verdiği fetvalarla adından çokça bahsettirmiştr.

Talebelik döneminden sonra kadı yardımcılığı, kadılık, Kahire Kadı vekilliği, Muhtesiplik, Daru’l-Emane sorumluluğu, Daru’l-‘İyar’ı denetleme sorumluluğu gibi vazifelerden geriye kalan zamanında ders vermek ve talebe yetiştirmekle hemhal olan İbnu’r-Rif‘a, zamanının önemli bir kısmını da kalemine ayırmıştır. Sosyal hayatını çevreleyen sorunlara kayıtsız kalmamış gerektiği yerde düşüncesini ifade etmekten geri durmamıştır. Kiliselerle ilgili verdiği fetva ve konu hakkında yazdığı risalesi bunun bariz örneklerindendir. Yine emir sahiplerine tavsiye niteliğinde yazdığı eseri de bu bağlamda ele alınabilir.

Birbiriyle ilintili olan hadis, tefsir, fıkıh gibi İslami ilimlerin alt başlıklarından hangi birinde uzmanlaşırsanız da diğer İslami ilimlere de başvurmak ve uzmanlık gerektirecek kadar olmazsa da bilmek durumundasınız. Örneğin muamelata dair belirli bir hükmün fıkhî dayanağı olan hadisin sahih olup olmadığını veya fıkhen sabit bir hükmün bir ayetin sebebi nüzulü olması durumunda olduğu gibi bir bütünün parçaları olan İslamî ilimler, tedris edilirken öncelikle talebelere bütün İslami ilimlerin öğretilmesi ancak daha sonra ilgi alanına ve meziyetine göre bir alanda daha öne çıkmayı birçok müslüman âlimde müşahade ederiz.

---

[168] el-İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi’îyye**, s. 601-602.
[169] İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine**, s. 285.

İbnu'r-Rif'a fıkıh iminde ön planda olmanın yanı sıra hadis gibi diğer islami ilimlerde de tahsil görmüştür. Tahsilini gördüğü dersleri Mu'iziyye Medresesi'nde müderrislik yaptığı dönemlerde öğretmiştir. Özellikle Hadis hocası Muhyiddin ed-Demirî'den aldığı hadisleri nakletmiştir. Ed-Demirî'nin kendisine aktardığı hadisleri '*el-Kifaye*' ve '*el-Matlab*' adlı eserlerinde ele almıştır.[170] Aynı şekilde Ebû'l-Hasan b. Es-Savvaf adlı hadis âliminden de hadis dersi almış,[171] ondan işittiği hadisleri nakletmiştir. Hadis dersinde de iyi bir eğitim almış olan İbnu'r-Rif'a, eserlerinde hadis naklederken özellikle İmam Nevevî'nin kabul ettiği hadisleri rahatlıkla nakletmiştir.

İbnu'r-Rif'a talebelik dönemlerinde arapça dersi de almıştır.[172] İslamî ilimlerin temel kaynaklarının arapça olması, bu ilimleri öğrenmek isteyen ilim ehlini öncelikle arapça öğrenmeye sevketmiştir. Ana dili arapça olan İbnu'r-Rif'a gibi âlimler ise Arapçanın inceliklerine vakıf olmak için bu dersi almışlardır. Ancak Arapça dilinin tüm inceliklerine vakıf olan bir kimse Kur'an ve Sünneti sağlıklı bir şekilde anlamış olacaktır.

İbnu'r-Rif'a'nın İmam Şâfi'î'nin eserlerini, ictihadlarını ve de fıkıh usulüne dair te'lifatlarını çok iyi bildiğini yine kaynaklardan öğrenmekteyiz. Usulî kaidelerden yola çıkarak eserlerinde görüş beyan etmesi fıkıh usulüne verdiği önemden ileri gelmektedir. Bu sebeple dayandığı bir nass veya usulî bir kaide olmaksızın görüş beyan etmemiştir.

İslamî ilimlere katkı bağlamında İbnu'r-Rif'a'nın yetiştirdiği öğrencilerden bahsetmiştik. Şimdi de İbnu'r-Rif'a'nın gerek kendi eliyle kaleme aldığı gerek öğrencileri tarafından kaleme alınan eserlerine değinmek yerinde olacaktır. Eserlerini ele alırken en meşhur eserlerinden başlayacak şekilde bir sıra takip edeceğiz.

---

[170] İbnu'l-'İmad, **Şezeratu'z-Zeheb**, s. 41-42; İbn-i Tağriberdi, **Menhelü's-Safî**, s. 82-83.
[171] İbnu'l-'İmad, **Şezeratu'z-Zeheb**, s. 41-42.
[172] İbn-i Tağriberdi, **Menhelü's-Safî**, s. 83.

İKİNCİ BÖLÜM

İBNU'R-RİF'A'NIN ESERLERİ

2.1. EL-KİFÂYETÜ'N-NEBİH FÎ ŞERHİ'T-TENBÎH(كفاية النبيه في شرح التنبيه)

2.1.1. Eserin Mezhepteki Yeri

İbnu'r-Rif'a'nın en meşhur eseridir. Şâfi'î mezhebinin beş temel muhtasarından biri olan Ebu İshak eş-Şirazî Firuzabadî'nin "*et-Tenbih fî Fıkhî'l 'ala Mezhebi İmam Şâfi'î* " adlı eserine yapılmış şerhdir.[173] On beş[174] veya yirmi cilde yakın[175] bir şerh olduğu zikredilmektedir.

Şâfi'î mezhebinde kabul gören eserlerin başında Müzenî'nin el-Muhtasar'ı, Gazzâlî'nin '*el-Vasît*'i ve '*el-Vecîz*'i; Ebu İshak eş-Şirazî'nin "*et-Tenbih*" ve "*el-Mühezzeb*" adlı eserleri gelmektedir.[176]

Her düzeydeki talebenin yararlanabileceği bir muhtasar niteliği taşıyan "*et-Tenbih*" adlı eser, özlü bir içeriğe sahiptir. Fürû-i fıkıh konularını ayrıntı, delil ve tartışmalardan uzak biçimde işlemesinden dolayı mezhepte ilk başucu kitabı olan Müzeni'nin "el-Muhtasar"ından sonra mezhebin ikinci temel metni haline gelmiştir. Mezhep içinde en çok ezberlenen eserlerin başında gelmiştir. et-Tenbîh'e telif

---

[173] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 24;el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602; İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285; es-Suyutî, **Husnu'l-Muhadara** s. 320; İbn Hibban, **Tezkiretu'n-Nebih**, s. 33-34; el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan**, s. 249; ez-Ziriklî, **el-İ'lam**, s. 222; İbn-i Tağriberdî, **Menhelü's-Safî**, s. 82-83; İbnu'l-'İmad, **Şezeratu'z-Zeheb**, s. 42; Katip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, s. 491; Leon Nemoy, **Arabic Manuscripts in the Yale University Library**, New Haven 1956, c 40, s 110; Arberry, **The Chester Beatty Library**, s. 24, 27; c.II s. 42; c. III s 24; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166.

[174] es-Safedî, **Vafi'l-Vefeyat**, s. 395; İbn-i Tağriberdi, **Menhelü's-Safî**, s.82-83.

[175] eş-Şevkanî, **Bedru't-Talî**, s. 115-117; Katip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, s. 491.

[176] Bilal Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 243-244.

alanında yoğun bir ilgi gösterilmiş; ve bu eser üzerine şerh[177], ihtisar[178], nazım[179], nükte, tenkîh, tashih, tahrir, tahrîc[180] gibi adlarla zengin bir literatür oluşmuştur.

---

[177] İbnu'r-Rif'a'nın "El-Kifâyetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbîh" adlı eserinin dışında "et-Tenbîh" adlı esere yazılmış diğer şerh ve hâşiyeler şunlardır: 1. Ebü'l-Fazl Şerefeddin Ahmed b. Mûsâ b. Yûnus el-İrbîlî, Ġunyetü'l-faḳîh fî şerḥi't-Tenbîh, 2. Sâinüddin Abdülazîz b. Abdülkerîm el-Cîlî, Müvaddihu's-sebîl fî şerḥi't-Tenbîh, 3. Ebü'l-Âlâ Hamza b. Yûsuf et-Tenûhî el-Hamevî, İzâletü't-temvîh 'an müşkili't-Tenbîh 'an külli fâdılin nebîh, 4. Nevevî, Tuḥfetü't-Tâlibi'n-nebîh 5. Tâceddin el-Firkâh, el-İḳlîd li-der'i't-taḳlîd fî şerḥi't-Tenbîh, 6. Ebû Bekir b. İsmâil ez-Zenkelûnî (es-Senkelûnî), Tuḥfetü'n-nebîh bi-şerḥi't-Tenbîh, 7. Ziyâeddin Muhammed b. İbrâhim el-Münâvî, el-Vâżıḥu'n-nebîh fî şerḥi't-Tenbîh, 8. Kemâleddin Ahmed b. Ömer en-Neşâî, Nüketü'n-nebîh 'âlâ aḥkâmi't-Tenbîh, 9. Cemâleddin Muhammed b. Ali er-Reymî, et-Tefḳîh şerḥu't-Tenbîh, 10. Bedreddin ez-Zerkeşî, Şerḥu't-Tenbîh, 11. Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Sâlih ez-Zührî el-Bikâî, Şerḥu't-Tenbîh, 12. İbnü'l-Mülakkin, el-Kifâye şerḥu't-Tenbîh, 13. Muvaffakuddin İbnü'l-Ezrak, et-Taḥḳîḳu'l-vâfî bi'l-îżâḥi'ş-Şâfî şerḥu't-Tenbîh, 14. İzzeddin Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa, Maḳṣadü'n-nebîh şerḥu hutbeti't-Tenbîh, 15. İbnü'l-Irâkî, en-Nüket 'ale'l-muhtaśarâti'ŝ-ŝelâŝe, 16. Takıyyüddin el-Hısnî, Şerḥu't-Tenbîh. 16. Ebü'l-Hasan İbnü'l-Hal el-Bağdâdî (et-Tevcîh şerḥu't-Tenbîh; et-Tenbîh üzerine yapıldığı bilinen ilk şerhtir), 17. Ziyâeddin İbn Hayr el-Mârânî, Abdullah b. Abdurrahman et-Terîmî el-Hadramî (el-İkmâl limâ vaka'a fi't-Tenbîh mine'l-işkâl), 18. Ebû Dâvûd Süleyman b. Muzaffer el-Cîlî (el-İkmâl fî meźhebi'ş-Şâfi'î: Ĥavâşî 'ale't-Tenbîh), 19. Ali b. Kâsım ez-Zebîdî el-Yemenî (Es'ile 'an müşkilâti't-Tenbîh), 20. Kemâleddin Ahmed b. Keşâsib ed-Dizmârî (Ref'u't-temvîh 'an müşkili't-Tenbîh), 21. Şerefeddin İbnü't-Tilimsânî, Zekiyyüddin el-Münzirî, Ebü'l-Kāsım Şerefeddin İbn Yûnus el-Mevsılî (et-Tenvîh fî fażli't-Tenbîh [Ġunyetü'l-faḳīh li-şerḥi't-Tenbîh]), 22. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sebtî el-Hadramî, 23. Necîbüddin Muhammed b. Ali el-Hılâtî, 24. Kâdî Beyzâvî, İbnü'n-Nefîs, 25. Ahmed b. Îsâ el-Kalyûbî (el-İşrâḳ fî şerḥi't-Tenbîhi Ebî Işĥâḳ), 26. Muhammed b. Ebû Bekir el-Asbahî (el-Îżâĥ fî müźâkereti'l-mesâ'ili'l-müşkile mine't-Tenbîh ve'l-Miśbâĥ), 27. Abdurrahman b. Hasan ed-Demenhûrî (Kitâb fi'l-i'tirâżât 'ale't-Tenbîh), 28. Muhibbüddin et-Taberî (Şerḥu't-Tenbîh ve Nüket 'ale't-Tenbîh), 29. Muhammed b. Abdullah el-İmrânî el-Yemenî, 30. Sa'deddin Abdülazîz b. Ahmed ed-Deyrî (Deḳâiḳu't-Tenbîh), 31. Muhammed b. İshak el-Bilbîsî, 32. Muhammed b. Abdurrahman es-Sünbâtî, 33. Cemâleddin Ahmed b. Ali el-Âmirî (Hidâyetü'l-mübtedî ve teźkiretü'l-müntehî fî şerḥi't-Tenbîh), 34. İbrâhim b. Abdurrahman el-Fezârî (Ta'lîḳ 'ale't-Tenbîh), 35. Muhammed b. Abdüllatîf es-Sübkî 36. Muhammed b. Ahmed el-Bassâl el-Yemenî, 37. Şehâbeddin Ahmed b. Mûsâ es-Safedî, 38. Takıyyüddin es-Sübkî, 39. Zeynüddin Serîcâ b. Muhammed el-Malatî (Nuśĥu'l-faḳīh şerḥu't-Tenbîh), 40. Muhammed b. Saîd el-Kâzerûnî, 41. Necmeddin Muhammed b. Ali el-Bâlisî, 42. Ali b. Muhammed b. Îsâ el-Kutbî (Ĥâşiye 'alâ 'Umdeti'l-faḳîh şerḥi't-Tenbîh), 43. Muhammed b. Ahmed el-Aclûnî ('Aynü'n-nebîh fî şerḥi't-Tenbîh ve Mu'înü'n-nebîh ilâ ma'rifeti't-Tenbîh), 44. Muhammed b. Ahmed el-Kâzerûnî, 45. Muhammed b. Hasan el-Evtârî (Mineĥu'l-hilâf Şerḥu't-Tenbîh), 46. İbn Şeref el-Makdisî (Şerḥu Tehźîbi't-Tenbîh), 47. Zeynüddin Kāsım b. Abdurrahman el-Bulkînî, 48. Tâceddin İbn Zühre et-Trablusî (Teźkiretü'n-nebîh Şerḥu't-Tenbîh), 49. Celâleddin es-Süyûtî (el-Vâfî şerḥu't-Tenbîh ve Muhtaśarü'l-Vâfî), 50. Şehâbeddin Ahmed b. Tayyib et-Tanbedâvî ez-Zebîdî, 51. Abdullah Tayyib b. Ahmed Bâ Mahreme, 52. Muhammed b. Muhammed Bâ Kesîr (Cem'u't-tercîĥ ve't-tevcîh li-mesâhili't-Tenbîh). bkz. Bilal Aybakan , "et-Tenbîh", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 447-449.

[178] "*Tenbîh*" adlı esere yazılan muhtasar tarzı eserler ise şunlardır: 1. Tâceddin İbn Yûnus el-Mevsılî, en-Nebîh fi İhtiśâri't-Tenbîh, 2. Muhibbüddin et-Taberî, Meslekü'n-nebîh fî telhîśi't-Tenbîh ve Taĥrîrü't-Tenbîh li-külli tâlibin nebîh, 3. İbnü'l-Bârizî, Kitâbü'l-Muġnî fi İhtiśâri't-Tenbîh ve ižhâri fetâvîh, 4. Îsâ el-Becelî, Muhtaśarü't-Tenbîh, 5. Celâleddin el-Mahallî, Muhtaśarü't-Tenbîh. bkz. Bilal Aybakan , "et-Tenbîh", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 447-449.

[179] "et-Tenbîh" adlı esere yazılan Manzum tarzı eserler ise şunlardır: 1. Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Nazmü't-Tenbîh. 2. Cemâleddin İbn Haşîşî, Nazmü't-Tenbîh. İbn Haşîşî bu eserine dört ciltlik bir şerh yazar. 3. Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrînî, Nazmü't-Tenbîh. 4. Muhammed b. Abdullah el-İmrânî el-Yemenî, Nazmü't-Tenbîh. 5. Sa'deddin Abdülazîz b. Ahmed ed-Deyrî, Nazmü't-Tenbîh. 6. Ziyâeddin Ali b. Süleym el-Ezraî, Nazmü't-Tenbîh. Ezraî, 16.000 beyitlik bu eserini daha sonra

Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin müstakil şekilde ve şerhleriyle birlikte çeşitli neşirleri yapılmıştır. [181]

Et-Tenbih adlı eser üzerine yazılan onca çalışmanın arasında *el-Kifaye*'nin yeri başkadır. Nitekim *et-Tenbih*'e yazılmış şerhler arasında kapsamlılığı ile öne çıkmıştır. Farklı fıkhî çıkarsamaları ile onu diğer şerhlerden ayırmaktadır. İbn-i Kesir, *Et-Tenbih* adlı eser üzerine benzeri bir şerh yazılmamıştır, der. [182]

İbnu'r-Rif'a'nın hocası İbn-i Rezîn, '*et-Tenbîh fî fürû'i'l-fıkhi'ş-Şâfi'î* adlı eseri ezbere biliyordu. Muhtemelen hocasından ders alıp öğrendiği kitabı İbnu'r-Rif'a, daha anlaşılır hale getirmek için bu şerhi yazmıştır. Nitekim '*et-Tenbîh*' adlı eser veciz bir usluba sahiptir. Tahkikli hali iki cilt olan bu eser üzerine sayısı yüzleri geçen çalışmalar yapılmıştır. Birbirinden değerli olan bu çalışmalar, özlü bir eser olan '*et-Tenbîh*'in anlaşılması içindir. Nitekim bu şerhler içinde İbnu'r-Rif'a'nın şerhi olan "*El-Kifâyetu'n- Nebih fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eser başarılı bir şerh olarak görülmüştür.[183]

İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin üzerine yapılan şerhler, ihtisarlar ve haşiyeler şunlardır:

1."*El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserin üzerine İsnevî, "*el-Hidâye ilâ evhâmi'l-Kifâye*" adıyla bir hâşiye yazmıştır. Bu haşiyesi de "*El-Kifâyetun Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserin Dr. Mejdi Muhammed Surûr Basallom tarafından hazırlanan tahkik çalışmasının sonunda iki cilt halinde

---

gözden geçirerek 1300 beyte indirmiştir.7. Ahmed b. Seyfeddin Beylebek el-Muhsinî ez-Zâhirî, er-Ravżü'n-nezîh fî nazmi't-Tenbîh. 8. Abdurrahman b. Ömer el-Hubeyşî el-Yemenî, Nazmü't-Tenbîh (10.000 beyittir). 9. Hüseyin b. Abdülazîz b. Hüseyin Hatîbü Hıms es-Sibâî, Nazmü't-Tenbîh. bkz. Bilal Aybakan , "et-Tenbîh", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 447-449.

[180] Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, İrşâdü'l-faḳîh ilâ ma'rifeti edilleti't-Tenbîh adlı eserinde *et-Tenbîh*'teki fıkhî hükümlerin dayanağı olan hadisleri derleyip tahriç etmiştir. bkz. Bilal Aybakan , "et-Tenbîh", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2011, c. 40, s. 447-449.

[181] Bilal Aybakan , "et-Tenbîh**",** s. 448.

[182] Katip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, s. 491; Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih min Evveli Babi'l-Fürûdi'l-Vudû' ve Sünenih İlâ Ahiri Babi'l-İstitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2008/1429), 47-48; Abdulbasit b. Hac Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî fi'l-İstinca ila Ahiri Babi'r-Rabî' fi'l-Ğusl**", (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, Medine 1420), s. 104.

[183] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 286-287.

yayınlanmıştır. Bu eserle birlikte "*El-Kifâyetun Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserin tahkikli hali 21 cildi bulmaktadır.[184].

2. Ebû Bekir b. İsmâil es-Senkelûnî "*El-Kifâyetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eseri "*el-Müntehab min şerhi't-Tenbîh*" adıyla ihtisar etmiştir. Bu eserin el yazmaları ise Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 2175-2180. numarada altı cilt şeklinde kayıtlıdır.[185]

3.İbnü'n-Nakib el-Mısrî ise "*el-Kifâyetu'n-Nebih fî şerhi't-Tenbîh*" adlı eseri "*Teshîlü'l-hidâye fî tahlili'l-Kifâye*" ismiyle ihtisar etmiştir.[186]

4.Celâleddin es-Süyûtî "*Tecrîdü'l-'inâye ilâ tahrîci ehadîsi'l-Kifâye*" adıyla "*el-Kifâyetu'n- Nebih fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserin hadislerinin tahricini yapmıştır.[187]

Ulaşabildiğimiz kadarıyla son dönem araştırmacılardan "*El-Kifâyetun Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eser üzerine yapılmış çalışmalar ise eserin kısmî tahkikleri şeklindedir. Eser üzerine yapılan çalışmalar şunlardır:

1. Dr. Mejdi Muhammed Surûr Basallom, İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetun Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin tamamının tahkikli şerhini Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye'de neşre hazırlamıştır.[188] *Kifaye* adlı eserin bütününü tahkik eden tek çalışmadır. Bu tahkik çalışması matbudur. Böylece eserin yazma eser kütüphanelerinden derlenip tanınması sağlanmıştır. Bu tahkikli eser, ülkemizde de bulunmaktadır. Eserin bölümleri üzerine parça parça yazılmış tahkikler de vardır.[189]

2. Ahmed b. Abdullah b. Hasan Mübârekî, İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin, 'Kitabü's-salât' bölümünden 'Bâbü'l-ezân'ın

[184] Aybakan , "et-Tenbîh", s. 448.
[185] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, thk. Mejdi Muhammed Surur Basallom, Beyrut 2009, c. I, s. 62.
[186] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, s. 62
[187] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, s. 62.
[188] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, s. 1-15.
[189] http//www.b7oth.com.tag=(24.02.2019. 08:18).

sonuna kadarki bölümünü Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır.[190]

3. Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed er-Rubey'an, İbnu'r-Rif'a'nın "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eserinin 'Fey ve Ganimet' bölümünden 'Haddi'l-Haram'ın sonuna kadarki bölümünü Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[191]

4. Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, eserin 'Vudûu' bölümünden 'İstitabe' bölümünün sonuna kadarki kısmını Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[192]

5. Hamid b. Ubeyd b. Abdullah Eş-Şerif, eserin 'İddet' bölümünden 'Hıdane' bölümünün sonuna kadarki kısmını Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yükseklisans tezi olarak hazırlamıştır.[193]

6. Abdullah b. Said b. Mansur el-'Ubnek, eserin 'Öpmenin Hükmü' bölümünden 'i'tikaf' bölümünün sonuna kadarki kısmını Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[194]

7. Yusuf b. Hamd b. Osman el-'Ureynî, eserin 'Kaza-î Hükümler' bölümünü Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak sunmuştur.[195]

8. Bender b. Fahd b. Muhammed el-Hemzanî, eserin 'Meselet-i Mevt-i Mûsa leh' bölümünü Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[196]

---

[190] Aybakan , "et-Tenbîh", s. 448.

[191] Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed er-Rubey'an, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Min Evveli Bab-i Kısmi'l-Fey' ve'l Ğanime ilâ Nihayetî Zikr-i Bab-i Haddi'l-Heram min Bab-i 'Akdi'z-Zimme ve Darbi'l-Cizye**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2010/1431), s. 1-54.

[192] Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**", s. 4-48.

[193] Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**", s. 5-39.

[194] Abdullah b. Said b. Mansur el-'Ubnek, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Kavlih: ve min Hereketi'l-Kiblet-i Şuhûtuh ilâ Nihayet-i Babi'l-İ'tikaf**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2013/1434), 86.

[195] Yusuf b. Hamd b. Osman el-'Ureynî, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Evvel-i Bab-i Sifati'l-Kada Hetta Nihayeti'l-Bab**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2014/1435), s. 4.

9. Nida bnt. Muhammed b. Abdulhadi b. Muhammed Kibah, eserin 'İman' bölümünden 'Yemin Kefareti' bölümüne kadar olan kısmı Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[197]

10. Nayif b. Zeyd b. Mübarek Âl-i Raşûd, eserin 'Küfür' bölümünden 'Haraci's-Sevad' bölümüne kadar olan kısmı Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlamıştır.[198]

'*El-Kifaye*' adlı eser Şâfi'î âlimler ve müelliflere Şâfi'î fıkıh birikimi hakkında kaynak teşkil etmiştir. Özellikle Arap dünyasında bu eserden çokça istifade edilmiştir. Birçok akademik çalışma ve makalede aynı şekilde bu eserden yararlanılmıştır.[199]

İbnu'r-Rif'a'dan sonra yaşayan Şâfi'î fıkıhçılardan Tacuddin es-Subkî, el-Hasanî, es-Suyutî, el-Heytemî, eş-Şirbinî ve er-Remlî eserlerinde *el-Kifaye* adlı esere atıfta bulunmuşlardır.[200]

2.1.2. Eserin Kaynakları

İbnu'r-Rif'a eserini yazarken eserinden yararlandığı âlimlerin başında İmam Şâfi'î ve "*el-Umm*" adlı eseri, İmam Gazzalî ve "*Veciz*" ve "*İhya*" adlı eserleri, Müzenî'nin görüşleri ve '*el-Umm*' adlı esere yaptığı şerhi olan "*el-Muhtasar*" adlı eseri, Maverdî ve "*el-Havî'l-Kebir*" adlı eseri, Kadı Hüseyin ve "*Tâ'lik"* adlı eseri, Malik b. Enes'in görüşleri ve rivayet ettiği hadisler er-Rafiî'nin görüşleri ve "el-'*Aziz*" adlı eseri, İmam Haremeyn el-Cüveynî'nin "*en-Nihayetu'l-Matlab fî Dirayeti'l-*

---

[196] Bender b. Fahd b. Muhammed el-Hemzanî, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Bidayet-i Kavl-i Müellif (ve lâ Yesihhu'l-Vakf illâ bi'l-Kavl) ilâ Nihayet-i Meselet-i Mevt-i Mûsa leh**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2014/1435), s. 3.

[197] Nida bnt. Muhammed b. Abdulhadi b. Muhammed Kibah, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Evvel-i Kitabi'l-İman ilâ Nihayet-i Bab-i Keffareti'l-Yemin**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2010/1431), s. 3.

[198] Nayif b. Zeyd b. Mübarek Âl-i Raşûd, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min min Kavli'l-Müellif: Fer'û lev Dehale Kâfir el-Haram Hetta Nihayet-i Babi'l-Haraci's-Sevad**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura, Mekke 2009/1430), s. 3.

[199] Sahte parayla yapılan alışverişin hükmü ile ilgili yazılan makalede *Kifaye* adlı esere birçok yerde atıflar yapılmıştır. Züheyr Nebi Ahmed, "Hukmu'l-Bey'i'l-'Amelati'l-Muzeyyef", **Mecelle Cami'ati Tigrit Li'l-'Ulumi'l-İnsaniyye**, 23/6 (Haziran 2016): 450-459.

[200] Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, "**Tahkiku'l-Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**", s. 86-87.

Mezheb fî Furû-î Mezhebi'ş-Şafiîyye" adlı eseri (Eserinde ona hitaben 'el-İmam' demektedir), Er-Rûyanî et- Taberi "*Telhîs*" ve "*Bahru'l-Mezhep"* adlı eserleri, Kadı Ebu Tayyib et-Taberi'nin görüşleri, Ebu'l-Hasan el-Bendeniycî ve "*Talik*" adlı eseri, Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fûranî ve "*el-İbane an Ahkâm-i Füru-i Diyane*" adlı eseri, İbn-i Sabbağ'ın görüşleri ve "*Şamil*" adlı eseri gelmektedir.[201]

el-Kifaye adlı eserinde yararlandığı diğer eser ve müellifleri şunlardır: Seyfuddin Amidî (Ali b. Ebi Ali b. Muhammed es-Sa'lebî, Ebu'l-Hasan Amidî) ve "*el-İhkam*" adlı eseri, Muhammed b. Abdulvehhap b. Selam Ebu'l-Ali Cubaî el Mutezilî ve '*el-İ'lam*' adlı eseri, Ebû Şâme el-Makdisî ve "*el-Mürşid*" adlı eseri, El-Mavsili ve '*Mürşid*' adlı eseri, Kaffal ve "*et-Takrib*" adlı eseri, Ebû Nuaym el-İsfehanî ve "*Hilye*" adlı eseri, Bu âlimler ve tasnifatları dışında İbnu'r-Rif'a'nın el-Kifaye'de bahsettiği ya da görüşlerine yer verdiği âlimler de vardır.[202]

el-Kifaye adlı eserinde adından ve görüşlerinden bahsettiği âlimler ise şunlardır: el- İmamu'l-Celil Ebu'l Kasım er-Rafiî Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim b. El-fadl b. Hasan el-Kazvinî ve görüşleri, Şeyhu'l-Enam Kadi'l-Kudat Takiyuddin Ebu'l-Feth Muhammed el-Kuşeyri'nin görüşleri, Şafiî mezhebinden Ebu Said İstahriyyî, Buveytî, Kadı Ebubekir el-Bakıllani, Muhammed b. Et-Tayyip b. Muhammed b. Cafer, Şeyhu'l-Allame İbn-i Ebi 'Asrûn, Ebu Hanife ve fıkhî görüşleri, el-Cîlî, Ebu Muhammed el- Harzemî, Ebu Hamid el-İsferayini, İbnu Sureyc, Ebu İshak el-Mervezi, Ed-Dareki, Es Saymeri, İbn-i Münzir, Muhammed b. Munkedir, Yahya b. Ebi Kesîr (tabiinden), Muhammed b. İshak b. Huzeyme (Müzeniden rivayet etmiştir.), Saydelanî, Ebu Hafs Ömer b. Ebu Abbas, Hermele Ebu Hafs el-Mısrî, İbn-i Cüreyc, Ebu İshak, Şeyh Ebubekir, Ebû Muhammed, Ebu Ali İfsah, ez-Zübeyrî, İbn-i Munkiz ve daha birçok âlimin görüşlerine yer vermiştir.[203]

[201] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, c. I, s. 80-86.
[202] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, c. I, s. 80-86.
[203] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, c. I, s. 80-198.

2.1.3. Eserin Konuları Ele Alış Tarzı ve Muhtevası

İbn-i Hacer'in başarılı bir şerh çalışması[204] dediği *el-Kifaye*'nin dili Arapçadır. Kitap fıkıh kitabı sistematiğinde ele alınmıştır. Konular Şâfi'î mezhebi ıstılahatlarına göre açıklanırken mezhepte ele alınmış hükümler, ictihadlar, yorumlar ele alınmıştır. Müellif kendi görüşünü de birçok yerde ifade etmiştir. Ancak daha çok varolan görüşlerden birini tercih etmiştir. İmam Şâfi'î'nin hem kadim hem cedid görüşlerine yer vermiştir. Bazen her iki kavli birleştirmiş bazen ise görüşlerinden birini tercih etmiştir. Mezhepteki vecihleri bir bir ifade etmiştir. Ayrıca mezhepte kabul gören esah görüşler veya meşhur görüşleri de ifade etmekten geri durmamıştır.[205]

Her bir konu başlığı altında yığınlarca görüş belirttiğinden yola çıkarak diyebiliriz ki "*El-Kifâyetu'n- Nebih Fî Şerhi't-Tenbîh*" adlı eseri okuyan bir okuyucu İbnu'r-Rif'a'ya ulaşan Şâfi'î fıkıh birikiminin tamamını eserde bulacaktır. Şâfi'î fıkhının o dönem gelişim aşamasını öğrenmek isteyen araştırmacıların istifadesini bekleyen eserlerdendir.

Kâtip Çelebî'nin, *et-Tenbîh* adlı esere yazılmış şerhler içerisinde benzeri bir şerh yazılmamıştır, dediği *el-Kifaye'de*[206] konular ele alınırken ayrıntılara çokça yer verilmesi ve konuyla ilgili bütün rivayetlerin aktarılmış olması, eserin gündelik yaşamda okunabilecek bir fıkıh kitabı olmasını engellemektedir. Ancak araştırmacılar ve akademisyenler için güzel ipuçları niteliğinde ayrıntılar yer almaktadır. Belki de çağdaşı İmam Nevevî'nin eserlerinin İbnu'r-Rif'a'nın eserlerinden daha fazla meşhur olmasının temelinde bu detaylar yatmaktadır. İbnu'r-Rif'a'nın çağdaşı olmasına rağmen ondan çok önce vefat eden İmam Nevevi, eserlerinde İbnu'r-Rif'a'ya atıfta bulunur. İmam Nevevî'nin kendisine atıfta bulunması bize İbnu'r-Rif'a'nın Şâfi'î mezhebi içerisindeki yerini göstermesi bakımından önemlidir.

İbnu'r-Rif'a '*el-Kifaye*' adlı eserinde Ebu İshak eş-Şirazî Firuzabadî'ye hitaben 'eş-Şeyh' demektedir. İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî'den bahsederken ise

---

[204] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine** s. 285-287.
[205] Hamid b. Ubeyd, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih** s. 81-84; Abdulbasit b. Hac, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali**" s. 110-118.
[206] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn** s. 491.

‘el-İmam’ demektedir. [207] Birçok bölümde de yararlandığı eserlerden nakiller yaparken eserin adını söylemekle yetinmektedir.

‘*el-Kifaye*’ adlı eserin bir diğer önemli yönü ise İbnu’r-Rif‘a’nın Kitap, Sünnet ve hadislerden elde edilen nakli delillere genişçe yer vermesinin yanında kıyasın dayanağı olan illetleri belirlemeye ayrı bir önem vermesidir.[208] Yafii ‘*el-Kifaye*’ keskin zekâya sahip öğrenciler için içerisinde faydalı ibareler bulunan harika bir şerhtir, demektedir.[209]

Her ikisi de fıkıh kitabı olan ve Şâfi‘î mezhebinde otorite sayılan eserlerin şerhi olan *Matlab* ve *Kifaye* adlı her iki eserin de konuları ele alış tarzının benzer olduğunu görmekteyiz. Ancak *Matlab, Kifaye’* den sonra kaleme alındığı için daha kapsamlı ve kaynakçası daha zengindir. İbnu’r-Rif‘a, Matlab adlı eserde *Kifaye* adlı eserinden dahi yararlanmıştır. *Kifaye*’de metin sahibinin sözleri kelime kelime şerhedilmişken (Tenbih adlı eserin özlü bir içeriğe sahip olması bunda en büyük etkendir.) *Matlab* adlı eser çoğunlukla cümle cümle şerhedilmiştir. [210]

Tahkiki yapılmış olan ‘*el-Kifaye*’ ondokuz ciltten oluşmaktadır. Bu ciltlerde yer alan konuların sistematiği ise şöyledir:

Birinci cilt temizlik konusundan başlar, gusül konusunda sona erer.

İkinci cilt gusül konusundan başlar, namazın sıhhat şartlarında sona erer.

Üçüncü cilt istikbali kıble konusundan başlar, cemaatle namaz kılma bahsinde sona erer.

Dördüncü cilt imamın vasıfları konusundan başlar, istiska namazı konusunda sona erer.

Beşinci cilt cenaze namazı konusundan başlar, madenlerin zekâtı konusunda sona erer.

---

[207] İbnu’r-Rif‘a, **El-Kifâyetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih**, c.1, s. 48.
[208] Hamdan b. Hamid b. Ubeyd el-Amirî, “**Tahkiku’l-Kifayetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih**”, s. 85.
[209] el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan,** s. 249.
[210] Abdulbasit b. Hac Abdurrahman, “**Tahkiku’l-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali**”, s.75-85.

Altıncı cilt fıtır sadakası konusundan başlar, i'tikaf konusunda sona erer.

Yedinci cilt hacc konusundan başlar, haccın sıfatları konusunda sona erer.

Sekizinci umre konusundan başlar, alışveriş konusunda sona erer.

Dokuzuncu cilt satımı caiz olanlar ve olmayanlar konusundan başlar, haciz konusunda sona erer.

Onuncu cilt hacr konusundan başlar, gasp konusunda sona erer.

Onbirinci cilt şuf'a konusundan başlar, lakit konusunda sona erer.

Onikinci cilt vakıf konusundan başlar, miras konusunda sona erer.

Onüçüncü cilt nikâh konusundan başlar, talak konusunda sona erer.

Ondördüncü cilt talakın sayısı konusundan başlar, yeminler konusunda sona erer.

Onbeşinci cilt yeminin kefareti konusundan başlar, cinayette diyetin gerekliliği konusunda sona erer.

Onaltıncı cilt diyetler konusundan başlar, fey ve ganimet konusunda sona erer.

Onyedinci cilt akduz-zimme konusundan başlar, ta'zir konusunda sona erer.

Onsekizinci cilt sultanın yargılama usulleri konusundan başlar, davalar ve deliller konusunda sona erer.

Ondokuzuncu cilt davalarda yemin konusundan başlar, ikrar konusunda sona erer.

Kitabın son cümlelerinde kitabın yazma halini nesheden kişinin Abdurrahman b. Visam olduğu ve 742 senesinde kitabın yazımını tamamladığı geçer:[211]

[211] İbnu'r-Rif'a, **El-Kifâyetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih**, c. 19, s. 478.

Farklı yazma eser kütüphanelerinden derlenen bu eserin S nüshasında kitabı kaleme alan kişinin Ebubekir b. Ahmed b. Ebubekir b. Cemaa b. ‘Asakir ez-Zührî eş-Şâfi‘î olarak geçer. Ve kitabın hatimesi tamamen farklı ve daha kapsamlıdır.[212]

2.2. EL-MATLABU’L ‘ALİ FÎ ŞERHİ’L-VASÎTİ’L İMAM EL-GAZZÂLÎ (المطلب العالى في شرح وسيط الغزالى)

2.2.1. Eserin Mezhepteki Yeri

İbnu’r-Rif‘a, ‘*El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazzâli*’ adlı eserinde Gazzâlî’ye ait olan ‘*el-Vasit fi’l-Mezhep*’ adlı eseri şerhetmiştir.[213] İmam Gazzâlî’nin eseri olan “*el-Vasît fi’l-Mezheb*”, “*el-Vasît fi’l-fıkh*” veya “*el-Vasîti’l-muhît bi aktari’l-Basît*” gibi adlarla da anılan ‘*el-Vasît*’ adlı eser, Şâfi‘î mezhebinde otorite kabul edilen beş eserden biridir.[214]

“*el-Vasît fi’l-Mezheb*” adlı eseriyle İmam Gazzâlî, Müzenî’nin, “*el-Umm*” adlı esere yazmış olduğu “el-Muhtasar” adlı eserini şerhetmiş ve bu eseriyle kendinden sonraki fıkhî süreci belirlemede etkili olmuştur. Gazzâlî, hocası İmamu’l-Harameyn el- Cuveynî’nin Müzenî’nin “*el-Muhtasar*” adlı eserine yazdığı şerh olan ve yetiştiği mezhep çizgisinin kendi zamanına kadar gelen birikimini derleyen ‘*Nihâyetü’l-matlab fî dirâyeti’l-mezheb*’ini ‘*el-Basît*’, ‘*el-Vasît*’ ve ‘*el-Vecîz*’ adıyla kademeli bir ihtisar işlemine tâbi tutmuştur.[215]

“*el-Vasît fi’l-Mezheb*” adlı eserin mezhepteki önemine binaen üzerine çokça şerhler[216], muhtasarlar[217], talikler[218], haşiyeler[219] manzum eserler[220], tahric tarzı

---

[212] İbnu’r-Rif‘a, **El-Kifâyetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih**, c. 19, s. 479.

[213] Tacuddin es-Subkî, **Tabakatu’ş-Şafiîyyeti’l-Kubra**, s. 24; el-İsnevî, **Tabakatu’ş-Şafi’îyye**, s. 601-602;es-Suyutî, **Husnu’l-Muhadara,** s.320; es-Safedî, **Vafî’l-Vefeyat**, s. 395; İbn Tağriberdî, **Menhelü’s-Safî**, s. 82-83; ez-Ziriklî, **el-İ’lam**, s. 222; İbnu’l-‘İmad, **Şezeratu’z-Zeheb**, s. 42; el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan**, s. 249; Hidayetullah el-Huseynî, **Tabakatu’ş-Şafiîyye**, s. 229; İbn Hibban, **Tezkiretu’n-Nebih**, s. 34; eş-Şevkanî, **Bedru’t-Talî**, s. 115-117; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166; Nemoy, **Arabic Manuscripts**, s. 110.

[214] Aybakan , “et-Tenbîh”, s. 447-449; Aybakan , “el-Vasît”, s. 551-552.

[215] Aybakan , “el-Vasît”, s. 551-552.

[216] Eseri ilk defa Gazzâlî’nin talebesi Muhyiddin Muhammed b. Yahyâ en-Nîsâbûrî’nin el-Muĥît fî şerĥi’l-Vasît adıyla sekiz ciltte şerhettiği belirtilmektedir. İbn Ebü’d-Dem’in Şerĥu’l-Vasît’i eserin güç anlaşılan yerlerinin açıklaması niteliğindedir. el-Vasît üzerine şerh yazan diğer âlimler de şunlardır: Ebü’l-Fütûh Es‘ad b. Mahmûd el-İclî, “Şerhu müşkilâti’l-Vecîz ve’l-Vasît”; Ebü’l-

eserler [221] , tashih tarzı eserler [222] yazılmıştır. Nitekim İbnu'r-Rif'a'nın hocası Zahîrüddin Ca'fer b. Yahyâ et-Tezmentî'nin *el-Vasît* adlı esere "*Şerhu'l-Vasît"* adlı bir şerh yazmış olması önemlidir.

İbnu'r-Rif'a'nın '*Vasît'* adlı esere yazdığı şerh kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. İbnu'r-Rif'a'nın en kapsamlı eseri olan '*El-Matlabu'l-'Âli Fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali*' eserinin cilt sayısı için bazı kaynaklar kırk cilde[223] yakın derken bazı kaynaklar altmış cilde[224] yakın olduğunu söyler. Bu eser matbû değildir. Eserin İbnu'r-Rif'a'ya aidiyeti hususunda eserin mukaddime bölümünde yazarın düştüğü şu not yer almaktadır: "…Ve bu kitabı *El-Matlabu'l Ali Fî Şerhi'l-Vasît-i İmam Gazali* olarak adlandırdım." İbaresi yer alır. Ayrıca kitabın kendisine aidiyeti

---

Abbas Kemâleddin İbnü'l-Üstâz Ahmed b. Abdullah (Şerhu'l-Vasît), Muvaffakuddin Hamza b. Yûsuf el-Hamevî (Şerĥu müşkilâti'l-Vasît / Müntehe'l-ġâyât fi'l-cevâb 'ani'l-işkâlât fî şerhi'l-Vasît), Zahîrüddin Ca'fer b. Yahyâ et-Tizmentî (İbnu'r-Rif'a'nın hocasıdır.) (Şerhu'l-Vasît), Tâceddin el-Firkâh (Şerhu'l-Vasît), Ebû Hafs İzzüddin Ömer b. Ahmed el-Müdlicî en-Neşşâî (İşkâlât 'ale'l-Vasît, Müşkilâtü'l-Vasît), Cemâleddin İbnü'l-Âmirî Ahmed b. Ali (Şerhu'l-Vasît), Muhammed b. Saîd Bâ Şükeyl eş-Şaharî (Şerhu'l-Vasît), Ömer b. Muhammed el-Fetâ (el-İbrîzü'l-ġālî 'alâ Vasîti'l-Ġazzâlî). İbrâhim b. İshak el-Münâvî Şerĥu ferâiżi'l-Vasît adıyla eserin yalnız mirasla ilgili bölümüne şerh yazmıştır. el-Vasît'in tamamını daha sonra Ahmed Mahmûd İbrâhim ile Muhammed Muhammed Tâmir tahkik edip neşretmiştir (I-VII, Kahire 1417/1997). Bu neşirde Nevevî'nin et-Tenķīĥ adlı şerhiyle İbnü's-Salâh'ın Şerĥu müşkili'l-Vasît, Muvaffakuddin el-Hamevî'nin Şerĥu müşkilâti'l-Vasît, İbn Ebü'd-Dem'in Îżâĥu'l-eġālîti'l-mevcûde fi'l-Vasît'ine dipnotlarda yer verilmiştir. el-Vasît'in yeni bir neşrini Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer b. Abdürrahîm gerçekleştirmiştir. ((Bilal Aybakan , "el-Vasît", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), TDV Yayınları, İstanbul 2012, c. 42, s. 551-552); Devrim Ali Ay, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Kavl fi'l-Kıyam ila Nihayeti'r-Rukû'**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431), s. 38-39.)

[217] Suyutî, el-Vasît'in fürû meselelerini *en-Nüket 'ale'l-Vasît* adlı iki ciltlik bir çalışma ile tespit eder. Kādî Beyzâvî el-Vasît'i ihtisar etmek, anlaşılması zor yerlerini ve kaynaklarını açıklamak maksadıyla el-Ġâyetü'l-ķuśvâ fî dirâyeti'l-fetvâ adlı eserini telif eder. el-Vasît'i ayrıca Nûreddin İbrâhim b. Hibetullah el-Himyerî el-İsnevî, Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî ve İbrâhim b. Abdurrahman el-Umeyrî ihtisar eder. (Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552.)

[218] Ebü'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî *et-Ta'lîķ 'ale'l-Vasît ve'l-Vecîz*, adlı eseri (Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552)

[219] Ebü'l-Kâsım İmâdüddin Abdurrahman b. Abdülalî İbnü's-Sükkerî, "Ĥavâşî 'ale'l-Vasît", (Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552)

[220] Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrînî bunu "Nazmü'l-Vasît" adlı eseriyle manzum hale getirmiş (Bilal Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552),

[221] İbnü'l-Mülakkin Teźkiretü'l-ahyâr bimâ fi'l-Vasît mine'l-ahbâr'da hadislerini tahrîc eder.(Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552.)

[222] İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin "İşkâlât 'ale'l-Vasît" (Şerhu müşkili'l-Vasît) adlı eseri Gazzâlî'ye yönelttiği eleştiriler ve eserle ilgili tashihler içerir. Nevevî, el-Vasît'te gördüğü hata ve eksiklikleri tashih edip tamamlamak üzere *et-Tenkīh fî şerĥi'l-Vasît'i* yazmış (el-Vasît'le birlikte yayınlanmıştır.(Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552.)

[223] İbnu'l-'İmad, **Şezeratu'z-Zeheb,** s. 42; Aybakan , "el-Vasît", s. 551-552.

[224] Kâtip Çelebî Haci Halife, **Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun**, Mektebetu'l-İslamiyye ve'l-Ca'feriyye Tebrizîyye, Tahran 1967, c. II. s. 8004.

hususunda İbnu'r-Rif'a'nın hayatını ele alan tüm tarihî kaynaklar ve rical kitapları bu konuda ittifak etmişlerdir. Ayrıca esere atıf yapanlar ile eseri tamamlayan Kamulî'nin yazdığı nüshada da eserin müellife aidiyetine değinilmektedir.[225]

İbnu'r-Rif'a, '*Matlab'* adlı eserini '*Kifaye'* adlı eserini kaleme aldıktan sonra yazdığını yine aynı eserinde ifade eder. Bu yönüyle de yazdığı ikinci fıkıh kitabı olması nedeniyle '*Kifaye*'den daha kapsamlıdır. Yeri geldiğinde eserde '*Kifaye*'den de alıntılar yaparak eseri zenginleştirir.[226]

İbnu'r-Rif'a '*el-Matlab*' adlı eseri üzerinde çalışırken öncelikle '*el-Vasît*' adlı eserin son dörtte üçlük kısmını şerh eder.[227] Eseri şerhetmeye neden sondan başladığına dair İsnevî şöyle der: "Eserin tamamını serhetmeye ömrünün kifayet etmeyeceğini düşünerek şerhe zor olan kısımlardan başlar.[228] Daha sonra ilk dörtte birlik kısma geçer. Hatta namaz konusuna da giriş yapar ancak cemaatle namaz bölümünü tamamlayamadan vefat eder.[229]

İbnu'r-Rif'a, vefat edeceğini anladığı sırada öğrencisi Nureddin el-Bekrî'ye *el-Matlab* adlı eserin sekizde birine tekabül eden kısmını, tamamlamasını vasiyet eder. Ancak öğrencisi bu vasiyeti yerine getiremez. İbnu'r-Rif'a'nın çağdaşı olan el-Kamûlî eseri tamamlar.[230] 'Cemaatle namaz' konusundan 'bey'' konusuna kadar olan kısmı şerheden Kamûlî, şerhini '*el-Bahru'l-Muhît fî şerhi'l-Vasît*' diye adlandırır. Tabi Kamûlî'nin yaptığı bu şerh güzel olmakla birlikte tarzı şerhin aslı gibi olmaz.[231]

---

[225] Abdulgani Mirza Can, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436), s. 70-71.

[226] Abdullah b Muhammed b. Hamd el-Cerfalî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fi'l-Fesadi'l-Akd min ciheti Nehyi'ş-Şari' ilâ Nihayeti'l-Babi'r-Rabi' fi'l-Fesadi'l-Akd li-İndimam Fasid İleyh**"(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432), s. 65-67.

[227] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285.

[228] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602.

[229] **el-İsnevî, Tabakatu'ş-Şafi'îyye, s. 601-602**; İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285.

[230] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602; Katip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, s. 2008; Nemoy, **Arabic Manuscripts in the Yale University**, s. 110-111.

[231] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602.

2.2.2. Eserin Konuları Ele Alış Tarzı

Matlab adlı eser içerisinde teferruatlı fıkhî çıkarsamalar, fürû-i fıkhın dayandığı delillerin çokluğu, İmam Şâfi'î'nin ictihadları olan "Nüsûs" ve önemli Şâfi'î fakihlerin ictihad ve yorumlarının çokluğuyla mezhepteki birçok eserden ayrılmaktadır. Bu yönüyle gündelik fıkıh kitabı olmaktan ziyade Şâfi'î mezhebini ve Şâfi'î mezhep âlimlerini çalışacak olan akademisyen ve araştırmacılar için önemli bir kaynak hüvviyetindedir.[232]

Matlab adlı eserin mukaddime bölümünde İbnu'r-Rif'a, eseri ele alış tarzından bahsetmemiştir. Muhtevasına ulaştığımız *Matlab* adlı eserin yazma nüshasının okunabilen kısımlarından yola çıkarak ayrıca *Matlab* adlı esere kısmî tahkikler içeren akademik tezlerin muhtevasından hareketle eserin ele alınış tarzını belirlemeye çalışacağız.

Müellif eseri yazmaya besmele, hamdele, salvele ile başlar. Eseri şerh ederken önce İmam Gazzâlî'nin eserindeki bir cümlesini alır. Daha sonra ilgili cümlede geçen konuyla ilgili bildiği derlediği tüm rivayetleri aktarır. En sonunda kendisinin farklı bir görüşü varsa ifade eder. Yoksa rivayetleri detaylı bir şekilde vererek te'yid nevinde konuyu sonlandırıp ikinci bir cümleye geçer. Eserde ilmî ve sağlam bir yöntem kullanır. Bu ilmî yöntemi uygularken de adâlet ve insaftan ayrılmaz. Örneğin bir fakihin görüşünde dayandığı kıyas ilk etapta okuyan için anlaşılmayacak durumdaysa o görüşü redetmek yerine manen yorma yolunu tercih eder.

Matlab adlı eserinde hükümleri belirtirken delillendirmeye özellikle önem verir ve kapalı ifadeleri netleştirmeye çalışır. Bunun yanı sıra yine eserinde *Vasît* adlı eserde geçen mutlak olan ifadeleri takyid etme, müşkil ifadeleri açıklamaya gayret eder hatta tarif edilmemiş kelimelerin gerek lügat gerek istılahî anlamını dahi verir. Birçok konuda şerhin gerektirmeyeceği kadar fazla detaya girer. Tercih ettiği konularda delillendirmeye özellikle önem verir. Ayet ve hadis rivayetinde lafızla delillendirmeye gayret eder. Manen delillendirmede nasları kullanmaz. Hadislerde

[232] Abdulgani Mirza Can, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali,** s. 71-72.

geçen pek bilinmeyen kelimeleri şerh etmeyi de ihmal etmez. Belirttiği konuyla ilgili icma varsa bu icmadan bahseder.

İmam Şâfi‘î’den nakil yaparken, ‘Şâfi‘î’ diye hitap eder. İmamu’l-Harameyn el-Cüveynî’den ‘el-İmam’ diye bahseder. Yeri geldiğinde İmam Şâfi‘î’nin hem kadim hem cedid görüşlerinden bahseder. Bazen kavli cedid ile kavli kadimi cem eder bazen ise bu iki görüş arasında tercih yapar. Bazı konularda Şâfi‘î mezhep literatüründeki vecihleri ifade eder. Birçok Şâfi‘î âlimden fukahadan ve görüşlerinden bahseder. Maverdî başta olmak üzere Ebu Tayyib, Kadı Huseyn, Şirazî, Fûranî, Nevevî, İmamu’l-Harameyn el-Cüveynî, Bendenîcî, es-Süleym, Kaffal, el-Mütevellî’den çokça nakiller yapar. Bilhassa sahabe ve tabiin görüşlerini naklederken İmam Nevevî’den alıntı yapar. Birçok yerde hatta Nevevî’den aldığını nakletmeksizin sahabe ve tabiin görüşleriyle konuyu delillendirir.[233]

Zerkeşi’nin “*el-İcâbe li îradi mâ’stedrekethu ‘Aişe ‘ala’s-Sahabe*” (Hz Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler) adlı kitabında Resulallah’ın(sav) eşlerini kendisiyle evli kalmak yahut dünya malına kavuşmak şeklinde tercih yapmalarını isteme durumunda Hz Aişe’ye tanınan sürenin olup olmadığı, hemen cevap vermelerini isteyip istemediği hususu tartışılırken İbnu’r-Rif‘a’nın bu olaya yaklaşımı ele alınmıştır. Buna göre İbnu’r-Rif‘a, Resulallah’ın (sav) Hz Aişe’ye diğer eşlerinden farklı olarak süre tanıdığını diğer eşlerin ise hemen cevap vermelerini istediğini ifade eder. Zerkeşî ise İbnu’r-Rif‘a’nın ‘*el-Matlab*’ adlı eserindeki ifadelerinden yola çıkarak İbnu’r-Rif‘a’ya konuyla ilgili bazı nakillerin ulaşmadığını, söylemektedir.[234] İlim tahsilini memleketi Mısır’da alan ve diğer ülkelere ilmî seyahat yapmamış olmasından hareketle Zerkeşî’nin görüşünde haklı olabileceğini düşünüyoruz.

[233] el-Cerfalî, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti İmam Gazali**”, s. 65-70.

[234] Bedruddîn ez-Zerkeşî, **el-İcâbe li îradi mâ’stedrekethu ‘Aişe ‘ala’s-Sahabe**-Hz Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler-, nşr. Bünyamin Erul, Otto yayınları, Ankara 2012, s. 138, 165.

Yafii, *Matlab* adlı eserin anlaşılır tarzda ele alındığını, fıkhî ictihad ve ihtilaflar yönünde zengin bir içeriğe sahip olduğunu, çokça nakiller sunarak Şâfi‘î mezhebi birikimini içerdiğini, söyler.[235]

İbni Hacer el-Askalanî ise İbnu’r-Rif‘a’nın *Matlab* adlı eserinde çok hoş bir tasnifat yaptığını ve şerhinin inceliklerle dolu olduğunu söyler.[236]

2.2.3. Eserin Kaynakları

Matlab adlı eserde müellifimizin kullandığı kaynaklar çok çeşitlidir. Yararlandığı bu kaynaklardan bir kısmı matbudur, bir kısmı mahtûtdur bir kısmı ise günümüze ulaşmamış eserlerdendir. Adı geçen bu eserlere değineceğiz. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki günümüze ulaşmamış olan bu eserlere İbnu’r-Rif‘a’nın atıflar yapmış olması hem o eserlerden haberdar olmamız hem müelliflerini tanımamız hem de bu eserlerin içeriği hakkında ipuçları içermesi yönüyle İslam Fıkıh Tarihi açısından önemlidir. Günümüze ulaşmamış olan bu eserlerin bir kısmına değinecek olursak:

1. Muhamiliyyî’nin *el-Mecmu‘* adlı eseri,

2. İbn-i Davut es-Saydelanî’nin *Şerh-u Muhtasari’l-Müzenî* adlı eseri

3. Şeyh Ebu Hamid’nin *et-Ta‘lik* adlı eseri,

4. Süleymî’nin *el-Mücerred* adlı eseri,

5. Mücellî’nin *ez-Zehaîr* adlı eseri

6. Bendenîcî’nin *Ta‘lik* adlı eseri[237]

İbnu’r-Rif‘a’nın eserinde yararlandığı matbû eserler ise şunlardır: İmam Şafiî’nin ‘*el-Umm*’ adlı eseri, Müzenî’nin ‘*Muhtasaru’l-Müzeni*’ adlı eseri,

---

[235] el-Yafî, **Mir’atu’l-Cinan**, s 249.
[236] İbn-i Hacer, **Dureru’l-Kamine**, s. 284.
[237] Muhammed b. Nasır b. Salih el-Hevsel el-Halife, “**el-Matlabu’l-‘Ali fî Şerhi’l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kısmi Salis mine’l- Babi’l- Sanî el- Ahkamu’l-Hisabiyye min Kitabi’l-Vesaya ila Nihayeti Kitabi’l-Vesaya**” (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine 2013/1434), s. 118.

Büveytî'nin '*Muhtasaru'l-Buveytî*' adlı eseri, İmamu'l-Harameyn el-Cüveynî'nin '*Nihayetu'l-Matlab*' adlı eseri, El-Fûranî'nin '*el- İbane*' adlı eseri, Maverdî'nin '*el-Havî*' adlı eseri, Kadı Hüseyin'in '*Tâ'liku'l-Kebir*' adlı eseri, İmam Rafi'î'nin '*el-'Aziz*' adlı eseri, İmam Nevevî'nin '*el-Mecmu*'' adlı eseri başta olmak üzere Kadı Ebu Tayyib'in 'et-Talikatu'l-Kubra' adlı eseri, Bendenîcî'nin '*Tâ'lika*' adlı eseri, İbn-i Harrat'ın 'el-Ahkamu's-Suğra' ve 'el-Ahkamu'l-Vusta'sı, Ebu Ferec'in 'Ahkamu'l-Mütehayyire' ve 'el-Âmalî' adlı eserleri, İmam Gazalî'nin 'Hülasa', 'İhya-u 'Ulumi'd-Din', 'Mustasfa', 'Vecîz' ve ' el-Basît' adlı eserleri, ed-Dineverî'nin 'Edebü'l-Katib' adlı eseri, İmamu'l-Harameyn'nin 'el-Esalib fi'l-Hilafiyat' adlı eseri, el-Herevî'nin 'el-İşrat 'ala 'Avamidi'l-Hukumat' adlı eseri, Taberî'nin 'el-İfsah' adlı eseri, Nişabûrî'nin 'el-Evsat' adlı eseri, er-Rûyanî'nin 'Mensûsat', 'Hilye', 'İdde', 'Bahru'l-Mezheb' ve 'Telhis' adlı eserleri, Cürcanî'nin 'el-Belağa' ve 'Tahrîr fi'l-Füru' adlı eserleri, Ebu'l-Hayr'ın 'El-Beyan fî Füru'i'ş-Şafiî', Buharî'nin 'Tarihu'l-Kebir' adlı eseri, Cüveynî'nin 'et-Tebsira' adlı eseri, el-Mütevellî'nin 'Tetemmeti'l-İbane fi'l-Füru' adlı eseri, İsferayinî'nin '*Tâ'lika*' adlı eseri, Kuşeyrî'nin 'Tefsir-u İbn-i Kuşeyrî' adlı eseri, el-Mehdviî'nin 'Tefsir-u Mehdevî' adlı eseri, Kaffal'ın 'Hilye' ve 'Takrib' adlı eserleri, Taberî'nin 'Telhis' adlı eseri, Şirazî'nin 'Tenbîh', 'el-Lüma' ve 'Mühezzeb' adlı eserleri, Şeybanî'nin Tenkîb' adlı eseri, Ezherî'nin 'ez-Zahîr' ve 'Tenkîhu'l-Luğa' adlı eserleri, Bağavî'nin 'Şerhu's-Sünne' ve 'Tehzîb' adlı eserleri, Mervezî'nin 'Şerhu'l-Muhtasaru'l-Müzenî', 'Kitabu'l-Hayz', 'Şerhu't-Telhîs' ve 'Cami'' adlı eseri, Müzenî'nin 'Muhtsar' ve 'Cami'ul Kebir' adlı eserleri, el-Basrî'nin 'Cemheretü'l-Lüğa' adlı eseri, İbni's-Sükerî'nin 'Havaşa'l-Vasît' adlı eseri, Beyhakî'nin 'Marife', 'Delailu'n-Nübüvve' ve 'Hilafiyat' adlı eserleri, Mahzumî'nin 'ez-Zehaîr' adlı eseri, Nevevî'nin 'Ravdatu't-Talibîn' adlı eseri, Ebu Davut'un 'Sünen' adlı eseri, İbn-i Mace'nin 'Sünen' ve 'Mecmu'' adlı eseri, Tirmizî'nin 'İlel' ve 'Sünen' adlı eserleri, Darekutnî'nin 'Sünen' adlı eseri, Beyhakî'nin 'Sünen' adlı eseri, Nesaî'nin 'Sünen' adlı eseri, İbn-i Sabbağ'ın 'Fetava', 'Kamil've 'Şamil' adlı eserleri, Saymerî'nin 'Şerhu'l-Kifaye' adlı eseri, Senucî'nin 'Şerhu Telhisi İbn-i Kas' adlı eseri, Saydelanî 'Şerhu Telhis-i Müzenî' adlı eseri, Şehrezûrî'nin 'Şerhu Müşkilu'l-Vasît' adlı eseri, Cevherî'nin 'es-Sahhah' adlı eseri, İbnu Huzeyme'nin 'Sahih' adlı eseri, Buharî'nin 'Sahih' adlı eseri, Müslim'in 'Sahih' adlı eseri, Zührî'nin 'Tabakatu'l-Kubra' adlı

eseri, Taberî'nin 'İdde' adlı eseri, Herevî'nin 'Ğaribeyn' adlı eseri, Merûrûzî'nin 'Fetava Kadı Hüseyn' adlı eseri, Rafî'nin 'Fethu'l-'Aziz' adlı eseri, İbn-i Haddad'ın 'Füru'' adlı eseri, Cüveynî'nin 'Muhît', 'Nihayetü'l-Matlab' ve 'Füru'' adlı eserleri, Zübeyrî'nin 'Kâfî' adlı eseri, Harzemî'nin'Kâfî' adlı eseri, Razî'nin 'Mücerred' adlı eseri, Muhamilî'nin 'Mukni'' ve 'Beyan' adlı eserleri, Büveytî'nin 'Muhtasar' adlı eseri, Zekeriyya Razî'nin 'Muhtasar' adlı eseri, Tecîbî'nin 'Muhtasar-u Harmele' adlı eseri, Münzirî'nin 'Muhtasar' adlı eseri, Cevrî'nin 'Mürşîd' adlı eseri, Nişaburî'nin 'Müstedrek' adlı eseri, Şeybanî'nin 'Müsned' adlı eseri, İmam Şafiî'nin 'Müsned' adlı eseri, Hattabî'nin 'Mealimu's-Sünne' adlı eseri, Taberî'nin 'Miftah' adlı eseri, İmam Malik'in 'Muvatta' adlı eseri, İsferayînî 'Ravnak' adlı eseri ve müellifin kendi eseri olan 'Kifaye' adlı eseri.[238]

'*El-Matlabu'l Ali Fî Şerhi'l-Vasît-i İmam Gazzâlî*' adlı eserin matbû olmadığını ifade etmiştik. İbnu'r-Rif'a'nın bu eserinin hangi yazma eser kütüphanelerinde bulunduğuna dair elimizdeki malumat şöyledir:

1.Mısır Yazma Eser Kütüphanesi/ Kahire (Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye 1/539)[239]

a. Eserin bir parçası Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (م44) numarada kayıtlıdır.[240]

b. Eserin 21 cildi Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (279) numarada kayıtlıdır.[241]

c. Eserin birinci, yedinci ve otuzuncu bölümleri iki cilt halinde Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (363) numarada kayıtlıdır.[242]

---

[238] Ahmed Musa Osman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Babi's-Salis fi'l-Mutahhire ila Nihayeti Kitabi'l-Mevakit**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2000/1421), s. 53-62; el-Hevsel, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali**", s. 118.

[239] www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.01.2019. 14:59)

[240] www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.012019. 14:59)

[241] Abdulgani Mirza Can, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali**", s.18; Ammar b. İbrahim İsa, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fi'l-Ezan"**, (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2019/1430), s. el-Hevsel el-Halife, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazzâli**", s. 120.

d. Eserin bir parçası Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (429) numarada kayıtlıdır.[243]

e. Eserin bir cildi Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (1447) numarada kayıtlıdır.[244]

f. Eserin 18 cildi Daru'l-Kutubu'l-Mısriyye'deki (1518) numarada kayıtlıdır.[245]

2. III. Ahmed kütüphanesi/İstanbul, Topkapı Sarayı (TSMK A. 1130): Eserin yirmi altı cildinin birer nüshaları bulunmaktadır.[246]

3. Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere Yazma Eser Kütüphanesi (7846 ve 7847) numarada esere ait bazı bölümler kayıtlıdır.[247]

4. İbni Mulakkin ise Matlab'ı Kudüs'te ve Mısır'da gördüğünü söyler.[248]

Henüz bu eserin bütününü ele alan akademik bir çalışma mevcut değildir. Ancak Arap dünyasında bu eserin üzerine yazılmış kısmi tahkikler mevcuttur. Bu kısmi tahkikleri sıralayacak olursak: [249]

1. Es'ed b. İbrahim Ğarmallah el-Ğamidî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli'l-Babi'l-Evvel fî Erkani'l-Bey' ve Şurûtihi ila Nihayeti min Mahtûti'l-Matlabu'l-'Alî Şerhi'l-Vasîti'l-Gazalî**",**(المطلب العالي فى شرح وسيط الغزالي من أول الباب الأول في أركان البيع وشروطه إلى نهايته من مخطوط المطلب العالي**

---

[242] www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.01.2019. 14:59).
[243] www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.01.2019. 14:59).
[244] www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.01.2019. 14:59).
[245] Ammar b. İbrahim İsa, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fî'l-Ezan"**, s. 62.
[246] Matlaba kısmî şerh yazanlardan biri de Devrim Ali Ay'dır. Kendisi de çalışmasını hazırlarken III. Ahmed Kütüphanesi'nden yararlandığını yazdığı yüksek lisans tezinde ifade etmiştir. Bkz. Devrim Ali Ay, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazzâlî**", **s.** 14; www.feqhweb.com/vb/t6133.html (05.01.2019. 14:59).
[247] Ammar b. İbrahim İsa, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fî'l-Ezan"**, s. 62.
[248] Şemsuddin ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehavî, **Menhelü'l-'Azbu'r-Ravî fî tercümeti Kutbi Evliya-i Nevevi**, c. I, s. 8 (Şamile Programı, versiyon 3.61).
[249] Abdulbasit b. Hac, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min**", s. 1; Devrim Ali Ay, **el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min", s.** 1.

شرح وسيط الغزالي), (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)

2. Halid b. Abdulaziz es-Sayf, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Lukata ila Nihayetihi**" **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب اللقطة إلى نهايته),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433) .[250]

3. Abdulmuhsin b. Mes'ed en-Nehyanî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Hamis fî Şeraiti's-Salat ve Nevakidihâ ila Bidâyeti Mevadi'i sucûdi's-Sehv**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الباب الخامس في شرائط الصلاة ونواقضها إلى بداية مواضع سجود السهو),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[251]

4**.** Ahmed b. Muhammed b. Murcî el Harbî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Erkani'l-Vakf ila Nihayeti Kitabi'l-Hîbe**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الركن الرابع من أركان الوقف إلى نهاية كتاب الهبة),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[252]

5. Abdulaziz b. İbrahim b. Muhammed el-'Acemî, **el-Matlabu'l 'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidâyeti'ş-Şarti's-Salis min Şürûti'l-Merhûn ila Nihâyeti'l-Vechi's-Sanî min Tesrîfat fi'l-Merhûn ve Huve'l-Vita'(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الشرط الثالث من شروط المرهون إلى نهاية الوجه الثاني من التصرفات في المرهون ، وهو الوطء),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış

---

[250] Halid b. Abdulaziz es-Sayf, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Lukata ilâ Nihayetihi**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[251] Abdulmuhsin b. Mes'ed en-Nehyanî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Hamis fî Şeraiti's-Salat ve Nevakidihâ ila Bidâyeti Mevadi'i sucûdi's-Sehv**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[252] Ahmed b. Muhammed b. Murcî el Harbî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Erkani'l-Vakf ila Nihayeti Kitabi'l-Hîbe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)

6. Ataullah b. Hacî Hudaî Nazar, **el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l- İmam Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l- Babi'l- Hamis fî Tarikati Tashihi'l-Hisab ila Nihayeti'r-Ruknî's-Sanî min Erkani'l-Vasiyye(el-Mûsa leh) min Kitabi'l-Vesaya(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثاني من الباب الخامس في طريقة تصحيح الحساب إلى نهاية الركن الثاني من أركان الوصية (الموصى له) من كتاب الوصايا) : دراسة وتحقيقا),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

7. Muhammed b. Nasır b. Salih el-Hevsel el-Halife, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kısmi Salis mine'l- Babi'l- Sanî el-Ahkamu'l-Hisabiyye min Kitabi'l-Vesaya ila Nihayeti Kitabi'l-Vesaya**"**(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية القسم الثالث من الباب الثاني الأحكام الحسابية من كتاب الوصايا إلى نهاية كتاب الوصايا),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[253]

8. Ferahat b. Ali Sunane, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'n-Nikâh ilâ Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'n-Nikah: eş-Şuhûd**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية كتاب النكاح إلى نهاية الركن الثالث من أركان النكاح: الشهود**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[254]

9. Muhammed Mervan Velid Cevad, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Kırazi ila Nihayeti Babi's-Sani fî Hukmi'l-Kırazi's-Sahih**"**,(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب القراض إلى نهاية الباب)**

[253] Muhammed b. Nasır b. Salih el-Hevsel el-Halife, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kısmi Salis mine'l- Babi'l- Sanî el- Ahkamu'l-Hisabiyye min Kitabi'l-Vesaya ila Nihayeti Kitabi'l-Vesaya**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[254] Ferahat b. Ali Sunane, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'n-Nikâh ilâ Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'n-Nikah: eş-Şuhûd**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

الثاني في حكم القراض الصحيح), (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[255]

10. Abdulaziz b. Ali âl-i Sinan, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Hul' fî Suali't-Talak ila Nihayeti'l Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'l Evvel, Min Kitabi't-Talak fî Beyani's-Sarih ve'l-Kitabe**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الامام الغزالي من بداية الباب الرابع من كتاب الخلع في سؤال الطلاق الى نهاية الفصل الاول من الباب الاول من كتاب الطلاق في بيان الصريح والكتابة),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[256]

11. Asım b. Mustafa el-Cum'a, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî'l-Ahlâki'l-Mûcib li't-Tehaluf ila Nihayeti'l-Cinsi'l-Evvel, ve Huve'l-Heyevan min Kitabi's-Silm**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثاني في الاختلاف الموجب للتحالف إلى نهاية الجنس الأول وهو الحيوان من كتاب السلم),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434) [257]

12. Tarık Salih b. Haydere, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'- İmam Gazali min Bidayeti'r-Rükni'r-Rabi'i min Kitabi Babi's-Sayd ve'z-Zebaih ila Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel, min Kitabi'l-Dahâya(المطلب العالي شرح وسيط الغزالي من بداية الركن الرابع من كتاب الصيد والذبائح إلى نهاية القسم الأول من كتاب الضحايا),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)

---

[255] Muhammed Mervan Velid Cevad, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l- İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Kırazi ilâ Nihayeti Babi's-Sani fî Hukmi'l-Kırazi's-Sahih**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[256] Abdulaziz b. Ali âl-i Sinan, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Hul' fî Suali't-Talak ila Nihayeti'l Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'l Evvel, Min Kitabi't-Talak fî Beyani's-Sarih ve'l-Kitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[257] Asım b. Mustafa el-Cum'a, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî'l-Ahlâki'l-Mûcib li't-Tehaluf ila Nihayeti'l- Cinsi'l-Evvel, ve Huve'l-Heyevan min Kitabi's-Silm**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

13. Yemba Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî Erkani'l-Vasiyyeti's-Sahiha ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani, min Babi's-Sani'l- Ahkami'l-Ma'neviye" (المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الباب الثاني في أركان الوصية الصحيحة إلى نهاية القسم الثاني من الباب الثاني الأحكام المعنوية),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[258]

14. Emin b. Galib b. İbrahim el-Emir, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'r- Rükni's-Salis min Erkani'l-Vasiyye el-Mûsa bih ila Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Erkani'l-Vasiyye"(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الركن الثالث من أركان الوصية الموصى به إلى نهاية الباب الأول من أركان الوصية),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[259]

15. Mahmud Nasır Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti't-Tarafi's-sani min Kitabi'l-Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim ilâ Nihayeti's-sınıfi'l-Evvel fî'l-Mustehakkîn min Kitabi Kısmi's-Sadaka**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الطرف الثاني من كتاب قسم الفيء والغنائم إلى نهاية الصنف الأول في المستحقين من كتاب قسم الصدقات** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[260]

16. Adil b. 'İyd el-Hadîdî, **El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Vechi's-Salis fi't-Tasrifat fi'l-Merhûni'l-İntifa' ila Nihayeti'n-Niza'i'l-Evvel mine'l-Babi'r-Rabi', ve Huve'n-Niza' fi'l-'Akd(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الوجه الثالث في التصرفات في المرهون الانتفاع إلى نهاية**

---

[258] Yemba Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî Erkani'l-Vasiyyeti's-Sahiha ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani, min Babi's-Sani'l- Ahkami'l-Ma'neviye**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

[259] Emin b. Galib b. İbrahim el-Emir, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'r- Rükni's-Salis min Erkani'l-Vasiyye el-Mûsa bih ila Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Erkani'l-Vasiyye**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[260] Mahmud Nasır Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti't-Tarafi's-sani min Kitabi'l-Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim ilâ Nihayeti's-sınıfi'l-Evvel fî'l-Mustehakkîn min Kitabi Kısmi's-Sadaka**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

النزاع الأول من الباب الرابع وهو النزاع في العقد), (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

17. Abdullah b. Hamd Abdullah eş-Şibrimî, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Mertebeti's-Salise el-'İlm bi's-Sifat bi Tarikati'r-Ru'ye ila Nihayeti'l-Babi's-Sani fî Fesadi'l-Bey' min Ciheti'r-Riba**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية المرتبة الثالثة العلم بالصفات بطريقة الرؤية إلى (نهاية الباب الثاني في فساد البيع من جهة الربا),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[261]

18. Yamadûba, "**El-Matlabu'l-Âli fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'r-Rüknü'r-Rabi' ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'n-Nikâh- fî'l-Erkan ve'ş-Şürût-**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الركن الرابع (العاقد) إلى (نهاية القسم الثاني من كتاب النكاح(في الأركان والشروط),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[262]

19. Abdulaziz b. Abdulvahhab Muhammed ez-Zahim, **El-Matlabu'l- 'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti's-Sınıfi's-Sani el-Mesakîn ila Nihayeti Kitabi Kısmi's-Sadakat,(المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الصنف الثاني المساكين إلى نهاية كتاب قسم الصدقات)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432).

20. Mes'ad b. Salim b. Mes'ud el- Hamid es-Sinanî, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Keyfiyeti'l-İhya ila Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'l-Vakf**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثاني في كيفية الإحياء إلى نهاية الركن الثالث من أركان الوقف** (Yüksek Lisans

---

[261] Abdullah b. Hamd Abdullah eş-Şibrimî, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Mertebeti's-Salise el-'İlm bi's-Sifat bi Tarikati'r-Ru'ye ila Nihayeti'l-Babi's-Sani fî Fesadi'l-Bey' min Ciheti'r-Riba**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[262] Yamadûba, "**El-Matlabu'l-Âli fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'r-Rüknü'r-Rabi' ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'n-Nikâh- fî'l-Erkan ve'ş-Şürût-**",(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

"Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[263]

21. Abdullatif b. İbrahim el-Ali, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî, Kitabu'l-Lakît**" **(المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي كتاب اللقيط),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[264]

22. Muhammed b. Ahmed b. Huseyin el-Vesabî, "**El-Matlabu'l-Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti'l-Vacibi's-Salis mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe (el-İhane ve't-Tasğir) ila Nihayeti Rükni's-Salis min Kitabi's-Sayd ve'z-Zebaih**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الواجب الثالث من الركن الخامس في قدر الجزية الواجبة (الإهانة والتصغير) إلى نهاية الركن الثالث من كتاب الصيد والذبائح)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[265]

23. Ahmed 'Akîl Kubeyl el-'Ûfî, "**El-Matlabu'l-Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti'l-Fasli'r-Rabi' mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi's-Saddak fî Hukmi Teştıyri's-Seddak Kable'l-Müseys fîma le'v-Vehebe's-Seddak mine'z-Zevc sümme Tallekaha ila Nihayeti Kitabi'l-Kısmi'n-Nüşûz**", **المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الفصل الرابع من الباب الرابع من كتاب الصداق في حكم تشطير الصداق قبل المسيس فيما لو وهب الصداق من الزوج ثم طلقها إلى نهاية كتاب القسم والنشوز,** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[266]

---

[263] Mes'ad b. Salim b. Mes'ud el- Hamid es-Sinanî, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Keyfiyeti'l-İhya ila Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'l-Vakf**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

[264] Abdullatif b. İbrahim el-Ali, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî, Kitabu'l-Lakît**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

[265] Muhammed b. Ahmed b. Huseyin el-Vesabî, "**El-Matlabu'l-Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti'l-Vacibi's-Salis mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe (el-İhane ve't-Tasğir) ila Nihayeti Rükni's-Salis min Kitabi's-Sayd ve'z-Zebaih**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

[266] Ahmed 'Akîl Kubeyl el-'Ûfî, "**El-Matlabu'l-Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti'l-Fasli'r-Rabi' mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi's-Saddak fî Hukmi Teştıyri's-Seddak Kable'l-**

24. Ahmed b. Şerif b. Muhammed Şelebî, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabi't-Talak fî'l-Ef'al ila Nihayeti'l-Fasli's-Sani mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fî Tekriri't-Talak (المطلب العالي شرح وسيط الغزالي من بداية الفصل الثاني من الباب الأول من كتاب الطلاق في الأفعال إلى نهاية الفصل الثاني من الباب الرابع من كتاب الطلاق في تكرير الطلاق),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)

25. Fahd b. 'Ubeyd b. 'Ayid er-Rikas el-'Uteybî**,** "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Lafzi's-Sadis Esami's-Simar ila Nihayeti'l-Babi'l-Evvel Mudayeneti'l-'Ubeyd**" **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية اللفظ السادس أسامي الثمارإلى نهاية الباب الأول مداينة العبيد**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[267]

26. Hasan İbrahim Caru'l-Hayr Hinû, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Kitabî Sebk ve'r-Remî ila Nihayeti'n-Nevi'l-Evvel min Babi's-Salis Min Kitabi'l-İman**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من كتاب السبق والرمي إلى نهاية النوع الأول من الباب الثالث من كتاب الايمان)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[268]

27. Hıdır Hasan Ahmed, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Faslî's-Sanî min Babi'l-Evvel min Kitabi'r-Ric'at ila Nihayeti Kitabi'l-İ'la (المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثاني من الباب الأول من**

Müseys fîma le'v-Vehebe's-Seddak mine'z-Zevc sümme Tallekaha ila Nihayeti Kitabi'l-Kısmi'n-Nüşûz", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

[267] Fahd b. 'Ubeyd b. 'Ayid er-Rikas el-'Uteybî**,** "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Lafzi's-Sadis Esami's-Simar ila Nihayeti'l-Babi'l-Evvel Mudayeneti'l-'Ubeyd**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[268] Hasan İbrahim Caru'l-Hayr Hinû, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Kitabî Sebk ve'r-Remî ila Nihayeti'n-Nevi'l-Evvel min Babi's-Salis Min Kitabi'l-İman**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

كتاب الرجعة إلى نهاية كتاب الإيلاء) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

28. Yusuf b. 'Ivad Hilal el-Umrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salisî min Kitabi'n-Nikâh fî Mevani'u'n-Nikah ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel min Babi'n-Nikahî'l-Müşrikat fî hukmi'l-Küffarî fî's-Sıhhatî ve'l-Fesad**", (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية القسم الثالث من كتاب النكاح في موانع النكاح إلى نهاية الفصل الأول من باب نكاح المشركات في حكم الكفار في الصحة والفساد**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[269]

29. İsmail b. Salih b.Yusuf el-Mafdilî ez-Zehranî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî min Kitabî'ş-Şehada ila Nihayeti'l-Babi'l-Hamis mine'l-Kitabî Nefsih**" (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثاني من كتاب الشهادات إلى نهاية الباب الخامس من الكتاب نفسه**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[270]

30. Muhammed b. İbrahim b. Muhammed Racihî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Salis min Şetrî's-Sanî min Kitabî't-Talak fî Ta'likî bi'l-Haml ve'l-Vilade ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabî'r-Ric'a fî'l-Erkan**", (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثالث من الشطر الثاني من كتاب الطلاق في التعليق بالحمل والولادة إلى نهاية الفصل الأول من الباب الأول من كتاب الرجعة في الأركان**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış

[269] Yusuf b. 'Ivad Hilal el-Umrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salisî min Kitabi'n-Nikâh fî Mevani'u'n-Nikah ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel min Babi'n-Nikahî'l-Müşrikat fî hukmi'l-Küffarî fî's-Sıhhatî ve'l-Fesad**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)

[270] İsmail b. Salih b.Yusuf el-Mafdilî ez-Zehranî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî min Kitabî'ş-Şehada ila Nihayeti'l-Babi'l-Hamis mine'l-Kitabî Nefsih**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[271]

31. Adil b. Nasır b.Süleyman ez-Zahirî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Salisî mine's-Sebebî's-Sanî min Kitabî'n-Nefekatî ila Nihayeti'l-Hasletî'l-Hamisetî mine'r-Rükni's-Salisî min Kitabî'l-Cerahi fî'z-Zükûretî**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثالث من السبب الثاني من كتاب النفقات إلى نهاية الخصلة الخامسة من الركن الثالث من كتاب الجراح في الذكورة** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

32. Abdullah b. Said b. Hüleyl el-'Useymî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Kısmi's-Sanî ma Yutleku fî's-Sümüni ila Nihayeti'l-Lafzi'l-Hamis ve Huve'ş-Şecer**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية القسم الثاني مايطلق في الثمن إلى نهاية اللفظ الخامس وهو الشجر** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)

33. 'İvad b. Hulvî b. 'İlyan es-Sehlî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Cinayeti's-Sadiseti Kat'u't-Tarîki ila Nihayeti Kitabi Mevcibati'd-Dimanî**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الجناية السادسة قطع الطريق إلى نهاية كتاب موجبات الضمان)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

34. Arifullah b. Muhammed İbrahim, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'r- Rükni'l-Hamis min Kitabi'd-Da'va ve'Sinnat ila Nihayeti Kitabi'd-Da'va'n-Nesebi ve İlhaki'l-Kaif**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الركن الخامس من كتاب الدعوى والبينات إلى نهاية كتاب دعوى النسب وإلحاق القائف)**

[271] Muhammed b. İbrahim b. Muhammed Racihî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Salis min Şetrî's-Sanî min Kitabî't-Talak fî Ta'likî bi'l-Haml ve'l-Vilade ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabî'r-Ric'a fî'l-Erkan**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)

35. Halit b. Miş'an Muvaqqad, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Sadiseti mine'r-Rükni's-Salisi min Kitabi'l-Cerahi fî't-Tefavutî fi'l-'Adedi ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvelî mine'l-Babi'l-Evvelî mine'l-İstifai fî'l-Kısasî min Kitabi'l-Cerahi fi men lehû Vilayeti'l-İstifa**'", (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الخصلة السادسة من الركن الثالث من كتاب الجراح في التفاوت في العدد إلى نهاية الفصل الأول من الباب الأول من الاستيفاء في القصاص من كتاب الجراح فيمن له ولاية الاستيفاء**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[272]

37. Emin b. Abdullah Muhtar, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'n-Nev'i's-Sanî mine'l-Babi's-Salisî min Kitabi'l-İmanî ila Nihayeti'n-Nev'i'l-Evveli mine'n-Nezari's-Sani min Ahkami'n-Nezrî**", (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية النوع الثاني من الباب الثالث من كتاب الأيمان إلى نهاية النوع الأول من النظر الثاني من أحكام النذر**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)

38. Devrim Ali Ay, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Kavl fî'l-Kıyam ila Nihayeti'r-Rukû'**", **(المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي لابن الرفعة من بداية القول في القيام إلى نهاية الركوع),** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[273]

39. Muhammed Selim b. Abdulkerim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî İstikbali'l-Kıble ila Nihayeti Tekbireti'l-İhram, المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الباب الثالث في استكبال القبل إلى**

[272] Halit b. Miş'an Muvaqqad, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Sadiseti mine'r-Rükni's-Salisi min Kitabi'l-Cerahi fî't-Tefavutî fi'l-'Adedi ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvelî mine'l-Babi'l-Evvelî mine'l-İstifai fî'l-Kısasî min Kitabi'l-Cerahi fi men lehû Vilayeti'l-İstifa**'", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[273] Devrim, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî**", s. 6-24.

نهاية تكبرة الاحرام (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[274]

40. Ammar İbrahim İsa, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fî'l-Ezan, (المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي الباب الثاني : في الأذان)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2009/1430) [275]

41. Ahmed Musa Osman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Babi's-Salis fi'l-Mutahhire ila Nihayeti Kitabi'l-Mevakit**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية من الباب الثَّالث في المتحِّيرة ، إلى نهاية كتاب المواقيت**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2000/1421)[276]

42. Abdurrahman b. Abdullah Halil Casim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti Kitabi't-Teyemmüm ila Ahiri Babi's-Sanî min Kitabi'l-Hayz**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية** كتاب التيمم الى اخر باب الثاني من كتاب الحيض (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[277]

43. Abdulbasit b. Hac Abdurrahman, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî fi'l-İstinca ila Ahiri Babi'r-Rabî' fi'l-Ğusl, المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية الباب الثاني في الاستنجاء إلىاخر الباب الرابع في الغسل** (Yüksek Lisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere, Medine 1420/ 2000)[278]

---

[274] Muhammed Selim b. Abdulkerim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî İstikbali'l-Kıble ila Nihayeti Tekbireti'l-İhram,** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

[275] Ammar b. İbrahim İsa, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fî'l-Ezan"**, (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2019/1430).

[276] Ahmed Musa Osman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali**", s. 5-18.

[277] Abdurrahman b. Abdullah Halil Casim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti Kitabi't-Teyemmüm ila Ahiri Babi's-Sanî min Kitabi'l-Hayz,** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

[278] Abdulbasit b. Hac Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali**", s. 75.

44. Maverdî Muhammed Salih, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani fi'l-Mekasid ila Nihayeti Babi Süneni'l-Vudû'**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية القسم الثَّاني في المقاصد ، إلى نهاية باب سنن الوضوء** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1998/1419)[279]

45. Musa Muhammed Şukeyfat, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli Babi'l-İctihad Beyne'n-Necis ve't-Tahir ila Nihayeti Babi'l-Evanî**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية من أَ ول باب الاجتهاد بين النَّجس والطَّاهر ، إلى نهاية باب الأوان**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1997/1417)[280]

46. Ömer İdris Şamay, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli'l-Kitab ilâ Nihayeti'l-Fasli'r-Rabi' fî Keyfîyet-i İzaleti'n-Necase**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من أَ ول الكتاب ، إلى نهاية الفصل الرَّابع في كيفية إزالة النَّجاسة**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1995/1416)[281]

47. Ahmed b. Raşid er-Ruheylî, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-İcare ila Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi'l-İcare"(** من بداية الباب الثاني في الإجارة, إلى نهاية الباب الثاني من كتاب الإجارة) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431) [282]

---

[279] Maverdî Muhammed Salih, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani fi'l-Mekasid ila Nihayeti Babi Süneni'l-Vudû'**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1998/1419).

[280] Musa Muhammed Şukeyfat, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli Babi'l-İctihad Beyne'n-Necis ve't-Tahir ila Nihayeti Babi'l-Evanî**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1997/1417).

[281] Ömer İdris Şamay, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli'l-Kitab ilâ Nihayeti'l-Fasli'r-Rabi' fî Keyfîyet-i İzaleti'n-Necase**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 1995/1416).

[282] Ahmed b. Raşid er-Ruheylî, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-İcare ila Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi'l-İcare"** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

48. Abdullah b Muhammed b. Hamd el-Cerfali, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fi'l-Fesadi'l-Akd min ciheti Nehyi'ş-Şari' ilâ Nihayeti'l-Babi'r-Rabi' fi'l-Fesadi'l-Akd li-İndimam Fasid İleyh**"(المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثالث في فساد العقد من جهةَ نهي الشارع إلى نهاية الباب الرابع في فساد العقد لانضمام فاسد إليه) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[283]

49. İbade İbrahim Kamil Ebu Hadi, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Li'an ilâ Nihayetih", المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب اللعان إلى نهايته** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[284]

50. Abdulgani Mirza Can, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الحكم الثاني من احكام الغنيمة من كتاب السير الى نهاية الواجب الثاني الضيافة من الحكم الخامس في قدر الجزية الواجبة)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[285]

51. Davud Ezo Ruveblî, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'n-Nev'i's-Sanî mine'n-Nazari's-Sanî min Ahkami'n-Nezr ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel min Babi's-Sanî min Kitabî Edebi'l-Kada**", (**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية النوع الثاني من النظر الثاني من أحكام النذر، إلى نهاية الفصل الأ ول من الباب الثاني من كتاب أدب القضاء**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[286]

---

[283] el-Cerfalî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali**", s. 3-15.

[284] İbade İbrahim Kamil Ebu Hadi, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Li'an ilâ Nihayetih",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)

[285] Abdulgani Mirza Can, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[286] Davud Ezo Ruveblî, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'n-Nev'i's-Sanî mine'n-Nazari's-Sanî min Ahkami'n-Nezr ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel min Babi's-Sanî**

52. Ahmet b. Şerif b. Muhammed Çelebi, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabi't-Talak fi'l-Ef'al ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fî Tekrîri't-Talak" المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثاني من الباب الأول من كتاب الطلاق في الأفعال إلى نهاية الفصل الثاني من الباب الرابع من كتاب الطلاق في تكرير الطلاق)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[287]

53. Ahmet b. Ali b. Ahmet 'İvaci, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**" المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثالث من كتاب الإجارة الموجبة للفسخ (الطوارئ إلى نهاية الفصل الأول من كتاب إحياء الموات(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[288]

54. Ömer b. Abdulaziz b. Süleyman es-Selûmî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min kavli'l-Müelif: el-Kavlu fi'l-İ'tidal İzâ Refe'a'r-Re'sî mine'r-Rüku' ilâ Ahiri Babi'r-Rabi' Babi Keyfiyeti's-Salah**", لمطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من قول المؤلف: القول في الاعتداال اذا رفف الراس من الركوع الى اخر باب الرابع باب كيفية الصلاة (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2009/1430)[289]

---

min Kitabî Edebi'l-Kada", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

[287] Ahmet b. Şerif b. Muhammed Çelebi, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabi't-Talak fi'l-Ef'al ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fî Tekrîri't-Talak"** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

[288] Ahmet b. Ali b. Ahmet 'İvaci, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[289] Ömer b. Abdulaziz b. Süleyman es-Selûmî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min kavli'l-Müelif: el-Kavlu fi'l-İ'tidal İzâ Refe'a'r-Re'sî mine'r-Rüku' ilâ Ahiri Babi'r-Rabi' Babi Keyfiyeti's-Salah",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2009/1430).

55. Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Farisî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Lafzi't-Tasi' mine'l-Ekarîri'l-Mecmele ilâ Nihayeti Kitabi'l-İkrar",** المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من اللفظ التاسع من الأقارير كتاب الإقرار المجملة إلى نهاية (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[290]

56. Naif b. Muhammed b. Abdurrahman el-Yahya, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-İkrar ila Nihayeti'l-Lafzi's-Samin mine'l-Ekarîr-i Mecmele**", **المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بداية: كتاب الإقرار إلى نهاية اللفظ الثامن من الأقارير المجملة** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431)[291]

57. Mahmud b. Ahmed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Sanî mine'l-Babi's-Sanî min Kitab-î Edebi'l-Kada ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Edebi'l-Kada**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي** من بداية الفصل الثاني من الباب الثاني من كتاب أدب القضاء الى نهاية الفصل الأول من الباب الرابع من كتاب أدب القضاء (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[292]

58. İsa b. Osman b. Muhammed Rezaykiyye, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Büyu' el-Kısmi'l-Evvel İlâ Nihayet-i Mürettebeti's-Saniye ve Hiye 'İlmi bi-Mikdar**", **المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي من بدايةكتاب البيوع القسم الأول إلى نهاية المرتبة الثانية وهي العلم بالمقدار**(Yüksek Lisans

---

[290] Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Farisî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Lafzi't-Tasi' mine'l-Ekarîri'l-Mecmele ilâ Nihayeti Kitabi'l-İkrar",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432).

[291] Naif b. Muhammed b. Abdurrahman el-Yahya, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-İkrar ila Nihayeti'l-Lafzi's-Samin mine'l-Ekarîr-i Mecmele**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2010/1431).

[292] Mahmud b. Ahmed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Sanî mine'l-Babi's-Sanî min Kitab-î Edebi'l-Kada ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Edebi'l-Kada**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

"Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[293]

59. Muhammed Şerif Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'n-Nezri's-Sanî min Kitabi't-Tedbîr ilâ Nihayeti'l-Hukmi'l-Evvel min Kitabi'l-Kitabe**", **المطلب العالي في شرح وسيط الغزالي** من بداية النظر الثاني من كتاب التدبير إلى نهاية الحكه الأول من كتاب الكتابة (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[294]

60. Halid b. Abdullah b. İbrahim 'Afîf, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmî's-Sanî min Kitabi't-Teflîs ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel min Kitabi'l-Hacr bi-Nihayet-i Esbab-i Bülûğ**", المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية القسم الثاني من كتاب التفليس إلى نهاية الفصل الأول من كتاب الحجر بنهاية أسباب البلوغ(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[295]

61. 'Umeyr b. Ali b. Said eş-Şehrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Cali' fi'l-Hacb min Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel minel-Babi'l-Hamis fi'l-Hisabi'l-Feraid, المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الجالح في الحجب، من الباب الخامص في حساب الفرائض من كتاب الفرائض إلى نهاية الفصل الأوّل**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[296]

---

[293] İsa b. Osman b. Muhammed Rezaykiyye, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Büyu' el-Kısmi'l-Evvel İlâ Nihayet-i Mürettebeti's-Saniye ve Hiye 'İlmi bi-Mikdar**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[294] Muhammed Şerif Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'n-Nezri's-Sanî min Kitabi't-Tedbîr ilâ Nihayeti'l-Hukmi'l-Evvel min Kitabi'l-Kitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[295] Halid b. Abdullah b. İbrahim 'Afîf, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmî's-Sanî min Kitabi't-Teflîs ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel min Kitabi'l-Hacr bi-Nihayet-i Esbab-i Bülûğ**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432).

[296] 'Umeyr b. Ali b. Said eş-Şehrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Cali' fi'l-Hacb min Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel minel-**

62. Hüseyin b. Muşarî b. Hüseyin eş-Şehrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani min Kitabi'l-Hacr ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi's-Sulh bi-Nihayeti'l-Füru'i'l-Selase**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي** من بداية (الفصل الثاني) من كتاب الحجر إلى نهاية (الباب الثاني) من كتاب الصلح بنهاية الفروع الثلاثة(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[297]

63. Abdulhadi b. Hüsayin Muhammed er-Reşîdî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'd-Diyat fî Beyan men Tecib 'Aleyhi'd-Diyet ilâ Nihayeti'l-Rukni'l-Evvel mine'l-Kasame**", **من بداية القسم الثالث من كتاب الديات في بيان من تجب عليه المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي الدية إلى نهاية الركن الأول من القسامة** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[298]

64. Muhammed Sabit Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani mine'l-Kısmi'l-Evvel min Kitabi'd-Diyât fî Ma Dûne'n-Nefs ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî min Kitabi'd-Diyât fî Beyani'l-Mûcib mine'l-Esbab ve'l-Mubaşerat**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية الباب الثاني من القسم الأول من كتاب الديات في ما دون النفس إلى نهاية القسمالثاني من كتاب الديات في بيان الموجب من الأسباب والمباشرات** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[299]

65. Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed er-Rahis, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Cinsi's-Sanî: fî Eczaî'l-**

Babi'l-Hamis fi'l-Hisabi'l-Feraid, (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[297] Hüseyin b. Muşarî b. Hüseyin eş-Şehrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani min Kitabi'l-Hacr ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi's-Sulh bi-Nihayeti'l-Füru'i'l-Selase**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)

[298] Abdulhadi b. Hüsayin Muhammed er-Reşîdî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'd-Diyat fî Beyan men Tecib 'Aleyhi'd-Diyet ilâ Nihayeti'l-Rukni'l-Evvel mine'l-Kasame**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[299] Muhammed Sabit Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani mine'l-Kısmi'l-Evvel min Kitabi'd-Diyât fî Ma Dûne'n-Nefs ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî min Kitabi'd-Diyât fî Beyani'l-Mûcib mine'l-Esbab ve'l-Mubaşerat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

Heyevan ve Zevaidih mine'l-Babi's-Sanî fî Kitabi's-Silm ilâ Nihayeti'ş-Şarti's-Sanî min Şürûti'l-Merhûn", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الجنس الثَّان : في أجزاء الحيوان وزوائده من الباب الثَّان في كتاب الـ ً سلم , إلى نهاية الشرط الثَّان من شروط المرهون**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[300]

66. Abdullah Muhammed Nûr, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Hükmi'l-Evvel min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer**",**المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب السير الى نهاية الحكم الأول من احكام الغنيمة من كتاب السير**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[301]

67. Salih b. Suneyyane's-Suneyyan, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'ş-Şuf'a ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi's-Sanî min Haze'l-Kitab**", , **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي**من بداية كتاب الشفعة إلى نهاية الفصل الأ ول من الباب الثَّان من هذا الكتاب) Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[302]

68. el-Hasan b. Mustafa b. İsmail b. Sîd, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sadis min Kitabi'ş-Şehadat ilâ Nihayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Kitabi'd-De'va ve'l-Beyyinat**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثادث من كتاب الشهادات الى نهاية الركن الرابع من كتاب الدوى و**

---

[300] Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed er-Rahis, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Cinsi's-Sanî: fî Eczaî'l-Heyevan ve Zevaidih mine'l-Babi's-Sanî fî Kitabi's-Silm ilâ Nihayeti'ş-Şarti's-Sanî min Şürûti'l-Merhûn**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432).

[301] Abdullah Muhammed Nûr, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Hükmi'l-Evvel min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[302] Salih b. Suneyyane's-Suneyyan, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'ş-Şuf'a ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi's-Sanî min Haze'l-Kitab**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)

البينات(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[303]

69. Ahmed Said Dîyûb, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi's-Saddak (fî Ahkami'l-Saddaki'l-Fasîd)ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi': (fî Hükm-i Teştîri's-Seddak Kable'l-Müsîs) fî Tasrîfati'l-Mani'a mine'r-Rücu'**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بدايةمن بداية الباب الثاني من كتاب الصداق: (في أحكام الصداق الفاسد) إلى نهاية الفصل الثالثمن الباب الرابع: (في حكم تشطير الصداق قبل المسيس) في التصرفات المانعة من الرجوع**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[304]

70. Bilal Abdullah Ahmed 'Ubdeh, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Bidayeti'l-Babi's-Salis min Kitabi's-Sulh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'd-Diman bi-Nihayetih-i Erkani's-Sitte**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثالث من كتاب الصلح إلى نهاية الباب الأول من كتابالضمان بنهاية أركانه الستة)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[305]

71. İbrahim Cafer Mûğiro, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyam ilâ Nihayet-i Mebîhati'l- İftar**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بدايةكتاب الصيام ، إلى نهاية مبيحات الإفطار** (Yüksek Lisans

[303] el-Hasan b. Mustafa b. İsmail b. Sîd, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sadis min Kitabi'ş-Şehadat ilâ Nihayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Kitabi'd-De'va ve'l-Beyyinat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[304] Ahmed Said Dîyûb, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi's-Saddak (fî Ahkami'l-Saddaki'l-Fasîd)ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi': (fî Hükm-i Teştîri's-Seddak Kable'l-Müsîs) fî Tasrîfati'l-Mani'a mine'r-Rücu'**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[305] Bilal Abdullah Ahmed 'Ubdeh, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Bidayeti'l-Babi's-Salis min Kitabi's-Sulh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'd-Diman bi-Nihayetih-i Erkani's-Sitte**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

"Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[306]

72. Faysal b. Abdulaziz el-Mustafa, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'd-Dehaya ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi's-Sebk ve'r-Rema**" المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بدايةالقسم الثاني من كتاب الضحايا، إلى نهاية الباب الأول من كتاب السبق والرمي (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[307]

73. Hamid b. Hasan b. Ali el-Ğamidî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fi't-Talak bi'l-Hisab ilâ Ayeti'l-Fasli's-Sanî mine'ş-Şatre's-Sani min Kitabi't-Talak fi't-Ta'lik li-Tatlîk ve Nefyihî**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثالث من الباب الرابع من كتاب الطلاق في الطلاق بالحساب إلى اية الفصل الثاني من الشطر الثاني من كتاب الطلاق في التعليق لتطليق ونفيه** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437)[308]

74. Yasir b. Abdullah b. Ahmed eş-Şabehî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'z-Zıhar ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Keffarat**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب الظهار إلى نهاية كتاب الكفارات**(Yüksek

[306] İbrahim Cafer Mûğiro, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyam ilâ Nihayet-i Mebîhati'l- İftar**" **(**Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)

[307] Faysal b. Abdulaziz el-Mustafa, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'd-Dehaya ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi's-Sebk ve'r-Rema**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

[308] Hamid b. Hasan b. Ali el-Ğamidî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fi't-Talak bi'l-Hisab ilâ Ayeti'l-Fasli's-Sanî mine'ş-Şatre's-Sani min Kitabi't-Talak fi't-Ta'lik li-Tatlîk ve Nefyihî**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437).

Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[309]

75. Farah Abdullah Dildûm, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Atik ilâ Nihayeti'n-Nezri'l-Evvelmin Kitabi't-Tedbîr**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب العتق إلى نهاية النظر الأول من كتاب التدبر**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[310]

76. Ahmed b. Abdullah b. Ali Âli Cabir el-'Umrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Aded ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sani mine'l-Kısmi'l-Evvelmin Kitabi'l-'Aded fî 'İddeti't-Talak**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب العدد إلى نهاية الباب الثاني من القسم الأول من كتاب العدد في عدة الطلاق**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437)[311]

77. Hüseyin b. Muhammed b. Hamîdi eş-Şemrî, "El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti **İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-'Asabât**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب الفرائض إلى نهاية الباب الثاني في العصبات** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[312]

78. Selamet b. 'İyd b. Mübarek er-Rifaî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî Hukmi't-Tefasüh ve Tenazü min Kitabi'l-Kıraz ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-**

---

[309] Yasir b. Abdullah b. Ahmed eş-Şabehî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'z-Zıhar ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Keffarat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[310] Farah Abdullah Dildûm, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Atik ilâ Nihayeti'n-Nezri'l-Evvelmin Kitabi't-Tedbîr**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[311] Ahmed b. Abdullah b. Ali Âli Cabir el-'Umrî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Aded ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sani mine'l-Kısmi'l-Evvelmin Kitabi'l-'Aded fî 'İddeti't-Talak**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437)

[312] Hüseyin b. Muhammed b. Hamîdi eş-Şemrî, "El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti **İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-'Asabât**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثالث في حكم التفاسخ والتنازع من كتاب القراض إلى نهاية الباب الاول من كتاب المساقاة Müsakat”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine ty.)[313]

79. Abdulkayyum Hamidullah, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’r-Rükni’s-Sani mine’l-Kasame ilâ Nihayeti’l-Kavli’l-Musannif (ve’ş-Şübhe’s-Selase) mine’l-Cinayeti’s-Saniyeti’z-Zina**”, **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي** من بداية (الركن الثاني) من القسامة**إلى نهاية قول المصنف (والشبهة ثلاثة) من الجناية الثانية الزنا**(Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine 2015/1436)[314]

80. Abdurrahman b. Ferec b. Abdulfettah b. İbrahim b. Hasan, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’l-Kısmi’s-Sani min Kitabi’l-‘İded ilâ Nihayet-i Kitabi’l-‘İded**”, **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام من بداية القسم الثاني الغزالي**

من كتاب العِدَد ، إلى نهاية كتاب العِدَد(Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine 2015/1436)[315]

81. Yusuf b. Abdulhalim Taha, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’l-Babi’s-Sani fî Kitabi’l-Musakat ilâ Nihayeti’l-Babi’l-Evvel min Kitabi’l-İcare**” **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية الباب الثاني في كتاب**

---

[313] Selamet b. ‘İyd b. Mübarek er-Rifaî, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’l-Babi’s-Salis fî Hukmi’t-Tefasüh ve Tenazü min Kitabi’l-Kıraz ilâ Nihayeti’l-Babi’l-Evvel min Kitabi’l-Müsakat**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine ty.).

[314] Abdulkayyum Hamidullah, ““**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’r-Rükni’s-Sani mine’l-Kasame ilâ Nihayeti’l-Kavli’l-Musannif (ve’ş-Şübhe’s-Selase) mine’l-Cinayeti’s-Saniyeti’z-Zina**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[315] Abdurrahman b. Ferec b. Abdulfettah b. İbrahim b. Hasan, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’l-Kısmi’s-Sani min Kitabi’l-‘İded ilâ Nihayet-i Kitabi’l-‘İded**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere, Medine 2015/1436)

المساقاة إلى نهاية الباب الأول من كتاب الإجار (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[316]

82. Abdulaziz b. Abdulvahhap b. Muhammed Zahim, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidaye: es-Sınıfi's-Sani: el-Mesakin ilâ Nihaye: Kitab-i Kısmi's-Sadakat**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية: الصنف الثاني: المساكين إلى نهاية: كتاب قسم الصدقات**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[317]

83. Enzirkul b. Misafir, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi'n-Nefakat fî Müsekkit-i Nihayeti'l-Bab-i's-Sanî mine's-Sebebi's-Sanî mine'n-Nefaka ilâ Kitabi'n-Nefakat**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثاني من كتاب النفقات(في مسقطات نهاية الباب الثاني من السبب الثاني من النفقة) إلى كتاب النفقات**) (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[318]

84. Bekir b. Selim b. Süleyman el-Hamdi, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Vedia ilâ Nihayeti't-Tarafi'l-Evvel min Kitab-i Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب الوديعة إلى نهاية الطرف الأول منكتاب قسم الفيء والغنائم**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere,Medine 2013/1434)[319]

---

[316] Yusuf b. Abdulhalim Taha, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî Kitabi'l-Musakat ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-İcare**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[317] Abdulaziz b. Abdulvahhap b. Muhammed Zahim, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidaye: es-Sınıfi's-Sani: el-Mesakin ilâ Nihaye: Kitab-i Kısmi's-Sadakat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432).

[318] Enzirkul b. Misafir, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi'n-Nefakat fî Müsekkit-i Nihayeti'l-Bab-i's-Sanî mine's-Sebebi's-Sanî mine'n-Nefaka ilâ Kitabi'n-Nefakat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[319] Bekir b. Selim b. Süleyman el-Hamdi, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Vedia ilâ Nihayeti't-Tarafi'l-Evvel min Kitab-i Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim**",

85. Halid b. Mustafa b. İsmail es-Süleymanî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Hükmi'l-Vekale ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Vekale**" **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثَّان في حكم الوكالة , إلى نهاية كتاب الوكالة** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)[320]

86. Abbas Emir Hamza, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kavli'l-Musannif ilâ Nihayeti'l-Cinayeti'l-Hamise el-Mevcibet-i li Haddi's-Surka**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزاليمن بداية قول المصنف: والشبهة ثلاث, إلى نهاية الجناية الخامسة الموجبة لحد السرقة**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[321]

87. Basim b. Muhammed b. Ali el-Ma'bedî el-Harbî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Hükmi's-Sebeb ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî: fî Mübettilati'l-Hiyar ve Devafi'ih ve Hiye Hamse**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الفصل الثاني(في حكم السبب) إلى: نهاية القسم الثاني: (في مبطلات الخيار ودوافعه وهي خمسة**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433)[322]

88. Halid b. Halef b. Müflih el- 'Useymî el-'Uteybî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'l-Bey' fî Beyan-i Hükmih Kable'l-Kabz ve Ba'deh ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel el-Elfazü'l-Mütallika fi'l-Akd**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من**

(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[320] Halid b. Mustafa b. İsmail es-Süleymanî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Hükmi'l-Vekale ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Vekale**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2011/1432)

[321] Abbas Emir Hamza, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kavli'l-Musannif ilâ Nihayeti'l-Cinayeti'l-Hamise el-Mevcibet-i li Haddi's-Surka**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436).

[322] Basim b. Muhammed b. Ali el-Ma'bedî el-Harbî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Hükmi's-Sebeb ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî: fî Mübettilati'l-Hiyar ve Devafi'ih ve Hiye Hamse**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2012/1433).

بداية القسم الثالث من كتاب البيع (في بيان حكمه قبل القبض وبعده إلى نهاية القسم الأول (الألفاظ المطلقة في العقد)(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434)[323]

89. Nasır b. Salih b. Ahmed Bahac, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'n-Niza'i's-Sani fî Kabz ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel min Kitabi't-Tefellüs**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي** من بداية النّزاع الثّان(في القبض) إلى نهاية القسم الأ ول من كتاب التّفليس(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2015/1436)[324]

90. Lüey b. Zeyn b. Cafer b. Hamza Cafer, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Ariye ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Erkani'd-Diman min Kitabi'l-Ğasb**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية كتاب العارية الى نهاية الباب الاول في اركان الضمان من كتاب الغصب**(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435)[325]

91. El-Hacc İbrahim Sahuba, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti's-Sebebi'r-Rabi': el-'Unneh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Hukmi's-Saddaki's-Sahih**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية السبب الرابع العنة الى نهاية الباب الاول في حكم الصداق الصحيح** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437)[326]

---

[323] Halid b. Halef b. Müflih el- 'Useymî el-'Uteybî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'l-Bey' fî Beyan-i Hükmih Kable'l-Kabz ve Ba'deh ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel el-Elfazü'l-Mütallika fi'l-Akd**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[324] Nasır b. Salih b. Ahmed Bahac, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'n-Niza'i's-Sani fî Kabz ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel min Kitabi't-Tefellüs**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[325] Lüey b. Zeyn b. Cafer b. Hamza Cafer, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Ariye ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Erkani'd-Diman min Kitabi'l-Ğasb**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2014/1435).

[326] El-Hacc İbrahim Sahuba, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti's-Sebebi'r-Rabi': el-'Unneh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Hukmi's-Saddaki's-Sahih**", (Yüksek

92. Asım b. Hüseyin b. Mez'el el-Harbî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi'd-Diman ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-Vekale bi-Nihayet-i Erkanihi'l-Erba'a**", **المطلب العالي في شرح وسيط الإمام الغزالي من بداية الباب الثاني من كتاب الضمان الى نهاية الباب الاول من كتاب الوكالة بنهاية اركانه الاربعة)** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2019/1440)[327]

2.3. EN-NEFÂİS FÎ HEDMİ'L-KENÂİS (النفائس في هدم الكنائس)

İbnu'r-Rif'a'nın bir diğer eseri ise "*en-Nefâis fî Hedmi'l-Kenâis*" adlı eseridir.[328] Mısır'da gayr-i müslimlere ait mabedlerin hükmü üzerine fetva amaçlı yazılmış bir risale niteliğindedir.

Tacuddin es-Subkî "*Tabakatu'ş-Şafi'iyyeti'l-Kubra*" adlı eserinde İbnu'r-Rif'a'nın aynı eserinden "*Kitabu'n-Muhtasarun fî Hedmi'l-Kenais*" şeklinde bahseder.[329] Tacuddin es-Subkî'nin babası Takıyuddin es-Subkî -İbnu'r-Rif'a'nın öğrencisidir- ise aynı eserden "*en-Nefâis fî Edilleti Hedmi'l-Kenâis*" şeklinde bahseder. Nitekim öğrencisinin kitabı isimlendirmesini aslına en yakın bulan Said 'İmad Saiduddin el-Ka'kî'de tahkikini yaptığı bu eserin isimlendirmesinde "*en-Nefâ'is fî Edilleti Hedmi'l-Kenâ'is*" adını tercih ederek kitabın gerçekliğine daha uygun düştüğünü ifade eder.[330]

Kiliselerle ilgili olarak İbnu'r-Rif'a'ya nisbet edilen iki eser vardır: "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" ve "*Risaletu'l-Kenais Ve'l-Biye'*" adlı eserlerdir. Aynı alanda yazılmış bu iki eserden en meşhur eseri ise '*En-Nefâis Fî Hedmi'l -Kenâis*"

Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2016/1437).

[327] Asım b. Hüseyin b. Mez'el el-Harbî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi'd-Diman ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-Vekale bi-Nihayet-i Erkanihi'l-Erba'a**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2019/1440).

[328] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 601-602; es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 26; es-Suyutî, **Husnu'l-Muhadara**, s. 320; Makrizî, **Kitabu's-Süluk**, s. 911-912.

[329] es-Subkî, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, s. 26.

[330] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, thk. Said 'İmad Saiduddin el-Ka'kî, Beynûne Yayınları, Riyad 1434/2013, s. 23.

adlı eseridir. Dolayısıyla Tacuddin es-Subkî ve babası Takıyuddin es-Subkî'nin İbnu'r-Rif'a'ya nispetle zikrettikleri benzer isimdeki eserlerin "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" adlı eser olması gerekir. "*Risaletu'l-Kenais Ve'l-Biye"*" adlı eseri İbnu'r-Rif'a'ya nispet eden sadece Haci Halife Kâtip Çelebi'dir.[331]

Kitabın İbnu'r-Rif'a'ya aidiyeti hakkında kitabın yazma halinin 4. varakında tahkikinin ise 86. sayfasında "…ve bunun yanında tahric yapabilmesi için fakir kulu Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Rif'a'ya yardım etmesini Allah'tan diliyorum…" diye geçen ifade önemlidir. Birde kitabın yazı tarzı da aynı şekilde ona aidiyetini gösteren diğer önemli bir husustur. Ayrıca öğrencisi Takıyuddin es-Subkî'nin ona bu adla bir eser nispet etmesi ve bu eserden nakiller yapması dikkate değerdir. İbnu'r-Rif'a'nın biyografisini yazan Tacuddin es-Subkî, İsnevî, Yafi'î, Suyutî, Safedî, İbn-i Kesir, Takiyuddin el-Makrizî, İbn-i Kadı Şuhbe, Hafız İbn-i Hacer, Zerkeşî gibi âlimlerin "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" adlı eseri İbnu'r-Rif'a'ya nispet etmesi yine eserin ona aidiyetini gösterir. Kahire'de kiliselerin yıkılması ile ilgili fetva verenin İbnu'r- Rif'a olduğunu söyleyen tarihçi âlimlerin varlığı da kitabın ona aidiyeti hakkında bizi aydınlatmaktadır. [332]

İbn-i Hacer el-Askalanî, İbnu'r- Rif'a'nın "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" adlı eseri için "İnceliklerle dolu nefis bir kitap, müellif eseri yazarken ince eleyip sık dokumuştur" der.[333]

İbnu'r-Rif'a'nın bu eserini Said 'İmad Saiduddin el-Ka'kî tahkik etmiştir. Eserin adını "*en-Nefâis fî Edillet-i Hedmi'l-Kenâis*" şeklinde ifade ederek eserin adına 'edille' kelimesini dâhil etmiştir. Tahkiki yapılan bu çalışma ülkemizde bulunmamaktadır. Ancak online[334] olarak bu çalışmaya ulaşmak mümkündür.

2.3.1. Eserin Kaynakları

İbnu'r-Rif'a eserini yazarken eserinden yararlandığı yahut görüşünü belirttiği yahut adından bahsettiği âlimlerin başında İmam Şâfi'î ve *el-Umm* adlı eseri

---

[331] el-Babanî, **Îżâĥu'l-meknûn**, s. 158, 549.
[332] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 38-39.
[333] İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285.
[334] http://www.ahlalhdeeth.com/vb/showpo...90&postcount=2 (03.12.2017, 21:55)

gelmektedir. ‘*en-Nefais*’ adlı eserinde İmam Şâfi‘î’den sonra sırayla yararlandığı eser ve yazarlar şunlardır:

1. İmam Gazzâlî ve “*el-Vasit*” adlı eseri,

2. İmam Haremeyn el-Cüveynî’nin “ *en-Nihayetu’l-Matlab fî Dirayeti’l-Mezheb fî Furû-î Mezhebi’ş-Şafiîyye*” adlı eseri,

3. Maverdî ve “*el-Havî’l-Kebir*” adlı eseri,

4. Malik b. Enes’in görüşleri,

5. İmam Rafi‘î’nin görüşleri,

6. Müzenî’nin görüşleri ve *el-Umm* adlı esere yaptığı şerh olan “*el-Muhtasar*” adlı eseri,

7. Ebu İshak eş-Şirazî Firuzâbâdî ve “*et-Tenbih*” adlı eseri,

8. Kadı Ebubekir el-Bakıllani (Muhammed b. Et-Tayyip b. Muhammed b. Cafer’in görüşleri,

9. el- İmamu’l-Celil Ebu’l Kasım er-Rafi‘î Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim b. El-fadl b. Hasan el-Kazvinî ve görüşleri,

10. Şeyhu’l-Enam Kadi’l-Kudat Takiyuddin Ebu’l-Feth Muhammed el Kuşeyri’nin görüşleri,

11. Şâfi‘î mezhebinden Ebu Said İstahriyyî’nin görüşleri,

12. Kadi Ebu Tayyib’in görüşleri,

13. Abdusselam b. Muhammed, Ebu Haşim b. Ebu Ali el- Cubbaî’nin görüşleri,

14. Ebu’l-Hasan el-Bendenîcî ve “*Talik*” adlı eseri,

15. İbn-i Sabbağ’ın görüşleri,

16. Muhammed b. Abdulvehhap b. Selam Ebu'l-Ali Cubaî el Mutezilî ve "*el-İ'lam*" adlı eseri,

17. Şeyhu'l-Allame İbn-i Ebi 'Asrûn'un görüşleri,

18. Ebû Şâme el-Makdisî ve "*el-Mürşid*" adlı eseri,

19. Seyfuddin Amidî (Ali b. Ebi Ali b. Muhammed es-Sa'lebî, Ebu'l-Hasan Amidî) ve "*el-İhkam*" adlı eseri,

20. Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Fûran/ el-Feveranî ve "*el-İbane an Ahkâm-i Füru-i Diyane*" adlı eseri.[335]

2.3.2. Eserin Yazılma Nedeni

İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı dönemin şartlarını bilmeksizin bu eseri kaleme alma nedeni sağlıklı bir şekilde anlaşılamaz. Bu konuyu tarihi verilerle ele alan Makrizi'den rivayetle eserin yazılma nedeni ve günün şartlarına değinmek istiyoruz:

Mısır'da gayri müslimler divanlarda yer alırlar, prestiji yüksek mevkilerde bulunurlar, savaş atları yetiştirirler ve çok iyi savaş atı sürerler.

Mağrib Emiri Veziri hac yapmak niyetiyle yola çıkar. Bu yolculuğu esnasında Memlûklu Emiri Sultan Baybars Çeşnigir'i de ziyaret eder. Bu ziyareti esnasında Hristiyan atlı bir adamın övünerek ilerlediğini ve mahiyetindeki yayaların Hristiyan adamın ayaklarına kapandığını ve o Hristiyan adamdan birşeyler istediğini onun ise onlara bakmaya tenezzül etmediği olayına şahit olur. Hristiyanların, Müslümanların taktığı beyaz sarıktan takmalarına da şaşırır. Hatta mahiyeti altındaki Müslümanları hakir gören Hristiyan emirlere denk gelen Mağrib Veziri bu durumu Baybars'a söyleyerek, siz nasıl bu duruma razı olursunuz, diye sorar. Mağrib Veziri'nin bu sözü Baybars üzerinde tesir oluşturur. Mahiyetindeki tüm kadıları ve emirleri toplar. Bu toplantıya Hristiyanların reisi olan Patrik ve Yahudi din adamlarını da çağırır. Bundan sonra divanlarda gayri müslimlerin bulunmasını

[335] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 42-44.

istemediğini ve savaş atlarına binmelerini istemediğini söyler. Fakihler ve emirlere bu durumu istişare etmelerini söyler.

İki saray arasında bulunan Salihiyye Medresesi'nde toplanan kadılar, Kâdi'l-kudât Şemsuddin Ahmed es-Serrucî el-Hanefî'yi bu konunun görüşüleceği toplantılar için sorumlu tayin ederler. Es-Serrucî, Hristiyan Patriği ve ileri gelen diğer din adamları ve Yahudi din adamlarını toplantıya çağırır. Ve onlara Hz Ömer'in kendileri hakkında verdiği zimmet akdini hatırlatır. Alınan kararlar Baybars'a bildirilir. Baybars ferman yazdırarak Memlûklu Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan Şam, İskenderiyye ve Feyyum'da bu fermanı ilan ettirir. Buna göre başta Hristiyanlar olmak üzere gayri müslimler divanlara alınmaz. Savaş atlarına binmeleri yasaklanır ve sarık renklerini de her din mensubunun kendisi için belirlenen renklere göre olması, evlerinin ve iş yerlerinin yüksekliğinin Müslümanların evlerinden daha yüksek olmaması gerektiği karara bağlanır.

Mısır'da bir nevi yeni bir dönemi başlatan bu kararlar halkı, beraber yaşadıkları ehli kitap ile bir ayrıştırmaya tabi tutar. Gerginliğe sebebiyet veren bu kararla birlikte galeyana gelen halktan bir grubun iki kiliseyi yıkması olayların büyümesine sebep olur. Ehli Kitap, Mısır'ın Müslümanların eline barış yoluyla geçtiği ve Mısır'da Müslümanların otoriteyi ele almalarından önce kiliselerin mevcut olduğunu ve bu sebeple barış dönemi hükümlerinin uygulanması gerektiğini ve bu durumda da kilise ve havraların yıkılamayacağı eski ve yıpranmış olanlarının tadilatının gerekliliğini iddia ederler. Haçlı saldırılarının yoğun bir şekilde yaşandığı ve Müslümanların savaşlarla içiçe olduğu zor günlerde Mısır'da bulunan kilise ve havralara karşı Müslümanların hak ve ödevleri durumu gündeme oturur.[336]

Dönemin Memlûk Sultanı Baybars Çeşnigir her dört mezhebin kadılarından ve fukahâdan kilise ve havraların inşası veya tadilatı hususunda görüş beyan etmelerini ister. Fukahâ ve kadıların bir kısmı görüş beyan etmekten çekinir. Fakîh[337] İbnu'r-Rif'a'nın da bu konuda görüşlerini bildirmesi istenir. Konuyu detaylı bir

[336] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk,** c. I, s. 911-912.
[337] El-İmam Ebu Muhammed Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Süleyman el-Yafî el-Yemenî el-Mekkî, **Mir'atu'l-Cinan ve 'İbretu'l-Yekzan fî ma'rifeti ma Yu'teberu min hevadisi'z-zeman,** Müessesetu'l-A'la li'l metbû'at, Beyrut 1339, c IV, s 249.

şekilde ele alıp fetvasını veren İbnu'r-Rif'a, Mısır'ın fethinden önce inşa edilen kilise ve havraların yıkılamayacağını ancak Mısır'ın fethinden sonra Müslümanların hâkimiyeti esnasında inşa edilen kiliselerin ve havraların yıkılmasının cevazına yönelik olan fetvasını verir. O dönemde kâdi'l-kudât olan İbn-u Dakîku'l-'Îd ise bu fetvaya göre hüküm vermekten çekinir ve bu hükmün uygulanabilmesi için İbnu'r-Rif'a'dan fetvasını delillendirmesini ister. İbnu'r-Rif'a verdiği fetvanın delillerini yazarak "*en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is*" adlı eserini te'lif eder.[338]

İbnu'r-Rif'a'nın fetvası ve bu fetvasının dayandığı delillerden müteşekkil olan bu eseri dönemin Memlûk Sultanı Baybars'a gönderilir. İbnu'r-Rif'a'nın verdiği fetvaya dayanan Sultan, kiliseler ve havraları mühürletir. Daha sonra birkaç kiliseyi yıktırır. Mısır'ın diğer bir şehri olan el-Feyyûm'da[339] da fetva duyurulur ve orda da iki kilise yıkılır. Bazı kilise ve havralar ise âtıl hâle gelir.

Mısır'ın diğer büyük şehri sayılan İskenderiye'ye[340] de dönemin emirinin 1236 numaralı fermanıyla bu fetva duyurulur. Hristiyanlar için zimmet emri verilerek iki kilise yıkılır. Hatta iş öyle bir dereceye varır ki Ehli kitap olan Hristiyan ve Yahudilerin oturdukları evlerinin, işyerlerinin değeri düşer.[341]

Şaban ayının yedinci günü pazartesi günü zimmet emri posta yoluyla o günün Suriyesi olan ve Memlûklu devletinin hâkimiyetindeki Şam'a[342] da ulaştırılır. Dönemin Şam Emiri Akşa Afrim'in huzurunda toplanan kadılar ve a'yanlara sultanın bu fermanı okunur. Okunan bu fermana bağlı olarak bazı kararlar alınır. Alınan karara göre bundan sonra Hristiyanların mavi; Yahudilerin sarı, Samirîlerin kırmızı sarık takmaları ve bu kararlara uyulmaması hususunda gerekli yaptırımın uygulanması gerektiği ilgili mercilere bildirilir. Mısır'ın birçok şehrinde bu kararlar uygulanır.[343]

---

[338] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk,** c. I, s. 911-912.
[339] Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Feyyum", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1995, c. 12, s. 514-515.
[340] Eymen Fuâd Seyyid, "İskenderiye", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 574-576.
[341] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk,** c. I, s. 911-912.
[342] Cengiz Tomar, "Şam", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 371-575.
[343] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk,** c. I, s. 911-912.

Mısır'da kiliselerin kapatılıp mühürlenmesi bir yıl kadar devam eder. Daha sonra el-Eşkeriyye elçisi Melik French kiliselerin açılması için aracı olur. Mısır'daki kapalı kiliseler ve Mülkiyye (ya da Melekiyye) ve Mikail kiliseleri yeniden açılarak faal hale gelir. Zamanla diğer kiliseler de eski hüviyetine döner.[344]

2.3.3. Eserin Muhtevası

İbnu'r-Rif'a, fetvasını Kâdi'l-kudât İbn-u Dakîku'l-'Îd'e gönderdiğinde kendisinin, fetvasını delillendirmesini istediğinden bahsetmiştik. İbnu'r-Rif'a, bu talep üzerine fetvasında dayanak teşkil eden delilleri tek tek sıralamıştır. Eserini yazarken İslam hukukunun üzerine kurulduğu asıllar olan 'usûl' ve usûle dayanarak çıkarılan hükümler olan 'furû' ile irtibatlı birtakım meselelere değinmiştir. Onlardan bazıları şunlardır:

1. Delil – medlul meselesi: Kitabın yazılış amacı aslında fetvasını delillendirme olduğu için İbnu'r-Rif'a delil-medlul konusunu detaylı ele alır. Konuyla ilgili delillendirmenin usulünü ortaya koyduktan sonra fetvasını madde madde delillendirir.

2. Fey ganimetleri ve taksimi: Savaşmaksızın elde edilen ganimetlere verilen ad olan fey, Hz Muhammed (sav) döneminde uygulandığı gibi Hz Ömer (ra) döneminde de uygulanmıştır. Önceden Hristiyan dinine mensup kişilerin toprakları Müslümanların hâkimiyet alanına girdikten sonra fey ganimetlerinin taksiminin nasıl gerçekleştirildiği, bu eserde Hristiyanlarla ilişkiler bağlamında ele alınmıştır. Gayri müslimlerle muamelatın nasıl olması gerektiğine Hz Muhammed (sav) ve Hz Ömer'den (ra) örneklemeler vererek değinilmektedir. Hz Muhammed (sav) döneminde Hayber Yahudileri ve Ben-i Kureyza Yahudilerine uygulanan hükümlere değinilmiştir.

3. Davalı–davacı meselesi; iddia sahibi olan Hristiyanların davalı konumunda olmadıklarını, iddia sahibi olarak iddialarını ispatlamak sorumluluğunda olduklarını usûlî konulardan yola çıkarak açıklar. Bu durumda kiliselerin tadilatını vayahut

[344] El-Makrizî, **Kitabu's-Süluk,** c. I, s. 911-912.

inşasını talep eden Hristiyanların iddia ettikleri gibi Mısır'daki kiliseler İslamın o bölgelerdeki hâkimiyetinden önce mi sonra mı inşa edildiğini ispat etmek durumunda olduklarını söylemektedir. Bu konuda usulî konulardan bahsettikten sonra meseleyi açıklığa kavuşturmak için çeşitli furû konulardan örneklemeler getirmektedir. Nikâh akdi kurulurken ya da talak ile evlilik sonlandırılırken yaşanan ihtilafların çözümü ve bu nikâh akdinin ya da talakın geçerliliği bu bağlamda ele alınmıştır.

4. Şüpheli akitler; İslam hukunda şüpheli akitlerin durumu ifade edilmiştir. Şüphenin akde etkisi ele alınmıştır. Bu konuyu ele alma nedeni ise Mısır'ın sulhen mi zorla mı fethedildiği hususunda oluşan şüpheden kaynaklanmaktadır. Nitekim Mısır'ın sulhen ele geçirilmiş olması durumunda farklı hukukî sonuç doğuracaktır.

5. Alışveriş hukuku: Malın kusurlu oluşu ve hükümlerine değinilmiştir. Ayrıca gasp edilen malla ilgili hükümlere yer verilmiştir. Rehin- merhun meselesine değinilir. Davacı ve davalı tarafın bu örnekler bağlamında tespit edilmesi ve eşyada aslolanın eşyanın kusursuz oluşu ilkesi ele alınır. Bölümün sonunda Müslümanların yönetiminde olan bir beldede yöneticinin izni olmadan kamu malına ait alanda inşa edilen mabetlerin durumu ele alınmıştır.

6. Temlik ve temlikin sonuçları: Müslümanların zor kullanarak fetih yoluyla Mısır topraklarına hâkim olmasıyla Mısır ülkesi, Müslüman hâkimiyet alanı içerisine girmiştir. Bu bağlamda Mısır'ın fethinden önce ve sonra inşa edilen kiliseler ve sinagoglarla ilgili hak ve ödevlerin ne olacağı hususuna değinilmiştir.

7. Akitler ve zimmet akdi; Akdin geçerliliği veya akdin mevkûf oluşu gibi konular ele alınmıştır. Özellikle gayri müslümlerle yapılan akdin zimmet akdi olması üzerinden konu açıklanmıştır. Hz Ömer'in (ra) halifeliği döneminde ehli kitap ile yapılan zimmet akdinin geçerliliğini koruyup korumadığını, yeni bir akdin gerekip gerekmeyeceği tartışılmış, bu konuda görüş beyan eden Şâfi'î âlimlerin görüşleriyle konu detaylandırılmıştır.

8. Ruhsatların ne zaman ortaya çıkacağı hususu ile mutlak-mukayyed ve umum-tahsis meseleleri gibi usul kaideleri ile konular delilendirilmiştir.[345]

Kur'an-ı Kerim'de geçen لَآ إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ "Dinde zorlama yoktur…"[346] ilkesi gereği Müslümanlığı kabul etmeyen gayri müslümlere baskı yapılması yasaklanmış, gerek Hz Muhammed (sav) döneminde gerek Hulefa-i Raşidin döneminde zimmet akdi ile bu hüküm karara bağlanmıştır. Gayri müslimler ile yapılan bu zimmet akdi ile gayri müslümlerin can ve mal güvenliğini sağlamanın yanısıra din ve inancını yaşamak isteyen her gayri müslime inancını yaşayabileceği çeşitli haklar hukuken güvence altına alınmıştır.

Müslüman hukukçuları çeşitli dönemde aldıkları kararlar ile gayri müslimlerin mabetleri hakkında çeşitli kararlar almışlardır. Buna göre Müslümanların bizzat kurduğu şehirlerde gayri Müslimlerin mabet inşa etmesine izin verilmemiştir. Savaş yoluyla ele geçirilen bölgelerde ise fetih öncesi gayri Müslimlerin inşa ettiği mabetlere karışılmamıştır ancak yenilerinin yapılmasına da izin verilmez. Barış yoluyla ele geçirilen bölgelerde ise yeni mabetlerin yapılması ya da eskilerinin korunması ve tadilatı anlaşma hükümlerine bağlı kılınmıştır.[347]

Hanefi mezhebi mensubu hukukçular gayri müslimlerle ilgili hükümlerde daha müsamahakâr davranmışlar. İbnu'r-Rif'a ise mensubu olduğu Şâfi'î mezhebinin çizgisine yakın durarak yaşadığı ülke olan Mısır'daki mabetlerle ilgili olarak fetvasını delillendirirken Hucurat Suresi 6. ayeti[348] ile konuya giriş yapar. Ardından Hz Muhammed'in (sav) konuyla ilgili Hadîs-i Şerîfini naklettikten sonra beş husus üzerinde konuyu açıklamaya çalışır:

---

[345] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 63-98.
[346] Bakara Suresi 256. Ayet
[347] Ahmet Özel, "Gayri Müslim", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1996, c. 13, s. 418-427.
[348] "Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın." Hucurat Suresi 6. Ayet

Birincisi Mısır'daki mabetlerin fetihten önce inşa edildiğine dair gayri müslimlerin iddiaları vardır. İddia sahibi ehli kitab, bu iddiasını delillendirmek zorundadır. Bu zorunluluğu da konuyla ilgili hadise[349] dayandırmaktadır.

İkincisi söz konusu kiliselerin Mısır'ın fethinden önce mi sonra mı inşa edildiğinin tespit edilmesi gerekliliğidir.

Üçüncüsü Mısır ülkesinin barış yoluyla mı Müslümanların hâkimiyetine geçtiği yoksa zorla fethedilerek mi ele geçirildiğinin tespit edilmesi gerektiğidir.

Dördüncüsü atalarıyla zimmet akdi yapılmış olan ehli kitabın torunları için akdin geçerli olup olmayacağı hususunun netleştirilmesi gerektiğidir. Buna göre Hz Ömer (ra) döneminde zimmet akdi imzalanmış olan ehli kitap ile yeni bir akit imzalamanın gerekip gerekmeyeceği tartışılmıştır.

Beşincisi ise zorla fetih hükümleri ile sulhen fetih hükümlerinin ehli kitabın mabetleri hususunda nasıl olması gerektiği hususunu kendinden önce bu konuda görüş beyan etmiş Şâfi'î âlimlerin de görüşlerini naklederek risalesinde genişçe tartışmaya açan İbnu'r-Rif'a, son olarak görüşünü beyan ederek risalesini sonlandırmıştır.[350] Buna göre:

İbnu'r-Rif'a, Mısır'da inşa edilmiş kiliselerin Hz Ömer (ra) döneminden sonra inşa edildiğini, aksini iddia eden ehli kitabın ise bu iddialarını delillendirmek zorunda olduğunu Hadis-i Şeriften ve fürû-i fıkıhtaki birtakım hükümlerden kıyasla ifade eder. Fetihten sonra inşa edilmesi durumunda ise arada sulh olup olmadığına bakılır. Şayet sulh varsa bu mabetlere sulh hükümleri geçerli olur. Hz Ömer (ra) döneminde Mısır'daki ehli kitap ile zimmet akdi imzalanmış olması hususunda ortada şüphe vardır. Bu şüpheden ötürü akdin olmadığına hükmedilir. Ancak arada sulh yok ise ve o belde zor kullanılarak fethedilmişse fetih sonrası yeni mabetlerin yapılamayacağı ve fetihten sonra izinsiz olarak inşa edilen mabetlerin ise

[349] "..İspat edici delil (beyyine) getirmek davacıya, yemin ise iddiayı reddedene düşer." Hadis-i Şerif (Buhârî, "Rehn", 6; Tirmizî, "Aḥkâm", 12)

[350] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 63-98.

yıkılabileceğini söyler. Fetihten önce inşa edilen mabetlere ise dokunulamayacağını açıklar.[351]

2.4. EL-ÎZÂH VE'T-TİBYÂN FÎ MA'RİFETİ'L-MİKYÂL VE'L-MÎZÂN (الايضاح و التبيان في معرفة المكيال و الميزان)

İbnu'r-Rif'a'nın diğer bir eseri de *El-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân* adlı eserdir.[352] Eser, ağırlık ve ölçü birimleriyle ilgilidir.[353] Eserin ona aidiyetinde ihtilaf yoktur. El- Babanî eseri ona nispet ederken eserin adını *El-Îzâh ve't-Tibyân fi'l-Mikyâl ve'l-Mîzân* şeklinde vererek *'Ma'rife'* kelimesini düşürür.[354] İbnu'r-Rif'a bu eserini, muhtesiplik yaptığı ve aynı zamanda Daru'l-'İyar'ı denetlediği dönemde yazmıştır.[355]

Genelde kamu düzenini sağlama, genel ahlâkî ilkeleri koruma ve bu ilkelere uyulmasını garanti etme özelde ise çarşı pazarda gerçekleşen hak ihlallerine müdahil olma ve haksızlık yapan taraf veya taraflara adlî ve idarî yaptırım uygulamak vazifesiyle me'mur[356] bir muhtesibin elinden standartları belirleme, çeşitli ölçü, tartı birimleri üzerine yazılmış bu eser anlamlı bir çalışmanın ürünüdür.

İslam Tarihinde her bir döneme ait tevkî'lerde muhtesibin, alışveriş esnasında kullanılan ağırlık ve ölçü birimlerinin doğru kullanılıp kullanılmadığını tespit etmenin yanında ölçü ve tartı aletleri ile sikkeler için belirlenen standartların tebliğ ve kontrolü, bunlara uymayanların cezalandırılması sorumluluğundan bahsedilmektedir. Piyasada çok çeşitli dinar ve dirhemler tedavül ettiği için

---

[351] İbnu'r-Rif'a, **en-Nefâ'is fî Hedmi'l-Kenâ'is**, s. 63-98.

[352] el-İsnevî, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, s. 50; İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine**, s. 285; es-Suyutî, **Husnu'l-Muhadara**, s.320; ez-Ziriklî, **el-İ'lam**, s. 222; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166; Nemoy, **Arabic Manuscripts**, s 110-111,173; Suter, **Die Mathematiker**, s. 158.

[353] Suter, **Die Mathematiker**, s. 158.

[354] el-Babanî, **İżâĥu'l-meknûn**, s. 158.

[355] Kallek, "İbnu'r-Rif'a", s. 185.

[356] Ziya Kazıcı, "Hisbe", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 143-145; A. S. Bazmee Ansari, "Hisbe", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998, c. 18, s. 143; Kallek, "Hisbe", s. 133-143.

sarrafların takas işlemlerinin denetimi ve gerektiğinde müdahale edilmesi de muhtesibin görev alanlarındandır. [357]

İbnu'r-Rif'a hisbe görevini yürüttüğü sırada piyasadaki ölçü ve tartı aletlerinin kontrolü ile ilgilenen kurum olan Daru'l-İyar'ı denetliyordu.[358] Daru'l-'İyar'ın görevleri arasında, ölçü ve tartıda kullanılan birimlerin belli bir standartını belirlemek ile paranın değerini tespit etmek, ülkeler arası ticari faaliyetlerde farklı ülkelerde kullanılan ölçü ve tartı birimlerinin, para birimlerinin mevcut ülkedeki değerini belirlemek de vardır.[359]

Ölçü-tartının bir yandan ticarî işlemlerin esasını oluşturması, öte yandan piyasalardaki alet ve birimler arasındaki çeşitli farkların dengelenmesı suretiyle arz-talep dengesini oluşturmak, muhtesibin görev alanına girmesi hasebiyle zaman zaman bu alanlar muhtesibin kimliğiyle özdeşleştirilmiştir. Bundan dolayı standart aletlerin üretildiği, piyasada kullanılan ölçü birimlerinin ayarının kontrol edildiği Dârü'l-'İyâr'ın denetimi de muhtesibe bırakılmıştır. Satıcıların belli aralıklarla Dârü'l-'İyâr'a giderek aletlerini kontrol ettirip sağlam olanları mühürletmelerini temin etmek de muhtesibe düşen vazifelerdendir.[360]

Daru'l-'İyar'ın İslam tarihindeki yerini belirlemek, içinde bulunduğumuz yüzyılda Daru'l-'İyar'ın çalışmasını üstlenen kurumları bilmek, İbnu'r-Rif'a'nın üstlendiği görevi ve yazdığı eserin yerini anlamak açısından önemlidir. İslam tarihine Hz Ömer döneminde girmiş bir kavram olan 'divan', artan fetihlerle beraber elde edilen fey ganimetlerini paylaştırmak için muhariplerin tespit edilmesi ve kayıt altına alınmasının yanı sıra hazineyi düzene koymak için oluşturulur. Divan kurumu Emeviler, Abbasiler, Fatımiler, Endülüs Emevileri, Eyyubiler, Memlûkler, Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar devlet işlerini yürütmede aktif olarak kullanılır. Devlet İşlerinin daha sistematik bir şekilde yürümesi için belli dönemlerde divanlar, Divanu'l-Hazn, Divanu'l-Ceyş, Divanu'n-Nakd ve'l-iyâr gibi bölümlere ayrılarak görev alanları daha da genişletilerek faaliyet gösterir. Hazineden

[357] Kallek, "İbnu'r-Rif'a", s. 185.
[358] Kallek, "İbnu'r-Rif'a", s. 185.
[359] İbnu'r-Rif'a, **Kitabu'l-İzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan**, s. 62-95; Ziya Kazıcı, "Hisbe", s. 143-145.
[360] Cengiz Kallek, "Hisbe", s. 133-143;

sorumlu divan olan ‘Dîvânu’l-hazn’ın yetkileri zamanla genişletilerek darphaneden de sorumlu kılınır. Ayrıca İslam tarihinde darphâne için ‘Dîvânü’n-nakd ve’l-iyâr’ ve ‘dâri’d-darb’ olarak adlandırılan özel bir divandan bahsedilir.[361] Daru’l-‘İyar’ın da bu divana bağlı olması muhtemeldir.

İbnu’r-Rif‘a eserini kaleme alırken Şâfi‘î mezhebi fıkıh birikiminden istifade etmenin yanısıra bu alanda çalışmış diğer mezhep mensubu âlimlerden de istifade eder.[362]

İbnu’r-Rif‘a’nın yazmış olduğu, alanında yazılmış otorite eserlerden olan[363] “*El-Îzâh ve’t-Tibyân fî Ma’rifeti’l-Mikyâl ve’l-Mîzân*” adlı eserini M. Ahmed İsmail el-Haruf tahkik etmiştir. Ülkemizde yalnızca online olarak ulaşabildiğimiz bu çalışma Arap dünyasında kitap olarak basılmıştır. İbnu’r-Rif‘a’nın orijinal eseri sekiz sayfadan oluşan bir risale niteliğindedir. Sayfalar yirmi yedi satırdan oluşmaktadır. M. Ahmed İsmail el-Haruf’a ait bu eserin tahkik çalışması ise yüz üç sayfadan oluşmaktadır. [364] Bu tahkik çalışması İbnu’r-Rif’a’nın eserini tozlu kütüphane raflarından alınıp tanınmasını sağlamıştır.

2.4.1. Eserin Önemi ve Muhtevası

”وَيَا قَوْمِ أَوْفُواْ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلاَ تَبْخَسُواْ النَّاسَ أَشْيَاءهُمْ وَلاَ تَعْثَوْاْ فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların hakları olan şeyleri eksiltmeyin. Ve yeryüzünde bozguncular olarak karışıklık çıkarmayın.” (Hud Suresi 85. Ayet)

”وَالسَّمَاء رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ“

“Semayı da yükseltti. Ve mizanı koydu. Sakın mizanda taşkınlık etmeyin Ölçmeyi adaletle yapın. Ve mizanda eksiklik yapmayın.” (Rahman Suresi 7.-9. Ayetler)

---

[361] Abdülazîz ed-Dûrî, “Divan”, **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 9, s. 377-381.
[362] Kallek, “İbnu’r-Rif’a”, s. 185.
[363] Cengiz Kallek, “sâ’” **, DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2008, c. 35, s. 317-319.
[364] İbnu’r-Rif‘a, **Kitabu’l-Îzâh ve’t-Tibyân fî Ma’rifeti’l-Mikyâl ve’l-Mîzan**, s. 40-103.

Kitabının yazılma dayanağı olarak bu ayetlerle konuya giriş yapan İbnu'r-Rif'a'nın kitabı isimlendirirken yine bu ayetlerde geçen kavramları kullandığını görmekteyiz. Delillendirmeye çok önem veren İbnu'r-Rif'a, kitabını çok özlü bir şekilde ele alır. Misli mallardan hacim ölçü birimiyle ölçülerek işlem görenlere "keylî" ; misli mallardan tartılarak muameleye tabi tutulanlara "veznî" denmesinden hareketle bu iki kelime eserin önemli iki kavramı olarak geçer.[365]

Eser, İslam tarihinde Hz Muhammed (sav) döneminden şimdiye değin kullanılan ölçü birimleri ve uzunluk, ağırlık, hacim, alan ölçü birimlerini ele almaktadır. Müslümanlar için önemli bir yeri olan ölçü birimlerinin alış-verişlerdeki karşılığını yanı sıra dinî vecibelerini ve ibadetlerini yerine getirirken bilinmesi zorunlu hususlardandır. İslam fıkıh kitaplarında hem ibadat hem muamelat bölümlerinde ele alınan bu ölçü birimleri özelde zekât, sadaka, fitre miktarı, namazın kasrı veya cem edilmesi, oruçlunun ruhsatları, kefaretler, namaz için vaktin girmesi gibi konularda özellikle bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca farklı ülkelerde kullanılan ölçü birimlerinde birlik sağlanması yine bu ölçü birimlerinde mutabakat sağlanması ile olur. Devletlerarası iktisadî muameleler yine ölçü birimlerinde sağlanan mutabakat ile mümkündür.

Mikyal adlı eserinde İbnu'r-Rif'a genel olarak şu ölçü birimleri hakkında bilgi vermektedir: Vezin, zira', haracu's-sevad, cerîb, müd, kulleteyn, miskal, dirhem, rıtıl, dinar, sa', gram, Mısır irdebi, el-menn, hardal, kadeh, vîbe, habbe, keyl, batman, ukiyye, hardal, kantar, kıst, rıtl, danek, berîd, fersah, kulleteyn, tabriyye, bağliyye, fidde, zeheb gibi ölçü birimleri ve bu ölçü birimlerinin her bir şehir veya ülkedeki karşılığını da ele alarak eserini yazmıştır.[366]

2.4.2. Eserin Kaynakları

İbnu'r-Rif'a'nın bu eserinde yararlandığı eserlere ilaveten adından bahsettiği yahut görüşünü naklettiği müellifler şunlardır: İmam Şâfi'î ve *el-Umm* adlı eseri, Bendenîcî, Maverdî ve Havi'l-Kebir adlı eseri, İmam Nevevîve görüşleri, er-Rûyanî,

---

[365] Cengiz Kallek, "Ölçü", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 34, s. 28-31.
[366] İbnu'r-Rif'a, **Kitabu'l-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan**, s. 44-81.

Bahr sahibi, İbn Süreyc, Muhtesip İmam Şihabuddin, Fakih Abdülhak b. İsmail b. Atiyye, Sahibu't-Tehzib, Kitabu'l-İkrar, Haccac, Ebû Yusuf, 'İmaduddin es-Sükkerî, Ebû Hanife, İmam Malik, Ebû İshak eş-Şirazî ve el-Mühezzeb adlı eseri, Muhibuddin et-Taberî ve Buhari, Müslim ve Ebu Davuttan nakiller yapmıştır.[367]

2.5. BEZLÜ'N-NESAÎHİ'Ş-ŞER'İYYE FÎMÂ 'ALE'S-SULTÂN VE VÜLÂTİ'L-ÜMÛR VE SÂÎRİ'R-RA'İYYE (بذل النصائح الشرعية فيما على السلطان و ولاة الامور و ساير الراعية)

İbnu'r-Rif'a'ya Brockelmann ve Ziriklî tarafından nispet edilen [368] eser "*Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân ve Vülâti'l-Ümûr ve Sâîri'r-Ra'iyye*" adlı eserdir. İbnu'r-Rif'a'nın bu eseri matbû değildir. Almanya'da Gotha Kütüphanesi'nde ve Paris Ulusal Kütüphanesi'nde yazma eser şeklinde bulunmaktadır. Biz bu esere Almanya Gotha Kütüphane kayıtlarından ulaştık. Almanya Gotha Kütüphanesi'nde 1219 numarada kayıtlı bulunan eser, hicrî 19 Muharrem 1057, miladî 24.02.1647'de kütüphaneye vakfedilmiştir. [369]

Siyasetnâme tarzı bir eser olan "*Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye*", hem kadılık hem muhtesiplik hem kadı vekilliği hem emanetu'l- hukm idareciliği yapmış olan fâkih ve âlim İbnu'r-Rif'a'nın kaleminden yazılmış olması anlamlıdır. Çeşitli mesleklerde idarecilik yapmış olan İbnu'r-Rif'a'nın devlet büyüklerine ve emir sahiplerine, vazifelerini icra ederken, sorumluluklarını bilmelerini ve bu bağlamda dikkat edilmesi gereken hususları, nasihatlerini ve önerilerini de esere eklemiştir.[370]

---

[367] İbnu'r-Rif'a, **Kitabu'l-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan**, s. 44-81.
[368] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166; ez-Ziriklî, **el-İ'lam**, s. 222.
[369] İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye**, (Gotha,Landes-bibliothek,nr.1219),(https://archive.thulb.uni jena.de/ufb/rsc/viewer/ufb_derivate_00004289/Ms-orient-A-01219_217.tif?x=-1932.4627735731442&y=1740.7932792125503&scale=0.16595939419235586&rotation=0&layout=singlePageLayout), (11.11.2018. 17:13).
[370] İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**, vr. (7)-2r.

2.5.1. Eserin Muhtevası

Eser bir mukaddime, beş bölüm ve bir hatimeden oluşmaktadır[371] Mukaddime bölümünde İbnu'r-Rif'a, eserin temeli olarak bazaldığı Hadis-i Şerîfi ele almaktadır. Buna göre Rasulallah (sav) sahabeye hitaben üç kere: "Din nasihattir", der. Bunun üzerine sahabeler: 'Kime ya Rasulallah?' diye sorunca, Rasulallah (sav): "Allah'a, Rasulüne, Müslümanların yöneticilerine ve tüm Müslümanlara" der. Müellif, eseri bu hadisi şeriften yola çıkarak adlandırır ve delillendirir.[372]

Birinci bölümde sultanların ve devlet erkânının derecelerini ve vazifelerini bildirme, görevlerinin gerekliliklerine göre hareket etmeden bahseder.

İkinci bölümde kadılar, âlimler ve derecelerinden; rütbelerinin farklılığından bahseder.

Üçüncü bölümde hisbenin mahiyeti, hakikati, muhtesibe düşen vazifeler ve sorumluluklar, muhtesiple benzer görev paylaşanların özellikle de hâkimlerin sorumluluklarına değinir.

Dördüncü bölümde meslek grupları ve sanatkârlar ile tüccar ve benzeri meslek gruplarının rütbelerinin farklılığına değinir.

Beşinci bölümde ise hisbenin, emri bil maruf nehyi anil münker olması gerçeğinden hareketle, daha önce adı geçen tüm sanat ve meslek gruplarının her birinde hisbeye düşen sorumluluklardan bahseder. Ayrıca sorumlu olduğu kişilerden vaki olan aldatma ve dolandırma örneklerini ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Hatime (sonuç) bölümünde ise önceki bölümlerde ele alınmayan mevzular, münferit konular ele alınarak dua ve sonuç cümleleriyle sonlandırır.[373]

---

[371] İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**, vr. (7)-2r.
[372] İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**, vr. (6)-1v.

[373] İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**, vr. (7)-2r.

"*Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye fî mâ 'ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye*" adlı eserin matbû olmadığını ifade etmiştik. Eserin bulunduğu yazma eser kütüphaneleri şunlardır:

1.Gotha Kütüphanesi, Almanya/Thürengen (1219'da kayıtlıdır.[374])

2. Paris Ulusal Kütüphanesi, Fransa/Paris (1219 numaralı yazma eserin Gotha kütüphanesinden alınma kopyasıdır. 2451 numarada kayıtlıdır.[375])

Yazma eserleri bünyesinde toplayan "Hizanetu't-Turas/ fihrisû Mahtûtat" adlı Melik Faysal Merkez Yayınları'nda yayınlanan ve 'Şamile' kitap programında ulaşılabilen eserde "Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye" adlı eser için adı geçen iki yazma eser kütüphanesinden bahsedilir. Salim b. Tu'me b. Matar eş-Şemrî'nin eseri El-Makdisî'ye nispet ederek yaptığı tahkik çalışmasında eserin yazmasının Berlin'de bulunan yazma eser kütüphanesinde bulunduğunu ifade eder.

Gotha Kütüphanesi'nde kayıtlı olan eserin son sayfasında eseri yazan müellif ile yazarının ayrı kişiler olduğu anlaşılır. Buna göre eseri yazdığı yıl olarakta 750 yılının başları Muharrem ayının ondokuzu geçer. Eserin yazıldığı dönemde matbaanın olmadığı göz önünde bulundurulursa eser yazma mesleğinin yaygınlığı anlaşılır. Yahut eser yazıcısı müellifin öğrencisi olur. Dolayısıyla çoğu yazma eserde gördüğümüz üzere eserin asıl müellifi ile eseri bize ulaştıran yazarın adı farklı olur. Ve eseri yazan nasih eserin sonunda '…bu nüshayı müellifin el yazısından çoğalttığını' ifade eder.[376]

Salim b. Tu'me b. Matar eş-Şemrî, Berlin'deki kütüphaneden alınan '*el-Bezl*' adlı yazma eserin kopyasının elif (ا) nüshasının son sayfasında yazarın bu eseri 880 yılının başlarında muharrem ayının 12. gününde tamamladığı şeklinde bir bilgiden bahseder. Bu yönüyle iki nüsha farklılaşır.

---

374 https://archive.thulb.uni-jena.de/ufb/rsc/viewer/ufb_derivate_00004289/Ms-orient-A-01219_006.tif, (03.01.2019,13:55); Komisyon, **Hizanetu't-Turas/ fihrisû Mahtûtat**, Melik Faysal Merkez Yayınları, c. II, s. 359, (Şamile Programı, versiyon 3.61).

375 Komisyon, **Hizanetu't-Turas**, s. 359.

376 İbnu'r-Rif'a, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**, vr. (219)-108 r.

İbnu'r-Rif'a'ya nispet edilen bu eseri, Ebu Hamid Muhammed el-Makdisî'ye nispet ederek tahkikini yapan Salim b. Tu'me b. Matar eş-Şemrî, eseri tahkik edip yüksek lisans tezi olarak İmam Muhammed b. Suud el-İslamî Üniversitesi'ne sunmuştur. Hazırladığı bu çalışma aynı zamanda Şamile programında yer almaktadır.[377]

Bu tahkik çalışmasını baştan sona incelediğimizde çalışmanın hangi kütüphanelerde bulunduğundan bahsederken üç kütüphane adı verir. Bu verdiği kütüphane adlarından biri de Almanya Berlin'de bulunan kütüphanedir. Ancak Almanya/Thrüngen Eyaleti'ndeki Gotha kütüphanesinde yer alan yazma eserin bir sayfasının aslı da çalışmasında ele alır. Ancak istifade ettiği bu yazma eserin üzerinde müellif adı olarak İbnu'r-Rif'a geçtiğinden bahsederek bu müellif adında bir yanlışlık olduğunu ifade eder.[378] Şunu belirtmek gerekir ki bu yazma eserin İbnu'r-Rif'a'ya aidiyetini söyleyen Brockelmann, aynı eserinde Muhibuddin el-Makdisî'ye ait olan "*Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân ve Vülâti'l-Ümûr ve Sâîri'r-Ra'iyye"* adlı bir eserden de bahsetmektedir. Ancak eserin altında eserin taklid ürünü olduğu notunu düşmüştür. Bu notu ile Brockelmann eserin İbnu'r-Rif'a'ya aidiyetini pekiştirmiştir.[379]

Salim b. Tu'me, Makdisî'ye nispetle tahkikini yaptığı eser olan "*Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye*"nin altı ayrı yazma eser kütüphanesinde bulunduğunu ifade etmektedir. Bahsettiği kütüphaneler şunlardır:[380]

1. Merkezu'l-Mahtûtat ve't-Tûras ve'l-Vesaik bi'l-Kuveyt. Almanya'da Berlin Ulusal Kütüphanesi 5618 numaralı yazma eserden çekilmiş fotoğraf şeklinde bulunmaktadır. Yazma eserin kopyasıdır. Merkezu'l-Mahtûtat ve't-Tûras ve'l-Vesaik bi'l-Kuveyt'te 12114/1 numarada kayıtlıdır.

---

[377] Salim b. Tu'me b. Matar eş-Şemrî, "**Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye li'l-Makdisî Adlı Eserinin Tahkiki**", (Yüksek Lisans Tezi, "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", İmam Muhammed b. Suud el-İslamî Üniversitesi, Riyad 1416/1996), s. 74.

[378] eş-Şemrî, "**Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**", s. 82-83.

[379] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165-166.

[380] eş-Şemrî, "**Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**", s. 73-75.

2. Merkezu Melik Faysal, Riyad (Almanya'da Paris Ulusal Kütüphanesi 544 numaralı yazma eserden çekilmiş fotoğraf şeklinde bulunmaktadır. Yazma eserin kopyasıdır. Merkezu Melik Faysal'da 2451 numarada kayıtlıdır.)

3. Camiatu Ummu'l-Kura, Mekke (Türkiye'de İstanbul Fatih Kütüphanesi 3464 numaralı yazma eserden çekilmiş fotoğraf şeklinde bulunmaktadır. Yazma eserin kopyasıdır.)

4. Gotha Kütüphanesi, Almanya/Thürengen (nr. 1219'da kayıtlıdır.)

5. Merkezu Melik Faysal, Riyad (6369 numarada kayıtlıdır.) Bu yazma eser eksiktir. Sadece 34 sayfası mevcuttur.

6. İstanbul-Fatih Kütüphanesi (nr. 3464)

Salim b. Tu'me'nin yazdığı tahkik çalışmasında ifade ettiği üzere eseri kendisine nispet ettiği âlim olan el-Makdisî'nin asıl adı Muhibuddin Ebi Hamid Muhammed b. Ahmed el-Makdisî eş-Şafiî'dir. Elimizde bulunan ve ulaşabildiğimiz tüm kaynaklardan araştırdığımız kadarıyla birebir bu isme karşılık gelen bir âlime rastlamadık. Tû'me, bu âlim hakkında detaylı bilgi vermemiştir.[381]

Salim b. Tu'me müellif el-Makdisî'nin hicrî 807 yılında doğduğunu ve Burcî Memlûkler döneminde yaşadığını söyler. Brockelman ise doğum yılını hicrî 868 miladî 1463 şeklinde vermektedir. Her iki bilgiden hareketle diyebiliriz ki Muhibuddin el-Makdisî İbnu'r-Rif'a'dan sonra yaşamıştır. el-Makdisî'nin selefi olan İbnu'r-Rif'a'nın eserinin bir nüshasını yazmış olabileceği muhtemeldir.

2.5.2. Eserin Kaynakları

Genel olarak İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini okuyan okuyucu onun eserlerinde yararlandığı âlimlerin başında İmam Şâfi'î ve *el-Umm* adlı eseri olduğunu görecektir. Şafiî mezhebine mensup olan İbnu'r-Rif'a'nın Şâfi'î mezhep literatüründe öne çıkmış âlimler ve eserlerinden istifade etmenin yanı sıra adını pek duymadığımız Şâfi'î âlimlerinde görüşlerini naklettiğini ve eserlerinden bahsettiğini görmekteyiz.

[381] Komisyon, "Makdisî", **İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1984, c.12, s. 202.

Lugat alanında Cevherî'nin '*es-Sehhah'* adlı eserinden, tefsir alanında Kurtubî'nin '*Cami'ul-Ahkami'l-Kur'an*' adlı eserinden, hadis alanında Kütübü's-Sitte, *Muvatta*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* adlı eseri ile Beyhakî'nin "*es-Sünenü'l-Kübra*" adlı eserinden ve Nevevî'nin *Şerhu Sahihî Müslim* adlı eserinden, şer'i siyaset alanında Maverdî'nin *Ahkamu's-Sultaniyye* adlı eserinden yararlandığını görmekteyiz. Bu âlimler dışında görüşlerine yer verdiği âlimler de vardır.[382]

2.6. ER-RÜTBE Fİ'L-HİSBE (الرتب فى الحسبة)

Kadılık vazifesinden istifa ettikten sonra muhtesiplik[383] vazifesine geçen ve ömrünün sonuna değin bu meslekten ayrılmayan İbnu'r-Rif'a bu vazifesini yerine getirirken mesleğiyle ilgili olarak "*Er-Rütbe Fi'l-Hisbe*"[384] adlı eserini kaleme alır. Ve bu eserini kaleme alırken mesleğin hakkını vermek kaygısını taşıdığını yine eserini okurken görmek mümkündür. Müslüman toplumun bu mesleğe vermesi gereken önemden tutun, bu mesleği icra edenlerin hangi vasıflara haiz olması gerektiği ve görev alanıyla ilgili bilmeleri gerekenler ve muhtesiplere yapılan nasihatlere kadar geniş bir yelpazede ele alınan eser bu alanda verilmiş nadide eserlerdendir. Öncelikle günümüzde hisbe teşkilatı olmaması hasebiyle bu mesleğin neyi icra ettiğini ve günümüzdeki karşılığından bahsetmek istiyoruz.

Hisbe teşkilatı, Müslüman toplumlarda kamu düzenini koruma ve 'emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i 'ani'l-münker' prensibini yerine getirmek için oluşturulmuş bir birimdir. Günümüzde direk karşılığı olmayan bu teşkilatın vazifeleri adliye, zabıta, karakol, jandarma, belediye gibi günümüz birçok kurum arasında paylaşılmıştır. Nitekim Kâtip Çelebi medeniyetin temel unsurlarından biri kabul ettiği hisbe faaliyetini en zor işlerden, buna dair bilgininde en hassas ilimlerden olduğunu söyler. İbnu'r-Rif'a'nın yaşadığı Memlûkler döneminde idarî makam itibariyle başkent muhtesibi, halifeden sonra önceleri üçüncü sırada; daha sonraları ise beşinci sırada yer almıştır. [385]

---

[382] eş-Şemrî, "**Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye**", s. 72.
[383] el-Yafî, **Mir'atu'l-Cinan,** s. 249; Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, s. 165.
[384] el-Babanî, **Îżâĥu'l-meknûn**, s. 549.
[385] Kallek, "Hisbe", s. 138.

Hisbe üzerine yazılmış üç ayrı el yazmasının benzerliklerine binaen Ahmed Samih el-Halidi,[386] İbnu'r-Rif'a'ya nispet edilen bu eserin, Maverdî'den intihalde bulunulduğunu iddia eder.[387] Ancak Muhyi Hilal es-Serhan ise bu üç yazma eseri incelediğini söyler.[388] Hisbe üzerine Muhyi Halil es-Serhan, yazdığı makalede genel olarak Hisbe teşkilatı ve vazifesinin yanısıra hisbe üzerine yazılmış üç yazma eseri karşılaştırır. Bu eserlerden ilkini Maverdî'ye nispet ederken diğer ikisi eseri İbnu'r-Rif'a'ya nispet eder.[389]

Muhyi Hilal es-Serhan'ın incelediği bu üç yazma eserden kısaca bahsetmek gerekirse:

1. Bu üç yazma eserden İstanbul Fatih Cami Kütüphanesinde yer alan 'Fatih 3495' numarada kayıtlı olan kütüphane kataloglarında adı "er-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe" şeklinde geçen yazma eser, 138 sayfadan oluşur. Eserin kalınlığı 217 * 157 mmdir. Satır sayısı onbeştir. Kütüphaneye eseri "*er-Rütbe fî Talebi'l- Hisbe*" adıyla bağışlayan Fuad Seyid'tir. Nesih hattı üzere yazılı olan eserin bab başlıkları kırmızıyla yazılmıştır. Eserin üzerinde Sultan Mahmud'a ait Kûfî yazılı Farsça elyazılı bir damga bulunur. Ve Eser 968 tarihinde yazılmıştır.[390]

Eserin "*Kitabu'l-Ahkâm fi'l-Hisbeti'ş-Şerife*" adlı diğer bir nüshası Kudüs Halidiyye Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin müellifi İmam Ebi Hasan Ali b. Muhammed Maverdî diye geçer. Brockelmann da '*Kitabul Hisbe ve'n-Nisbe*' adlı Maverdiye ait bir eserden bahsetmektedir.[391]

2. Hisbeyle alakalı yazılmış ikinci benzer yazma eser İstanbul Laleli Kütüphanesi'de 1607 numarada kayıtlıdır. Kütüphane Kataloğunda bu eserin adı "*el-Kitabu'r-Rütbe fi'l-Hisbe li İbnu'r-Rif'a*" diye geçmektedir. Bu el yazması 130

[386] https://www.theguardian.com/profile/ahmadsamihkhalidi (28.10.2018. 16:18)
[387] Kallek, "İbnu'r-Rif'a", s. 184.
[388] Muhyi Hilal es-Serhan, "Selâse Mahtûtat fi'l-Hisbe", **Mecelletü'l-Mevrîd**, Bağdat 1972, c. 1,3,4, ss. 297-304.
[389] İbnu'r-Rif'a, **er-Rütbe fî Talebi'l- Hisbe**, Fatih Cami Kütüphanesinde Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, nr. 3495, vr. 138; İbnu'r-Rif'a, **el-Kitabu'r-Rütbe fi'l-Hisbe li İbnu'r-Rif'a**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, nr. 1607, vr. 130; İbnu'r-Rif'a, **er Rütbe fi'l Hisbe**, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1443, vr. 320.
[390] İbnu'r-Rif'a, **er-Rütbe fî Talebi'l- Hisbe**, vr.138.
[391] Brockelmann, **Geschıchte Der Arabischen**, s. 165-166.

sayfadır. Sayfaları 23 satırdan oluşmaktadır. 987 tarihli olan bu yazma eser nesih hattına yakın bir el yazmasıdır.[392]

3. Üçüncü el yazması ise İstanbul Beyazıt Meydanındaki Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde 1443 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu yazma eser Kütüphane kataloglarında '*er Rütbe fi'l Hisbe*' adıyla geçmektedir. Müellifi İbnu'r-Rif'a diye geçer. Bu eserin ismiyle içeriğinin muvaffakiyeti hakkında eserin A2 sayfasında müellife ait şu ibare yer alır: Kitabı "*er-Rütbe fi'l Hisbe*" diye adlandırdım…" Bu nüsha 332 varaktan oluşmaktadır. Eser h. 1006 tarihlidir. Nesih hattına yakın bir el yazısıyla yazılmıştır. 27 satırdan oluşmaktadır ve üzerinde yapılmış bazı talikler vardır. Eser 83 babtan oluşmaktadır.[393]

Ahmed Samih Khalidî İbnu'r-Rif'a'ya ve İbnu'-Uhuvve'ye nispet edilen eserlerin Maverdî'ye ait olduğunu iddia eder. Her üç eseri de inceleyen Muhyi Hilal Serhan bu iddianın doğru olamayacağını söyler:

Bu yazma eserlerden Fatih 3495 numarada (67 babtan oluşur) kayıtlı eser ile Laleli 1607 numarada (70 babtan oluşur) kayıtlı olan yazma eserlerin sayfa numaraları ile bab başlıkları birbirine yakın olmanın yanı sıra içeriğinin de aynı olduğunu söyler. Ancak bu iki eserin de Maverdî'ye aidiyetini idiaa etmenin imkânsız olduğunu söyler. Nitekim kitapta Maverdî'den en az iki asır sonra yaşamış kişilere atıflar vardır. Bu da eserin Maverdî'ye ait olduğu görüşüne ters düşer. Ayrıca Maverdî "*Ahkamu's-Sultaniyye*" adlı eserinde Hisbeyle ilgili bir bölüme yer verir. Hisbeyle alakalı olan bu bölüm Ahmed Paşa 75 numarada kayıtlıdır. Bu bölüm küçük bir risale şeklindedir. Maverdî konuyu 20 babta inceler. Bab başlıkları, içerik ve konuyu ele alış tarzı tamamen farklıdır. İlk bab Hilafet konusuyla başlar. Diğer iki yazma eserde ise birinci bab hisbe ve muhtesib ile ilgilidir.

Her üç yazma eseri karşılaştırarak gerçek müellifin kim olduğu üzerinde duracak olursak, bu yazma eserlerden Fatih 3495 numarada (67 babtan) kayıtlı eser ile Laleli 1607 numarada (70 babtan) kayıtlı yazma eserlerin sayfa numaraları ile bab

[392] İbnu'r-Rif'a, **el-Kitabu'r-Rütbe fi'l-Hisbe li İbnu'r-Rif'a**, vr.130.
[393] İbnu'r-Rif'a, **er Rütbe fi'l Hisbe**, vr.320.

başlıkları birbirine benzemektedir. Bu da her iki eserin aynı eser olduğu kanısını arttırmaktadır. Ancak 'Veliyüddin 1443 numarada kayıtlı yazma eser iç ve dış kapakla beraber 332 sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca içerikteki bab sayısı da seksen üç' tür. Bu eser kesinlikle diğer iki yazma eserden daha hacimlidir. Sonuç olarak hacimli olan bu eserin İbnu'r-Rif'a'ya ait olduğunu, çağdaşı olan ve kendisinden sonra vefat eden İbnu Uhuvve'nin bu eseri ya ihtisar ettiğini ya da İbnu'r-Rif'a'nın eserinden faydalanıp kendi eserini yazmış olabileceği görüşü ağır basmaktadır.

Bahsi geçen her üç yazma eseri şahsen inceledik ve nihayetinde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Veliyüddin 1443 numaradaki yazma eserin İbnu'r-Rif'a'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser İbnu'r-Rif'a'ya sadece el-Babanî tarafından nispet edilmiştir. İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini ele alan diğer kaynakların neden bu eserden bahsetmediklerini bilmiyoruz.[394]

İbnu'r-Rif'a'nın '*er-Rütbe fi'l-Hisbe*' adlı eseri üzerine Riyad İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye Üniversitesi'nde 2001 yılında yapılmış bir yükseklisans çalışması olduğu bilgisine ulaştık. Ancak çalışmanın metnine ulaşamadık.[395]

2.7. RİSALETU'L-KENAİS VE'L-BİYE' (رسالة الكنائس و البيع)

İbnu'r-Rif'a'nın bir diğer eseri ise "*Risaletu'l-Kenais Ve'l-Biye*'"dir. İbnu'r-Rif'a'ya bu eseri nispet eden sadece Arap dünyasında Haci Halife diye meşhur olmuş Kâtip Çelebi'dir.[396]

Kiliselerle ilgili olarak İbnu'r-Rif'a'ya nisbet edilen iki eser vardır: "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" ve '*Risaletu'l-Kenais ve'l-Biye'*' adlı eserlerdir. Bu iki eserin aynı eser olduğunu iddia edenler de olmuştur.[397]

---

[394] el-Babanî, **İzâĥu'l-meknûn**, c. I, s. 549.

[395] 'Aseylan Abdullah b. Abdurrahim, "**Tahkîku'r-Rütbe fi'l-Hisbe li İbni'r-Rif'a**", (Yükseklisans Tezi, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Riyad 1421/2001, httpthesis.mandumah.comRecord133346 (08.02.2018. 22:41).

[396] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, c. I. s. 886-887.

[397] Muhammed b. Nasır b. Salih el-Hevsel el-Halife, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kısmi Salis mine'l- Babi'l- Sanî el- Ahkamu'l-Hisabiyye min Kitabi'l-**

Kâtip Çelebî "*Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun*" adlı eserinde gayri müslimlerle ilgili muamelat konularını içeren ve nihayetinde önemli bir fetvaya konu olan her iki eserden de bahsetmektedir. Buna göre "*Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun*" adlı kitabının 1. cildinde "*el-Kenais vel Biye*'" adlı eserini İbnu'r-Rif'a'ya nispet ederek verir. Ve eseri 700 yılında yazdığını ifade eder.[398]

Kâtip Çelebi kitabının 2. cildinde "*En-Nefâis Fî Hedmi'l-Kenâis*" i ise yine İbnu'r-Rif'a'ya nispet eder ve eserini 707 yılının Ramazan ayında yazdığını, muhtasar niteliğinde olduğunu söyler. Buna göre ilk yazılanın '*Risaletu'l-Kenais ve'l-Biye'* olması dikkati nazara alarak diyebiliriz ki ilki daha kapsamlı yazılmış bir eserdir. İkincisi ise (muhtasırun 'allekehû) ondan özetle bahsetmiş bir risale niteliğindedir.[399]

Kâtip Çelebi, kilise ve havralarla ilgili fıkhi hükmü içeren '*Risaletu'l-Kenais ve'l-Biye'* adlı eserin, güzel bir eser olduğunu ifade eder. Eserin "Evveluha Elhamduli'l-lahi'l-Aliyyi'l-Kebiri'l-Latifi'l-Habir…" diye güzel bir girişle başladığını söyler. Eser tanıtımı yapan müellifler, bu usulle hareket ederler. Eser adı, müellif adı vermenin yanısıra ilk cümlesi biliniyorsa o da ilave edilerek tanıtım yapılır. Bu ilk cümleyi ifade ediş, eserin diğer eserlerden ayırdını göstermesi bakımından önemlidir. Yine Kâtip Çelebi eserin 700 yılının Şaban ayında yazıldığını ifade eder.[400]

Bu eserle ilgili ne matbû ne de mahtût olarak elimizde bir belge bulunmamaktadır.

2.8. HADÎKATÜ'L-EFRAH Lİ İZALETİ'L-ETRAH (حديقة الافراح لازالة الاتراح)

İbnu'r-Rif'a'nın bu isimde bir eserine hiçbir kaynakta rastlamadık. Onun hayatını ele alan ne biyografik eserler ne de diğer tarih kitaplarında böyle bir bilgiye ulaşmadık. Hatta İbnu'r-Rif'a'nın eserlerini tahkik eden çalışmalarda da böyle bir

---

Vesaya ila Nihayeti Kitabi'l-Vesaya" (Yüksek Lisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere, Medine 2013/1434).

[398] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, c. I. s. 886-887.

[399] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, c. II. s. 1966.

[400] Kâtip Çelebî, **Keşfü'z-Zünûn**, c. I. s. 886-887.

bilgiye yer verilmemiştir. Diyarbakır Yazma Eser Kütüphanesinde İbnu'r-Rif'a'ya ait bir kayıt bulabilir miyiz maksadıyla yaptığımız tarama sonucu İbnu'r-Rif'a'ya nispet edilen bu isimde bir esere ulaştık.

"*Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah*" adlı eser Türkiye Yazma Eserler Müdürlüğüne bağlı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nin Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonunda üç cilt şeklinde görünmektedir. Eser detay bilgilerinde matbû olduğu yazan bu eserin dili Arapçadır. Bir nüshası 05365 numarada kayıtlı olan (bibliyografik kayıt no: 259337) diğeri 05094 numarada kayıtlı olan (bibliyografik kayıt no: 259032) eserden iki tane bulunmaktadır. İki yazma eser arasındaki fark ise kullanılan kâğıt malzemenin rengidir. Eser 265 sayfadan oluşmaktadır. Eserin istinsah yeri ve tarihi olarak "BULAK 1282" geçmektedir. Eser tarihî bilgiler içermektedir. [401]

Eser altı bölümden oluşmaktadır. Okuyabildiğimiz kadarıyla yüz beş şahsiyetin hayatını ele almaktadır. Kitabın ilk dört sayfasında içindekiler tarzında hazırlanmış bölüm sayfa numaraları dahi eklenerek verilmiştir. Bu, İbnu'r-Rif'a'nın diğer yazma eserlerinde rastamadığımız bir durum.

İlk bölümde "Etfau'l-Yemen Mezkurûn fi'l-Babi'l-Evvel min Haze'l-Kitab" (Yemen'deki Etfa'lardan Bu Kitapta Birinci Bölümde Bahsi Geçenler) başlığıyla bölümün fihristinde ilk sırada "İmam Ahmed b. Yahya" nın adı yer almaktadır. Bölümü Muhammed b. Ahmed Meşhem ile sonlandırır.

İkinci bölümde "el-Beğau'l-Harameyn Mezkurûn fî Babi's-Sanî" başlığıyla bölüme el-Emir Ahmed Nizamuddin ile başlar ve bölümü el-Hatib Muhammed Emin ez-Zülelî ile sonlandırır.

[401] İbnu'r-Rif'a, **Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah,** Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 05365, vr. 265; İbnu'r-Rif'a, **Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah,** Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 05094, vr. 265.

Üçüncü bölümde "Beleğa Mısır ve'ş-Şam ve'l-Irak el-Mezkurûn fi'l-Babi's-Salis" başlığı altında bölüme Şeyh Ahmed el-Hufacî ile başlar ve bölümü Ebû 'İbadet el-Velid ile bitirir.

Dördüncü bölümde "Nübeha-u'r-Rum ve'l-Mağrib el-Mezkurûn fi'l-Babi'r-Rabi'" başlığıyla Rum ve Mağrib'teki önemli şahsiyetlere değinir. Bölüme Şeyhulislam Zekeriyya ile başlar ve bölümü Ebu Müflih Muhammed b. Abdullah ile bitirir.

Beşinci bölümde "Ezkiyau'l-Bahreyn ve'l-'Umman Mezkurûn fi'l-Babi'l-Hamis" başlığıyla Bahreyn ve Umman'da meşhur olmuş şahsiyetlerden bahseder. Bölüme eş-Şeyh Davut ile başlar ve bölümü eş-Şeyh Süleyman ile sonlandırır.

Son bölümde ise "Udebau'l-Hind ve'l-'Acem Mezkûrun fi'l-Babi's-Sadis" başlığıyla Hind ve Fars ediplerden bahseder. Bölüm eş-Şeyh Ahmed Veliyullah ile başlar. Bölümü el-Hâkim Muhammed Mü'min ile sonlandırır.

Genel olarak kitabın ele aldığı konular ve kitabın tarzı, konuları ele alış tarzı incelendiğinde bu kitap, İbnu'r-Rif'a'nın diğer eserlerine benzememektedir. Ayrıca çalışmamız süresince İbnu'r-Rif'a'nın tarih alanına ilgi duyduğuna dair bir veriye de rastlamadık. Elimizde kesin bir delil bulunmamakla beraber bu değerlendirmeler kitabın İbnu'r-Rif'a'ya aidiyetini güçleştiren hususlardır.

2.9. RİSALE FÎ ADEMÎ CEVAZÎ

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde yaptığımız taramada İbnu'r-Rif'a'ya ait olduğu görülen "*Risale Fî Ademî Cevazî*" adlı yazma eser, Köprülü Kütüphanesi Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonunda 00075-002 numarada kayıtlıdır. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde dijital kopyasına eriştiğimiz bu yazma eseri incelediğimizde toplamda yirmi sekiz sayfadan ibaret olan eserin iki ayrı parçadan oluştuğu görülmektedir. İlk parça eserin ilk yirmi altı sayfasını kapsamaktadır. Ve bu ilk parçanın Maverdî'ye ait olan '*Ahkamu's-Sultaniye*' adlı eser olduğu anlaşılmaktadır. Eser kütüphanede her ne kadar "*Risale Fî Ademî Cevazî*"

şeklinde kayıtlı olsa da eserin hemen ilk sayfasında büyük harflerle "*Ahkamu's-Sultaniyye*" diye yazmakta olduğu gibi ilk cümlede de eserin Maverdî'ye aidiyeti belirtilmektedir.

Eserin ikinci parçası dört sayfa iki yapraklık bölümü ihtiva eder. Yazma eserin yirmi yedi ve yirmi sekizinci sayfasında yer alan sahifeler ise incelendiğinde bu ikinci parçanın İbnu'r-Rif'a'ya aidiyeti ilk satırda geçen cümleden anlaşılmaktadır. Eserin ilk parçası ile İbnu'r-Rif'a'ya ait olan son dört sayfalık parça arasında elyazısının da farklılaştığı bariz olarak görülmektedir. İlk parça olan Maverdî'ye ait olan kısım daha sistematik ve kitap edasıyla yazılmış olmanın yanında ikinci bölüm olan İbnu'r-Rif'a'ya ait olan kısım ise daha özensiz yazılmış ders notları şeklinde görülmektedir. Çok küçük yazılmış olan bu bölümü büyütmeden okumak neredeyse imkânsızdır. İlk bölümdeki yazının büyüklüğünde yazılması durumunda en az on sahifelik bir risale niteliğinde olduğu görülecektir.

İbnu'r-Rif'a'ya ait olan bu risale şeklindeki son parçanın son cümlesinde bu sahifelerin 703 yılı Safer ayının on altısı sabahında yazımının tamamlanmış olduğu geçmektedir.

İbnu'r-Rif'a'ya ait olan bölümün baştan sona içeriğini tekik ettiğimizde bu risalenin İbnu'r-Rif'a'nın "*el-Îżâĥ ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzân"*adlı eserinin bir kopyası olduğu anlaşılmaktadır. Hatta tahkiki yapılmış olan bu eserin bizzat aynı eser olduğu bizce tespit edilmiştir.[402]

[402] İbnu'r-Rif'a, **Risale fî Ademî Cevazî,** Köprülü Kütüphanesi, Hacı Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 00075-002, vr. 28.

SONUÇ

Şâfi‘î mezhebi ikinci tenkih dönemi âlimlerinden olan İbnu'r-Rif‘a'nın hayatını ele alan kitaplara baktığımızda varolan bilgilerin çok sınırlı kaldığını görmekteyiz. Bilhassa ülkemizde bu âlimin hayatı ve eserlerini konu alan akademik bir çalışmanın olmayışı bu eksikliği daha derinden hissettirmektedir. Bu boşluğun doldurulması gerektiğine inanarak bu çalışmayla İbnu'r-Rif‘a'nın hayatını ve genel hatlarıyla eserlerini ele alıp bu boşluğu bir nebze doldurduğumuzu düşünüyoruz.

XIII. yüzyılın sonu XIV. yüzyılın başında yaşamış olan İbnu’r-Rif‘a, fıkıhta Şâfi‘î mezhebine, itikatta Eş‘ari ekolüne mensup âlimlerdendir. Tenkih dönemi âlimlerinden olan İbnu’r-Rif‘a için Suyutî, tercihlerine itimad hususunda İmam Rafi‘i ve İmam Nevevî’den sonra mezhepte üçüncü sırada yer alır, demiştir. İbnu’r-Rif‘a, ömrü vefa ettiğince ilim meclislerinde olmuş ve yazdığı eserlerle kendi dönemindeki ilmi seviyeyi yansıtmıştır. Eserlerinde yaşadığı döneme gelinceye değin genelde fıkhın gelişimi özelde ise Şâfi‘î mezhebinin fıkhî gelişimini ortaya koymuştur. Hatta eserleri bölümünde açıklandığı üzere günümüze ulaşmamış eserlere değinmiş olması yahut adı günümüze ulaşmamış âlimlerden bahsetmesi ilim dünyası adına önemlidir.

‘Fakîh’ lakabıyla tanınan İbnu’r-Rif‘a’nın fıkha dair eserleri özellikle incelemeye değer yoğun içeriğe sahiptir. Bu eserler, fıkıh alanında uzmanlaşmak isteyen ve özellikle Şâfi‘î mezhebini çalışmak isteyen akademisyenlerin istifadesini bekleyen eserlerdendir.

Ülkemizde Şâfi‘î mezhebi üzerine yapılacak akademik çalışmalara olan ihtiyaçtan hareketle İbnu’r-Rif‘a’nın hayatını ve eserlerini konu alan bu çalışmanın bu alanda katkı sağlamasının yanısıra Memlûkler döneminde yaşamış âlimleri konu edinecek çalışmalar için de fayda sağlayacağı kanaatindeyiz.

İbnu’r-Rif‘a’nın eserlerinden ikisi direk fıkıh ile ilgilidir. Diğer üç eseri ise fıkıh ilminin muamelat başlığı altında ele alınmaktadır. Diğer bir eseri siyasetname tarzında olup yine sosyal hayatı mercek altına alan muamelatla ilgilidir. Başka bir eseri ise günümüze ulaşmamıştır.

İbnu’r-Rif‘a’nın eserleri üzerinde araştırma yaparken yazma eser kütüphanelerinde yaptığımız tarama sonucu ona ait yeni bir esere ulaşmış olmamız çalışmamızın seyri açısından da önemli bir adım olmuştur. Ulaştığımız bu yeni eser ise Müslüman toplumların yaşadığı coğrafyalarda öne çıkmış şahsiyetleri ele alan tarihi veriler içermektedir.

İbnu’r-Rif‘a’nın kuruluş yıllarında yaşamış olduğu Memlûkler Devleti, istikrarsızlığın hüküm sürdüğü diğer Müslüman toplumlar için sığınılabilecek bir kale görevi görmüştür. Birçok âlimin Memlûkler Devleti’ne akın etmesi Mısır ve Dımaşk'ta ilmi canlılığa sebep olmuştur. Bu vesile ile İbnu’r-Rif‘a, öğrencilik yaptığı dönemde birçok âlimden istifade etmiş, birçok önemli eserden ders alma fırsatı bulmuştur. Hocalık yaptığı dönemde ise sahip olduğu fıkhî birikimi ile talebe yetiştirmiş, dersler vermiş, eserler te’lif etmiştir.

İbnu’r-Rif‘a’nın verdiği fetvalar ses getirmiş, dönemin siyasi adımlarına dayanak teşkil etmiştir. Memlûklu Devleti hâkimiyet alanlarında bu fetva bir süre geçerliliğini korumuştur. Ayrıca mensubu bulunduğu Şâfi‘î mezhebinde içtihadında yalnız kaldığı başka fetvaları da vardır. Bu fetvalar da ayrıca incelemeye değerdir. İbnu’r-Rif‘a, ictihad ederken delillendirmeye bilhassa önem vermiştir.

Günümüzde değişen yaşam şartlarına göre birçok fıkıh problemleri ortaya çıkmıştır. Günümüz fıkıh problemleri dersine kaynaklık teşkil eden bu fıkhî çıkmazların güçlü dayanak ve cesur fetvalarla çözüme kavuşabileceğini İbnu’r-Rif‘a’nın eserlerinde ele aldığı ictihadlarında görmekteyiz. Nitekim İbnu’r-Rif‘a kendi yaşadığı çağda ortaya çıkan sorunları sahip olduğu fıkhî derinlikle çözüme kavuşturmuştur. Ayrıca bu ictihadlarında delillendirmeye özel önem göstermiştir. Bu durum hem kendi dönemine hem sonraki dönemlere ışık tutmuş, birçok esere kaynaklık teşkil etmiştir.

Fıkhın bir dalı olan ‘günümüz fıkıh problemleri’ İbnu’r-Rif‘a’nın yaşadığı dönemde ‘fetâvâ’ adlı eserler ile ele alınırdı. Nitekim İbnu’r-Rif‘a’nın öğrencisi Takiyuddin es-Subkî yazmış olduğu ‘*el-Fetâvâ*’ adlı eserde hocasının izinde giderek kiliselerle ilgili hükümleri de içeren kendi döneminin fıkhî problemlerinden bahsetmiştir.

Ömrünün büyük bir kısmında Mısır muhtesipliğini yapan, ayrıca Mısır’da bir dönem kadılık, bir dönem yetimlerin gözetilip barındırıldığı bir kurum olan ‘Emanetu’l-hukm’ idareciliği, bir dönem ‘Daru’l-‘iyar’ın idareciliğini yapan İbnu’r-Rif‘a’nın hayatının kalan diğer kısmı ise öğrenci yetiştirmek ve eserler telif etmekle geçmiştir. İbnu’r-Rif‘a, Takiyuddin es-Subkî, el- Munavî, el-Belbîsî, Zehebî, İbnü’l-Lübban gibi önemli âlimler yetiştirmiştir.

KAYNAKÇA

Kur’an-ı Kerim

‘UBNEK, Abdullah b. Said b. Mansur, “**Kifayetu’n-Nebih Fî Şerhi’t-Tenbih Adlı Eserin Öpücüğün Şehvet Uyandırması Bölümünden İ’tikaf Bölümünün Sonuna Kadar Olan Kısmın Tahkiki”,** (Yükseklisans Tezi “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Ümmü’l-Kura Üniversitesi, İslami Araştırmalar Merkezi), Mekke 2013.

‘ÛFÎ, Ahmed ‘Akîl Kubeyl, “**El-Matlabu’l-Ali fî Şerhi’l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti’l-Fasli’r-Rabi’ mine’l-Babi’r-Rabi’ min Kitabi’s-Saddak fî Hukmi Teştıyri’s-Seddak Kable’l-Müseys fîma le’v-Vehebe’s-Seddak mine’z-Zevc sümme Tallekaha ila Nihayeti Kitabi’l-Kısmi’n-Nüşûz**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere), Medine 2013.

‘UMRÎ, Ahmed b. Abdullah b. Ali Âli Cabir, “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi’l-‘Aded ilâ Nihayeti’l-Babi’s-Sani mine’l-Kısmi’l-Evvelmin Kitabi’l-‘Aded fî ‘İddeti’t-Talak**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Camiatu’l-İslamiyye bi’l-Medineti’l-Münevvere), Medine 2016.

‘UREYNÎ, Yusuf b. Hamd b. Osman, “**Kitabû Kifayetu’n-Nebih fî Şerhi’t-Tenbih Min Evvel-i Bab-i Sifati’l-Kada Hetta Nihayeti’l-Bab**”, (Yüksek Lisans “Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi”**,** Camiat-û Ümmi’l-Kura), Mekke 2014/1435.

‘UTEYBÎ, Fahd b. ‘Ubeyd b. ‘Ayid er-Rikas**,** “**El-Matlabu’l Ali fî Şerhi’l-Vasîti’l-İmam el-Gazali min Bidayeti’l-Lafzi’s-Sadis Esami’s-Simar ila Nihayeti’l-**

Babi'l-Evvel Mudayeneti'l-'Ubeyd" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

ABDURRAHİM, 'Aseylan Abdullah "**Tahkîku'r-Rütbe fi'l-Hisbe li İbni'r-Rif'a**", (Yükseklisans Tezi, "Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi" Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye), Riyad 1421/2001.

AĞIR, Mesut, SOLAK, Kürşat, "Memlûk Devleti'nin Doğu Akdeniz'deki Önemli Siyasî Faaliyetleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**-11, Bahar 2013.

AHMED, Musa Osman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Babi's-Salis fi'l-Mutahhire ila Nihayeti Kitabi'l-Mevakit**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2000.

AHMED, 'Ubdeh Bilal Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Bidayeti'l-Babi's-Salis min Kitabi's-Sulh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'd-Diman bi-Nihayetih-i Erkani's-Sitte**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

AHMED, Züheyr Nebi, "Hukmu'l-Bey'i'l-'Amelati'l-Muzeyyef", **Mecelle Cami'ati Tigrit Li'l-'Ulumi'l-İnsaniyye**, 23/6 (Haziran 2016): 450-459.

AHMET, 'İvaci Ahmet b. Ali, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

ÂL-İ RAŞÛD, Nayif b. Zeyd b. Mübarek, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min min Kavli'l-Müellif: Fer'û lev Dehale Kâfir el-Haram Hetta Nihayet-i Babi'l-Haraci's-Sevad**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura), Mekke 2009/1430.

ALİ, Abdullatif b. İbrahim, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî, Kitabu'l-Lakît**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

ALİ, Âl-i Sinan Abdulaziz, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Hul' fî Suali't-Talak ila Nihayeti'l Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'l Evvel, Min Kitabi't-Talak fî Beyani's-Sarih ve'l-Kitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

ALTIKULAÇ Tayyar, "Ebû Şâme El-Makdisî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994.

AMİRÎ, Hamdan b. Hamid b. Ubeyd, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Adlı Eserin Vudûu Bölümünden İstitabe Bölümünün Sonuna Kadar Olan Kısmın Şerhi",** Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Ahmed b. Huseyn el-Mubarekî, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, İslami Araştırmalar Merkezi, Mekke 2008/ h.1429.

APAYDIN, H. Yunus , **"**Şehâbeddin Karâfî**", DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2001.

ARBERRY, A. J., **The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts**, Dublin 1955.

ARSEVEN, Celâl Esat, " Sa'", **Sanat Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, c.IV, İstanbul 1943.

ASKELANÎ, İbn-i Hacer, **Dureru'l-Kamine fî E'yanî Mietî's-Samine**, thk. Muhammed Abdu'l-Muid Dan, Daru'l-Ceyr, Sadrabad/Hindistan 1972.

ASLAN, Mahsum, "**İbn Hacer El-Heytemî İle Şemsuddîn Er-Remlî Ve İhtilaf Sebepleri",** (Doktora Tezi "Yayınlanmamış Doktora Tezi", Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) Diyarbakır 2018.

AVCI, Casim, "Nisbe", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2007.

AY, Devrim Ali, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Kavl fî'l-Kıyam ila Nihayeti'r-Rukû'**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

AYBAKAN, Bilal , "el-Vasît", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2012.

_____, Bilal, "Taberî, Ebü't-Tayyib", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

_____, Bilal , "Takıyyüddin Sübkî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 14-15.

_____, Bilal ,"et-Tenbîh**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2011.

_____, Bilal, "Şâfiî Mezhebi", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

_____, Bilal, "Takıyyüddin Sübkî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

B. SUNEYYANE, Suneyyan Salih, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'ş-Şuf'a ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi's-Sanî min Haze'l-Kitab**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

BABANÎ, İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim, **İżâĥu'l-meknûn fi'z-Zeyli 'ala Keşfi'z-Zünûn**, Daru İhyaî et-Turasi'l-İslamÎ, Beyrut 1945.

BAHAC, Nasır b. Salih b. Ahmed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'n-Niza'i's-Sani fî Kabz ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel**

min Kitabi't-Tefellüs", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

BAKKAL Ali, **İslam Fıkıh Mezhepleri**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017.

BAKKAL, Ali, "Rûyânî, Abdülvâhid b. İsmâil", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2008.

BARDAKOĞLU, Ali, **"**Ehliyet**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994.

BASALLOM, Mejdi Muhammed Surur, **İbnu'r-Rif'a'nın Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Adlı Eserinin Tahkiki**, Beyrut 2009.

BAZMEE, Ansari A. S., **"**Hisbe**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998.

BEROJE, Sahip, **Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku**, Fecr Yayınları, Ankara 2007.

BİNTİ MUHAMMED KİBAH, Nida bnt. Muhammed b. Abdulhadi, "**Kitabû Kifayetu'n-Nebih fî Şerhi't-Tenbih Min Evvel-i Kitabi'l-İman ilâ Nihayet-i Bab-i Keffareti'l-Yemin**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi"**,** Camiat-û Ümmi'l-Kura), Mekke 2010/1431.

BROCKELMANN, Carl, **Geschıchte Der Arabischen Litteratur**, E. J. Brıll, Leıden 1949.

CAMCI, Selçuk, "Yahyâ B. Ebû Kesîr", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2013.

CASİM, Abdurrahman b. Abdullah Halil, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti Kitabi't-Teyemmüm ila Ahiri Babi's-Sanî min Kitabi'l-Hayz",** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 2010.

CERFALİ, Abdullah b Muhammed b. Hamd, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fi'l-Fesadi'l-Akd min ciheti Nehyi'ş-Şari' ilâ Nihayeti'l-Babi'r-Rabi' fi'l-Fesadi'l-Akd li-İndimam Fasid İleyh**"(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

CEVAD, Muhammed Mervan Velid, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l- İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Kırazi ila Nihayeti Babi's-Sani fî Hukmi'l-Kırazi's-Sahih**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

CUM'A, Asım b. Mustafa, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî'l-Ahlâki'l-Mûcib li't-Tehaluf ila Nihayeti'l-Cinsi'l-Evvel, ve Huve'l-Heyevan min Kitabi's-Silm**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

ÇELEBİ, Ahmet b. Şerif b. Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabi't-Talak fi'l-Ef'al ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Sanî mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fî Tekrîri't-Talak"** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

ÇELEBÎ, Katip, **Keşfü'z-Zünûn an Esami'l-Kutub ve'l-Fünun**, Mektebetu'l-İslamiyye ve'l-Ca'feriyye Tebrizîyye, Tahran 1967.

DİLDÛM, Farah Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Atik ilâ Nihayeti'n-Nezri'l-Evvelmin Kitabi't-Tedbîr**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

DÎYÛB, Ahmed Said, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi's-Saddak (fî Ahkami'l-Saddaki'l-Fasîd)ilâ Nihayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi': (fî Hükm-i Teştîri's-Seddak Kable'l-Müsîs) fî Tasrîfati'l-Mani'a mine'r-Rücu'**", (Yüksek

Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

DOĞAN Aksan, **Dilbilim Tarihine Bir Bakış, Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, TDK Yay. :439, Ankara 1995.

EBU HADİ, İbade İbrahim Kamil, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kitabi'l-Li'an ilâ Nihayetih",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

ED-DÛRÎ, Abdülazîz, **"**Divan, **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

EKİNCİ, Ekrem Buğra , **İslam Hukuku Tarihi**, Seçkin Yayınları, İstanbul 2015.

EMİR, Emin b. Galib b. İbrahim, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'r- Rükni's-Salis min Erkani'l-Vasiyye el-Mûsa bih ila Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Erkani'l-Vasiyye**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

EMİR, Hamza Abbas, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kavli'l-Musannif ilâ Nihayeti'l-Cinayeti'l-Hamise el-Mevcibet-i li Haddi's-Surka**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

ER-RAHİS, Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Cinsi's-Sanî: fî Eczaî'l-Heyevan ve Zevaidih mine'l-Babi's-Sanî fî Kitabi's-Silm ilâ Nihayeti'ş-Şarti's-Sanî min Şürûti'l-Merhûn**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

ERUZ, A. Fulya, "Memlüklerde Sanat", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004.

ES-SEYYİD, Seyyid Muhammed, "Feyyum", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1995, c. 12, s. 514-515.

FARİSÎ, Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Lafzi't-Tasi' mine'l-Ekarîri'l-Mecmele ilâ Nihayeti Kitabi'l-İkrar",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

GÖRGÜN, Hilal , "Tâlim Ve Terbiye**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2010.

GÜRTAŞ, Ahmet, "El-Mürşidü'l-Vecîz", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2006.

ĞAMİDÎ, Hamid b. Hasan b. Ali, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Salis mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi't-Talak fi't-Talak bi'l-Hisab ilâ Ayeti'l-Fasli's-Sanî mine'ş-Şatre's-Sani min Kitabi't-Talak fi't-Ta'lik li-Tatlîk ve Nefyihî**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2016.

HACC, Sahuba İbrahim, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti's-Sebebi'r-Rabi': el-'Unneh ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Hukmi's-Saddaki's-Sahih**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2016.

HAMDİ, Bekir b. Selim b. Süleyman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Vedia ilâ Nihayeti't-Tarafi'l-Evvel min Kitab-i Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

HAMİDULLAH, Abdulkayyum, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'r-Rükni's-Sani mine'l-Kasame ilâ Nihayeti'l-Kavli'l-Musannif (ve'ş-Şübhe's-Selase) mine'l-Cinayeti's-Saniyeti'z-Zina**",

(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

HARBÎ, Ahmed b. Muhammed b. Murcî, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Erkani'l-Vakf ila Nihayeti Kitabi'l-Hîbe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

HARBÎ, Asım b. Hüseyin b. Mez'el, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Kitabi'd-Diman ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-Vekale bi-Nihayet-i Erkanihi'l-Erba'a**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2019.

HARBÎ, Basim b. Muhammed b. Ali el-Ma'bedî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Hükmi's-Sebeb ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî: fî Mübettilati'l-Hiyar ve Devafi'ih ve Hiye Hamse**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

HARUF, Muhammed Ahmed İsmail, **İbnu'r-Rif'a'nın El-Îzâh ve't-Tibyân fî Ma'rifeti'l-Mikyâl ve'l-Mîzan Adlı Eserinin Tahkiki**, Melik Abdulaziz Üniversitesi İlmi Araştırmalar ve İslamî Mırası İhya Merkezi, Dımaşk 1400/1980.

HEVSEL, Muhammed b. Nasır b. Salih el-Halife, "**el-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti Kısmi Salis mine'l- Babi'l- Sanî el-Ahkamu'l-Hisabiyye min Kitabi'l-Vesaya ila Nihayeti Kitabi'l-Vesaya**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

HİNÛ, Hasan İbrahim Caru'l-Hayr, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Kitabî Sebk ve'r-Remî ila Nihayeti'n-Nevi'l-Evvel min Babi's-Salis Min Kitabi'l-İman**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

HUSEYNÎ, Ebubekir Hidayetullah, **Tabakatu'ş-Şafiîyye**, thk. Adil Neva Nuheyd, Daru'l Afaki'l-Cedîde, Beyrut, ty.

İBN ABDULHALİM, Taha Yusuf, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî Kitabi'l-Musakat ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-İcare**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

İBN ABDULKERİM, Muhammed Selim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî İstikbali'l-Kıble ila Nihayeti Tekbireti'l-İhram,** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

İBN ABDULKERİM, Muhammed Selim, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî İstikbali'l-Kıble ila Nihayeti Tekbireti'l-İhram,** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 2010.

İBN AHMED, Mahmud, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Sanî mine'l-Babi's-Sanî min Kitab-î Edebi'l-Kada ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel mine'l-Babi'r-Rabi' min Kitabi'l-Edebi'l-Kada**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

İBN ALİ, Sunane Ferahat, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'n-Nikah ilâ Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'n-Nikah: eş-Şuhûd**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

İBN FEREC, Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'l-'İded ilâ Nihayet-i Kitabi'l-'İded**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

İBN HAC, Abdulbasit Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî fi'l-İstinca ila Ahiri Babi'r-Rabî' fi'l-Ğusl",** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 1420.

İBN HAMZA, Cafer Lüey b. Zeyn b. Cafer, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-'Ariye ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel fî Erkani'd-Diman min Kitabi'l-Ğasb**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

İBN HİBBAN, El-Hasan b. Ömer b. Habîb, **Tezkiretu'n-Nebih fî Eyyami'l-Mensûr ve-Benih**, thk. Muhammed Muhammed Zeyn, Said 'İber el-Fettah 'Aşûr, Hey'etî Mısriyyeti'l-'Ammetî'l-Kitab, Kahire 1982.

İBN İBRAHİM, İsa Ammar, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali Babü's-Sanî fî'l-Ezan"**, (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2019.

İBN MİŞ'AN, Muvakkad Halit, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Sadiseti mine'r-Rükni's-Salisi min Kitabi'l-Cerahi fî't-Tefavutî fi'l-'Adedi ila Nihayeti'l-Fasli'l-Evvelî mine'l-Babi'l-Evvelî mine'l-İstifai fî'l-Kısasî min Kitabi'l-Cerahi fi men lehû Vilayeti'l-İstifa'**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

İBN MUHAMMED Zahim Abdulaziz b. Abdulvahhap, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidaye: es-Sınıfi's-Sani: el-Mesakin ilâ Nihaye: Kitab-i Kısmi's-Sadakat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

İBN SÎD, el-Hasan b. Mustafa b. İsmail, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sadis min Kitabi'ş-Şehadat ilâ Nihayeti'r-Rükni'r-Rabi' min Kitabi'd-De'va ve'l-Beyyinat**", (Yüksek

Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

İBN TAĞRİBERDÎ, Yusuf el-Atabekî Cemaleddin Ebu'l-Mehasin, Menhelü's-Safî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vafî, thk. Muhammed b. Muhammed Emin, Hey'eti'l-Mısriyyeti'l-Ammeti'l-Mektûbat, Kahire1984.

İBNU'L-'İMAD, İmam Şihabuddin Ebu'l-Fellah Abdu'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-'Akeriyyî el-Hanbelî ed-Dımeşkî, **Şezeratu'z-Zeheb fî Ahbarî men Zeheb**, thk. Mahmud el-Arnavut, Daru İbnî Kesir, Beyrut 1992/ 1413.

İBNU'R-RİF'A, Necmuddin Ahmed ibn Muhammed ibn Ali ibn Mürtefi' ibn Hazm ibn İbrahim ibn Abbas, **el-Kitabu'r-Rütbe fi'l-Hisbe li-İbnu'r-Rif'a**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, nr. 1607, vr.130.

_____, **er-Rütbe fi'l-Hisbe**, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi Koleksiyonu, nr. 1443, vr.320.

_____, **er-Rütbe fî Talebi'l-Hisbe**, Fatih Cami Kütüphanesinde Kütüphanesi, Laleli Koleksiyonu, nr. 3495, vr.138.

_____, **Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah,** Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 05365, vr. 265.

_____, **Hadîkatü'l-Efrah Li İzaleti'l-Etrah,** Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 05094, vr. 265.

_____, **En-Nefâ'is Fî Hedmi'l-Kenâ'is**, thk. Said Cemal Said ez-Zeyn el-Ka'kî, Beynûne Yayınları, Riyad, 1434/2013.

_____, **Bezlü'n-Nesaîhi'ş-Şer'iyye Fîmâ 'Ale's-Sultân Ve Vülâti'l-Ümûr Ve Sâîri'r-Ra'iyye,** Almanya/Thüringen-Gotha Kütüphanesi-landes-Bibliotek, nr.1219.

İBRAHİM, 'Afîf Halid b. Abdullah, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmî's-Sanî min Kitabi't-Teflîs ila Nihayeti'l-**

Fasli'l-Evvel min Kitabi'l-Hacr bi-Nihayet-i Esbab-i Bülûğ", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

İSA, Ammar İbrahim, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Babi's-Sanî fî'l-Âzan Hetta'l-Babi'l-İstikbali Kıble",** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 1420.

İSNEVÎ, Cemaleddin Abdurrahim, **Tabakatu'ş-Şafi'îyye**, thk. Abdullah el-Cubûrî, Daru'l-'Ulum, Kahire 1981.

_____, "İsnevi", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1999.

KALLEK Cengiz, "Hisbe**", DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1998.

_____, Cengiz, "Ölçü**", DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2007.

_____, Cengiz, **"**Sâ'**" , DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2008.

_____, Cengiz, "İbnu'r-Rif'a**", DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1999.

_____,Cengiz, "İbnü'l-Münzir En-Nîsâbûrî", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2000.

KARAMAN Hayrettin, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

KAVASİMÎ, Ekrem Yusuf Ömer, **el-Medhel fî Mezhebi İmam Şafi'î**, Daru'n-Nefais li'n-Neşrî ve't-Tevzi', Ürdün 1423/2003.

KAZICI, Ziya, "Hisbe", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1998.

KAZICI, Ziya, AYHAN, Halis , "Tâlim Ve Terbiye**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2010.

KILIÇER, M. Esat, "Ashâbü't-Tahrîc", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1991.

KIZILTOPRAK, Süleyman, "Memlük", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004.

KOMİSYON, "İbn-i Rif'a**", İslam Alimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1984.

_____, "Makdisî"**, İslam Âlimleri Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 1984.

KOMİSYON, **Hizanetu't-Turas/ fihrisû Mahtûtat**, Melik Faysal Merkez Yayınları, c. IV, s. 55, (Şamile Programı, versiyon 3.61).

KOPRAMAN, Kâzım Yaşar, "Memlükler'de Divan*"* **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994.

_____, Kâzım Yaşar, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (Memlukler)**, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

KÖSE Saffet, "Ebû Hâmid İsferâyînî**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2000.

KÜRDÎ, M. Necmüddin, **Şer'i Ölçü Birimleri Ve Fıkhî Hükümleri**, trc. İbrahim Tüfekçi, Buruc Yayınları, İstanbul 1996.

MAKRİZÎ, Takiyuddin Ahmed b. Ali, **Kitabu's-Süluk Li Ma'rifeti'l- Düveli'l-Müluk**, Matbaat-u Lecnetu't- Te'lif ve't-Tercüme ve'n-Neşr, Kahire 1970.

MAVERDÎ, Muhammed Salih, **El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani fi'l-Mekasid ila Nihayeti Babi Süneni'l-Vudû',** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 2010/1431.

MİRZA CAN, Abdulgani, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Hukmi's-Sani min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Vacibi's-Sanî: ed-Diyafe mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

MÛĞİRO, İbrahim Cafer, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyam ilâ Nihayet-i Mebîhati'l- İftar**" **(**Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

MUHAMMED, Sabit Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani mine'l-Kısmi'l-Evvel min Kitabi'd-Diyât fî Ma Dûne'n-Nefs ilâ Nihayeti'l-Kısmi's-Sanî min Kitabi'd-Diyât fî Beyani'l-Mûcib mine'l-Esbab ve'l-Mubaşerat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

MUSTAFA, Faysal b. Abdulaziz, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'd-Dehaya ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi's-Sebk ve'r-Rema**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

MÜNECCİD, Selahaddin, **Mahtutatu'l-Arabiyye fi Filistin**- Daru'l-Kitabu'l-Cedîd, Beyrut/Lübnan yy, s. 54-55.

NASIR, Abdullah Mahmud, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti't-Tarafi's-sani min Kitabi'l-Kısmi'l-Fey' ve'l-Ğenaim ilâ Nihayeti's-sınıfi'l-Evvel fi'l-Mustehakkîn min Kitabi Kısmi's-Sadaka**",

(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

NEHYANÎ, Abdulmuhsin b. Mes'ed, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Hamis fî Şeraiti's-Salat ve Nevakidihâ ila Bidâyeti Mevadi'i sucûdi's-Sehv**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

NEMOY, Leon, Arabic **Manuscripts in the Yale University Library**, New Haven 1956.

NÛR, Abdullah Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi's-Siyer ilâ Nihayeti'l-Hükmi'l-Evvel min Ahkami'l-Ğanime min Kitabi's-Siyer**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

OSMAN, Ahmed Musa, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Babi's-Salis fi'l-Mutahhire ila Nihayeti Kitabi'l-Mevakit",** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medîneti'l-Münevvere), Medine 1420.

ÖZBEK, Süleyman, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar 'Sultanı Öldüren Sultan Olur'". **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 32/53 (2013): 155-172.

ÖZDEMİR, Mehmet, **"**Divan**", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1994.

ÖZDEMİR, Muhittin, "Müzenî'den Nevevî'ye Şâfiî Mezhebi'nin Panoraması", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,** 2011, c.18, **s.**185-199.

ÖZEL, Ahmet, "Büveytî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1992.

_____, Ahmet, "Gayri Müslim", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1996.

_____, Ahmet, **"İbn Dakîkul'Îd", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZEN, Şükrü, "İbn Süreyc", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.

PAKETÇİ, Ahmed, "İbn Rif'a", **DMBİ (Dâ'irat Al-Ma'ârif-î Buzurg-î İslâmî),**Tahran 1988.

PERTSCH, Wilhelm, **Dıe Arabischen Handschriften Der Herzoglichen Bibliothek Zu Gotha**, Enstitüt Für Geschichte der Arabisch- İslamischen Wissenschaften an der Johan Wolfgang Goethe-Üniversitat, Frankfurt 1987.

RACİHÎ, Muhammed b. İbrahim b. Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Fasli's-Salis min Şetrî's-Sanî min Kitabî't-Talak fî Ta'likî bi'l-Haml ve'l-Vilade ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel mine'l-Babi'l-Evvel min Kitabî'r-Ric'a fî'l-Erkan**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

RAHMİ, Ali Es'ad Ali, "Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1993.

REŞÎDÎ, Abdulhadi b. Hüsayin Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'd-Diyat fî Beyan men Tecib 'Aleyhi'd-Diyet ilâ Nihayeti'l-Rukni'l-Evvel mine'l-Kasame**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2015.

REZAYKİYYE, İsa b. Osman b. Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Büyu' el-Kısmi'l-Evvel İlâ Nihayet-i Mürettebeti's-Saniye ve Hiye 'İlmi bi-Mikdar**", (Yüksek Lisans

"Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

RİFAÎ, Selamet b. 'İyd b. Mübarek, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Salis fî Hukmi't-Tefasüh ve Tenazü min Kitabi'l-Kıraz ilâ Nihayeti'l-Babi'l-Evvel min Kitabi'l-Müsakat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine ty.

RUBEY'AN, Abdurrahman b. İbrahim b. Muhammed, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Adlı Eserin Fey ve Ganimet Bölümünden Haddi'l-Haram Bölümünün Sonuna Kadar Olan Kısmın Tahkiki",** (Yükseklisans Tezi "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Ümmü'l-Kura Üniversitesi, İslami Araştırmalar Merkezi), Mekke 2010/1431.

RUHEYLÎ, Ahmed b. Raşid, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-İcare ila Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi'l-İcare"** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

RUHMAN, Muhammed Ahmed, **Mu'cemu'l-Elfazu't-Tarihiyye**, Daru'l-Fikri'l-Muasıra, Beyrut 1410/1990.

RUVEBLÎ, Davud Ezo, **"El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'n-Nev'i's-Sanî mine'n-Nazari's-Sanî min Ahkami'n-Nezr ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel min Babi's-Sanî min Kitabî Edebi'l-Kada**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

SAFEDÎ, Selaheddin Halil b.Aybek, **Vafî'l-Vefeyat**, thk. Ahmed b. Tayyib b. Halef-Ahmed b. Muhammed b. Şera'e, Daru's-Sadir, Beyrut 1991 c.7, s. 395.

SALİH MAVERDÎ, Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Sani fi'l-Mekasid ila Nihayeti Babi**

Süneni'l-Vudû'", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 1998.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed Muhammed, **Mevsuatu'l-Hurubu'l-Salebiyye el-Moğol, et-Tatar Beyne'l-İntişar ve'l- İnkisar**, Daru'l-İbnu'l-Kesir, Dımaşk/Beyrut 1433/2012.

SAYF, Halid b. Abdulaziz, "**el-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Lukata ilâ Nihayetihi**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

SEHAVÎ, Şemsuddin ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, **Menhelü'l-'Azbu'r-Ravî fî tercümeti Kutbi Evliya-i Nevevi**, (Şamile Programı, versiyon 3.61).

SELÛMÎ, Ömer b. Abdulaziz b. Süleyman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min kavli'l-Müelif: el-Kavlu fi'l-İ'tidal İzâ Refe'a'r-Re'sî mine'r-Rüku' ilâ Ahiri Babi'r-Rabi' Babi Keyfiyeti's-Salah",** (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2009.

SERHAN, Muhyi Hilal, "Selase Mahtûtat fi'l-Hisbe", **Mecelletü'l-Mevrîd**, Bağdat 1972.

SEVİM, Ali, "İbn Münkız", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 1999.

SEYYİD, Eymen Fuâd, "İskenderiye", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2000, c. 22, s. 574-576.

SİNANÎ, Mes'ad b. Salim b. Mes'ud el- Hamid, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazalî min Bidayeti'l-Fasli's-Sani fî Keyfiyeti'l-İhya ila Nihayeti'r-Rükni's-Salis min Erkani'l-Vakf**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

SUBKÎ, Tacuddin, **Tabakatu'ş-Şafiîyyeti'l-Kubra**, thk. Mahmut Muhammed et-Tanahî, Abdulfettah Muhammed el-Hulu, Dar-u İhya-i Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire 1968.

SUTER, Dr. Heinrich, **Die Mathematiker Und Astronomen Der Araber Und Ihre Werke**, Newyork 1972.

SUYUTÎ, Hafız Celaleddin Abdurrahman, **Husnu'l-Muhadara fî Tarihi'l-Mısır ve'l-Kahire**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-İhyaî'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Halep 1967.

SÜLEYMANÎ, Halid b. Mustafa b. İsmail, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani min Hükmi'l-Vekale ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Vekale**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2011.

ŞA'BÂN, Zekiyüddîn, **İslâm Hukuk İlminin Esasları**(Usûlü'l-Fıkh), TDV Yayınları, Ankara 2012.

ŞABEHÎ, Yasir b. Abdullah b. Ahmed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'z-Zıhar ilâ Nihayet-i Kitabi'l-Keffarat**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, "Abdülkerîm El-Cîlî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1988.

ŞAMAY, Ömer İdris, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli'l-Kitab ilâ Nihayeti'l-Fasli'r-Rabi' fî Keyfîyet-i İzaleti'n-Necase**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 1995.

ŞEHRÎ, 'Umeyr b. Ali b. Said, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Babi'l-Cali' fi'l-Hacb min Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Fasli'l-Evvel minel-Babi'l-Hamis fi'l-Hisabi'l-Feraid,**

(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

ŞEHRÎ, Hüseyin b. Muşarî b. Hüseyin, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Fasli's-Sani min Kitabi'l-Hacr ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî min Kitabi's-Sulh bi-Nihayeti'l-Füru'i'l-Selase**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

ŞEMRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. Hamîdi, "El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti **İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-Feraid ilâ Nihayeti'l-Babi's-Sanî fi'l-'Asabât**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

ŞERİF, Abdullah Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'n-Nezri's-Sanî min Kitabi't-Tedbîr ilâ Nihayeti'l-Hukmi'l-Evvel min Kitabi'l-Kitabe**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

ŞERİF, Hamid b. Ubeyd b. Abdullah, "**Kifayetu'n-Nebih Fî Şerhi't-Tenbih Adlı Eserin İddet Bölümünden Hıdane Bölümünün Sonuna Kadar Olan Kısmın Şerhi",** Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Şerif b. Ali eş-Şerif, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, İslami Araştırmalar Merkezi, Mekke 2013.

ŞEŞEN Ramazan, **"**Eyyûbîler'de Divan", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994.

ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali, **Bedru't-Talî**, thk. Muhammed b. Muhammed b. Yahya ez-Zubare el-Yemenî, Daru'l Ma'rife, Beyrut 1348.

ŞİBRİMÎ, Abdullah b. Hamd Abdullah, "**El-Matlabu'l-'Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Mertebeti's-Salise el-'İlm bi's-Sifat bi Tarikati'r-Ru'ye ila Nihayeti'l-Babi's-Sani fî Fesadi'l-Bey' min Ciheti'r-Riba**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2012.

ŞUKEYFAT, Musa Muhammed, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Evveli Babi'l-İctihad Beyne'n-Necis ve't-Tahir ila Nihayeti Babi'l-Evanî**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 1997.

TOMAR, Cengiz, "Şam", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)**, TDV Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, s. 371-575

_____, Cengiz, "Şecerüddür", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), TDV Yayınları, İstanbul 2010.

TÜRER, Osman, "Ebû Nuaym El-İsfahânî", **DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1994.

UMRÎ, Yusuf b. 'Ivad Hilal, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salisî min Kitabi'n-Nikâh fî Mevani'u'n-Nikah ila Nihayeti'l-Faslî'l-Evvel min Babi'n-Nikahî'l-Müşrikat fî hukmi'l-Küffarî fi's-Sıhhatî ve'l-Fesad**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

'UTEYBÎ, Halid b. Halef b. Müflih el- 'Useymî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam el-Gazali min Bidayeti'l-Kısmi's-Salis min Kitabi'l-Bey' fî Beyan-i Hükmih Kable'l-Kabz ve Ba'deh ilâ Nihayeti'l-Kısmi'l-Evvel el-Elfazü'l-Mütallika fi'l-Akd**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

VESABÎ, Muhammed b. Ahmed b. Huseyin, "**El-Matlabu'l-Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali, min Bidayeti'l-Vacibi's-Salis mine'r-Rükni'l-Hamis fî Kadri'l-Cizyeti'l-Vacibe (el-İhane ve't-Tasğir) ila Nihayeti Rükni's-Salis min Kitabi's-Sayd ve'z-Zebaih**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2014.

YAFÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'ed b. Ali b. Süleyman el-Yemenî el-Mekkî, **Mir'atu'l-Cinan ve 'İbretu'l-Yekzan fî ma'rifeti ma yu'teberu min hevadisi'z-zeman**, Müessesetu'l-A'la li'l metbû'at, Beyrut 1339.

YAHYA, Naif b. Muhammed b. Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayet-i Kitabi'l-İkrar ila Nihayeti'l-Lafzi's-Samin mine'l-Ekarîr-i Mecmele**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2010.

YAMADÛBA, "**El-Matlabu'l-Âli fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'r-Rüknü'r-Rabi' ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani min Kitabi'n-Nikâh- fi'l-Erkan ve'ş-Şürût-**",(Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

YAŞAR, Mehmet Aziz, "**Tâcüddîn Es-Sübkî Ve Usûlcülüğü"** (Yüksek Lisans Tezi "Basılmamış Yüksek Lisans Tezi", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır 2017.

YAZICI Tâlib, "Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye**", DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 1993.

YEMBA, Abdurrahman, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti'l-İmam Gazali min Bidayeti'l-Babi's-Sani fî Erkani'l-Vasiyyeti's-Sahiha ila Nihayeti'l-Kısmi's-Sani, min Babi's-Sani'l- Ahkami'l-Ma'neviye**", (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

YENİÇERİ, Celal, "Mezâlim" **, DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004.

YİĞİT, İsmail, "Memlükler Zamanında (1250-1517) Kadın", (Diyanet İlmi Dergi), c 40, ss 2, s 131-144.

_____, İsmail, "Memlükler", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004.

_____, İsmail, "Memlükler", **DİA** (**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**), TDV Yayınları, İstanbul 2004, c. 29, s. 90-97.

ZEHEBÎ, **el-'İber fî haberi men Ğaber**, Daru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrut ty.

_____, **Siyre İ'lami'n-Nübela**, thk. Muhyi Hilal Serhan, Beşşar 'Evvad Ma'rûf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1401/1981.

ZEHRANÎ, İsmail b. Salih b.Yusuf el-Mafdilî, "**El-Matlabu'l Ali fî Şerhi'l-Vasîti İmam Gazali min Bidayeti'l- Babi's-Sanî min Kitabî'ş-Şehada ila Nihayeti'l-Babi'l-Hamis mine'l-Kitabî Nefsih**" (Yüksek Lisans "Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi", Camiatu'l-İslamiyye bi'l-Medineti'l-Münevvere), Medine 2013.

ZERKEŞÎ, Bedruddîn, **Hz Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler(el-İcâbe li îrâdi mâ'sterakethu 'Aişe 'ala's-sahâbe),** nşr. Bünyamin Erul, Otto yayınları, Ankara 2012.

ZEYDAN, Abdülkerim, **İslam Hukukuna Giriş**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2011.

ZİRİKLÎ, Hayreddin b. Mahmut b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dımeşkî, **el-İ'lam, Daru'l İlmi li'l-Malayin,** 2002 Beyrut.